

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ВОЛОШИН Роман Володимирович

УДК 338.433

**ФОРМУВАННЯ РИНКУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЗЕРНА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
ДУДАР Тарас Григорович
доктор економічних наук,
професор

ТЕРНОПІЛЬ – 2008

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні та методологічні засади формування ефективного зернового ринку	10
1.1. Суть, структура та особливості зернового ринку	10
1.2. Особливості та загальні тенденції функціонування світового зернового ринку, місце України на ньому	29
1.3. Методика і методологія дослідження зернового ринку та конкурентоспроможності зерна	42
<i>Висновки до розділу I</i>	55
РОЗДІЛ II. Аналіз організаційно-економічного забезпечення процесу формування ринку конкурентоспроможного зерна	58
2.1. Ресурсне забезпечення зерновиробництва як вихідна точка у формуванні ринку конкурентоспроможного зерна	58
2.2. Аналіз виробництва зерна в Україні	73
2.3. Особливості формування ефективної системи реалізації зерна	90
<i>Висновки до розділу II</i>	114
РОЗДІЛ III. Формування стратегії та механізмів розвитку ринку конкурентоспроможного зерна на основі потокових процесів	117
3.1. Обґрунтування стратегії розвитку ринку конкурентоспроможного зерна	117
3.2. Агропромислова інтеграція як основний інструмент підвищення ефективності зерновиробництва	146
3.3. Основні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку зернового ринку	160
<i>Висновки до розділу III</i>	176
ВИСНОВКИ	179
ДОДАТКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування аграрного сектору економіки поряд із виключною цінністю зерна в продовольчому забезпеченні країни зумовили появу цілого комплексу проблем у сфері його виробництва та розподілу. Найбільші труднощі, що виникають в процесі формування цивілізованого зернового ринку, стосуються, в основному, нестабільності виробництва продукції, несформованості розподільчих каналів та слабого використання можливостей інфраструктури. Зазначені тенденції зумовлюють необхідність проведення комплексних наукових досліджень, спрямованих на вивчення питань ринкової взаємодії між суб'єктами господарської діяльності, оцінку ролі держави в цьому процесі, а також обґрунтування теоретичних та практичних засад створення і регулювання зернового ринку з метою забезпечення конкурентоспроможності зерна.

Наукові основи формування товарних ринків широко висвітлені в працях класиків світової економічної думки: Дж.Кейнса, Т.Нордгауса, М.Портера, П.Семюельсона та ін. Вивчення різних аспектів розвитку продовольчих ринків, які стосуються становлення ринкових відносин в системі АПК, створення ринкової інфраструктури, забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, а також формування зернового ринку є предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених-економістів: В.Андрійчука, В.Бойка, П.Гайдуцького, М.Калінчика, Ю.Коваленка, М.Лобаса, М.Маліка, П.Саблука, Л.Худолій, Г.Черевка, О.Шпичака та ін. Однак, дослідження проблеми формування ринку конкурентоспроможного зерна з точки зору логістичного підходу не отримало достатнього висвітлення в науковій літературі. Водночас, загострення конкурентної боротьби, зумовлене інтеграцією України у світовий економічний простір, потребує формування нового підходу до створення ефективної системи виробництва і збуту зерна, яка б забезпечила його конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Дослідження цих питань дозволить доповнити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти формування національного та регіональних зернових ринків. Це, в свою чергу, створить можливості для підвищення рівня прикладної спрямованості вирішення проблеми, що дозволить розробити відповідний економічний механізм формування ринкових відносин на принципах врегулювання попиту і пропозиції, підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва та ефективного функціонування ринку в цілому.

Зазначена сукупність проблем зумовила актуальність теми дослідження, його мету, завдання та структурно-логічну побудову.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проведене дослідження пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету і, зокрема, з темою кафедри аграрного менеджменту і права “Наукові основи формування нових економічних відносин між суб'єктами аграрного ринку і адаптації агропромислових формувань до ринкових умов” (державний реєстраційний номер 0106U000517), в межах якої автором виконано розділ “Організаційно-економічний механізм формування ринку зерна”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних та методологічних засад, а також розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування ринку конкурентоспроможного зерна на основі вивчення та узагальнення теоретичних положень, комплексного стану виробництва та розподілу зерна, визначення основних закономірностей його функціонування. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- уточнити та доповнити визначення поняття “ринок зерна”, розкрити його структуру та особливості функціонування на основі логістичного підходу;
- дослідити методологічні підходи до визначення конкурентоспроможності зерна, систематизувати та проаналізувати основні

чинники зернового ринку, що впливають на неї, з метою виявлення перспективних напрямів розвитку ринку;

- проаналізувати систему виробництва та розподілу зерна, ідентифікувати її основні проблеми та визначити способи їх усунення;
- дослідити систему державного регулювання зернового ринку задля визначення основних важелів впливу на його стан;
- обґрунтувати методи підвищення конкурентоспроможності зерна;
- розробити стратегію розвитку зернового ринку України та регіональних зернових ринків;
- опрацювати пропозиції щодо основних організаційно-економічних форм інтеграції суб'єктів господарювання на зерновому ринку;
- сформулювати основні засади інноваційно-інвестиційного розвитку ринку зерна.

Об'єктом дослідження є зерновий ринок України як інституційне утворення та складна економічна система.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів формування ринку конкурентоспроможного зерна.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з питань формування аграрних ринків і ринку зерна, зокрема.

Методика дослідження охоплює систему статистико-економічних методів у поєднанні з теоретичними аспектами формування ринку зерна, проблемами його функціонування в умовах створення нової економічної системи. У процесі дослідження використовувалися такі методи: порівняльного аналізу – для зіставлення даних, визначення зміни показників ринку в часі та просторі; групування – для виділення класів об'єктів із схожими характеристиками та визначення взаємозв'язків між ними; графічний – при вивченні динаміки та структурних змін у розвитку ринку з метою отримання більшої наочності отриманих результатів; кореляційно-регресійний аналіз – при визначенні

кількісної та якісної оцінки зв'язку між показниками досліджуваного об'єкту; метод виділення трендів – з метою згладжування коливань досліджуваних показників; абстрактно-логічний – з метою формування припущень, гіпотез, а також висновків і узагальнень; аналізу та синтезу – при оцінюванні стану об'єкту дослідження та обґрунтуванні пропозицій щодо його покращення і забезпечення повноцінного розвитку в подальшому. Достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій підтверджується проведеними розрахунками та використанням значного фактичного матеріалу.

Інформаційною базою дослідження були законодавчі нормативні акти України, офіційні матеріали Держкомстату України, Головного управління статистики у Тернопільській області, Головного управління агропромислового розвитку Тернопільської ОДА, особисті спостереження автора, науково-практичні публікації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в теоретичному, методичному та практичному обґрунтуванні напрямів формування ринку конкурентоспроможного зерна. Найважливішими результатами, що характеризують новизну та розкривають повноту й зміст дисертаційного дослідження, є:

вперше:

- запропоновано використовувати ранжування регіонів України за внеском у загальний обсяг виробництва зерна та стабільністю виробничих показників з метою визначення рівня пріоритетності їх розвитку для зернового ринку;

- визначено рівень спотворення ціни на олігопсонічному ринку на основі олігопсонічного індексу;

удосконалено:

- підхід до вивчення зернового ринку на основі формування інтегрованого логістичного підходу, внаслідок чого отримано можливість пошуку ресурсів для підвищення конкурентоспроможності зерна не лише при його розподілі, але й на попередніх етапах руху матеріального потоку;

- концептуальні підходи до трактування сутності зернового ринку як складної економічної системи, яка забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії покупців і продавців в межах певного середовища. Це, у поєднанні з інтегрованим логістичним підходом, дозволило запропонувати новий підхід до його структуризації та систематизації елементів, визначення меж;

- стратегію розвитку зернового ринку на основі врахування загальносвітових тенденцій функціонування продовольчих ринків і ринку зерна, зокрема;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування системи заходів державного регулювання виробництва та розподілу зерна, спрямованих на підвищення його конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках;

- концепція інноваційно-інвестиційного розвитку зернового ринку на основі поєднання трьох чинників – науки, фінансових ресурсів та виробників;

- підходи до формування інтегрованих структур на зерновому ринку шляхом створення спеціалізованих корпоративних утворень.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні і практичні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертаційній роботі, спрямовані на удосконалення процесів, пов'язаних із функціонуванням ринку зерна України. Вони можуть бути використані при регулюванні економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання на національному та регіональних зернових ринках.

Науково-методичні розробки, одержані в процесі дослідження питань, пов'язаних із виділенням і об'єднанням в єдиний процес усіх етапів формування та руху матеріального потоку зерна на базі логістичного підходу, методологічні засади структурно-інституційного аналізу, принципи формування інтегрованих структур, стратегічні напрями розвитку зернового ринку прийняті до впровадження Головним управлінням агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка №

373/01-13-02 від 27.08.07) та Головним управлінням агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 10-01/142 від 30.10.07). Окремі положення, що були обґрунтовані в дисертації, використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін “Логістика” та “Аграрний ринок” (довідка № 126-27/1545 від 26.10.07).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, що викладені у дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі викладені ті ідеї та положення, що є результатом власних розробок і розрахунків здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідалися на наукових семінарах кафедри аграрного менеджменту і права; обговорювалися і отримали позитивний відгук виступи на 8 науково-практичних конференціях, зокрема: конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, здобувачів наукових ступенів “Аграрна реформа та розвиток інфраструктури аграрного ринку” (Тернопіль, 2003); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми пореформеного розвитку агропромислового виробництва та основні напрями їх розв’язання” (Тернопіль – Хоростків, 2005); “Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період” (Тернопіль, 2005 – 2007); III та IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (Тернопіль, 2006, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції “Організаційно-економічні інструменти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві” (Тернопіль, 2006).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 10 наукових праць (наукові статті, тези доповідей), у тому числі у фахових виданнях – 4. Загальний обсяг публікацій 2,9 друк. арк., з яких автору належить 2,6 друк. арк., із них 1,15 друк. арк. опубліковано у наукових фахових виданнях.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаної літератури. Основний зміст дисертації викладено на 182 сторінках комп'ютерного тексту, він містить 27 рисунків та 21 таблицю. Список використаних джерел включає 216 найменувань і займає 17 сторінок. Подано 18 додатків, які розміщені на 24 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ЗЕРНОВОГО РИНКУ

1.1. Суть, структура та особливості зернового ринку

Забезпечення життєдіяльності країн, яке полягає у створенні життєвих благ, наданні послуг та їх використанні з метою розвитку і прогресу суспільства здійснюється, основним чином, за допомогою економічної системи цих країн. Тисячолітній досвід людства, який вміщає в себе різноманітні економічні системи, висунув одну з них – ринкову, як найдовершенішу. Особливістю ринкової економічної системи є те, що на даному етапі розвитку продуктивних сил для вирішення економічних проблем вона залишається найбільш ефективною і гнучкою. Досвід довів, що сучасна ринкова система, краще ніж інші пристосована для використання досягнень науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва і, вкінці-кінців, для більш повного задоволення потреб суспільства [187, 52].

В основі даної економічної системи лежить поняття „ринок”, яке, не зважаючи на значне його поширення в економічній літературі, не має єдиного узагальненого визначення. Проаналізувавши понад 30 визначень даного терміну ми прийшли до висновку, що, враховуючи основу визначень, їх можна розділити на п’ять умовних груп.

Перша група визначень пояснює ринок як певне місце. Вона була започаткована французьким економістом Курно, який одним з перших спробував дати визначення даному терміну і охарактеризував ринок „як будь-який район, де взаємодія покупців і продавців настільки вільна, що ціни на одні і ті ж товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися” [136, 6]. Значення ринку як місця ми зустрічаємо також в укладачів окремих словників економічних термінів Лозовського Л.М. та Райсберга Б.А.[128,412] а також у Бернара І. та Коллі Ж.-К. [11, 438]. Визначення ринку як місця є найбільш

поширене, оскільки відповідає первісному уявленню про нього, як про місце на якому здійснювалася торгівля товарами. Проте, з того часу значення ринку сильно змінилося, він перестав бути пасивною складовою економіки і перебрав на себе вирішальну роль щодо розв'язання основних завдань економічної системи, які визначають що, як і в яких обсягах виробляти.

Друга група визначень характеризує ринок як сукупність людей. Такі визначення зустрічаються у Джевонса: ринок – це будь-яка група людей, які вступають у тісні ділові стосунки і заключають крупні угоди на рахунок певного товару [136, 6], а також у групі авторів на чолі із Петюхом В.М. [187, 52]. На нашу думку визначення даної групи мають один суттєвий недолік – вони обмежують термін „ринок” суб'єктно-об'єктним аспектом, не враховуючи саморегулюючі, системоутворюючі та інші його особливості. Окрім того, складовими ринку не можуть бути лише люди, оскільки основою такої категорії є в першу чергу те, навколо чого люди об'єднуються – товар.

Третя група визначень формує думку про ринок як про певне середовище, сферу обміну, в якому відбувається взаємодія ринкових суб'єктів та об'єктів, а також мають місце механізм та особливості ринкового середовища. Прихильниками даної точки зору є Булатов А.С., який визначає ринок як сферу обміну всередині країни і між країнами, яка пов'язує між собою виробників і споживачів продукції [187, 52], та Чухно А.А. [152, 145]. Подібне визначення дається і у відомому словнику сучасної економіки Макміллана [180, 238]. Дана група визначень значно повніше визначає ринок, проте, вона не відображає в повній мірі його багатоукладність та здатність до самоорганізації.

Четверта група визначень ототожнює ринок лише з одним із його аспектів – механізмом взаємодії між покупцями та продавцями. Таке визначення ми зустрічаємо у Семюельсона та Нордгауса: ринок – це механізм, через який покупці та продавці взаємодіють, щоб визначити ціну та кількість товару [177, 74], а також у Климка Г.Н. та Нестеренка В.П. [153, 171]. Дана група визначень має на увазі швидше спосіб організації ринку, а не його сутність як багатогранного та надзвичайно складного утворення.

Найбільш повно, на нашу думку, характеризує сутність терміну „ринок” п’ята група визначень, в яких він подається системою чи сукупністю економічних відносин. Такої думки притримується значна кількість авторів, зокрема: Яковець Ю.[187, 52], Базилевич К.С. [8, 17], Мочерний С.В. та Устенко О.А. [144, 122], Кіперман Г.Я.[173, 165]. Визначення запропоноване останнім згаданим автором є найбільш оптимальним, оскільки стверджуючи, що „ринок – система економічних відносин, яка забезпечує ефективне функціонування народного господарства на основі зацікавленості товаровиробників в отриманні прибутку”, ми підтримуємо теорію про „невидиму руку ринку” класика економічної науки Адама Сміта.

Аграрний ринок має певні особливості, які визначають його розвиток - це: постійність функціонування; сезонність виробництва, що впливає з біологічного характеру розвитку рослин; велика кількість взаємозамінних продуктів, більшість з яких є продуктами харчування; широка сфера застосування сільськогосподарської продукції, яка може використовуватися як повторно в сільському господарстві, так і переробній, харчовій, легкій та інших галузях.

В даному аспекті слід звернути увагу на дослідження науковця-аграрника Коваленка Ю.С., який, провівши детальний аналіз визначень терміну „ринок”, подав як базу для дискусії своє визначення аграрного ринку. За його словами аграрний ринок – це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян [108, 21].

Зважаючи на різноплановість ринку і різноманітність його завдань, вирішальним при формуванні визначення даного терміну повинен стати системний підхід, відповідно до якого ринок – це певна сукупність елементів із відповідними характеристиками та особливостями, які в сукупності утворюють єдині характеристики цілого ринку. Для найбільш повного розуміння терміну „ринок” не слід обмежувати ринок лише функцією обміну, оскільки основна

функція сучасного орієнтованого на споживача ринку – це задоволення потреб споживача. Потреби споживача, в свою чергу, не обмежуються лише купівлею певного товару, але й забезпеченням відповідного сервісу, який би включав обслуговування покупців товарів, убезпечення їх від ризиків, доставку, повне інформаційне забезпечення тощо. Крім цього, сутність ринку не обмежується лише кінцевим споживанням, вона включає також проміжне споживання, купівлю-продаж без споживання товару та процес зворотного обміну (повернення). Тому, для адекватного розуміння терміну „ринок” і забезпечення однозначності в процесі подальшого викладення матеріалу ми пропонуємо наступне визначення: ринок – це складна економічна система, що забезпечує найбільш ефективний обіг товарів завдяки взаємодії покупців і продавців в межах певного середовища.

Ринки класифікують за різними ознаками, проте, найважливіша класифікація, яка виокремлює їх за предметом обміну (обігу), – це класифікація за видом товару. Товарні ринки найчастіше піддаються різного роду аналізам та дослідженням, саме окремих товарних ринків найчастіше торкаються регулюючі законодавчі акти, і, нарешті, саме ринки окремих товарів є тим мінімальним цілісним комплексом, з яких складаються інші ринки.

Одним із найважливіших, принаймні з точки зору продовольчої безпеки, товарних ринків є зерновий, оскільки він сприяє забезпеченню країни стратегічно важливим продуктом – зерном, його рівномірному розподілу між різними галузями та територіями, формуванню основної частини доходів сільгосптоваровиробників. Ринок зерна забезпечує існування борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, комбікормової, харчосмакової, спиртової, пивної галузей промисловості, а також ряду підприємств, що здійснюють зберігання, переробку, доробку, транспортування зерна та надають посередницькі послуги.

Відповідно до даного нами визначення ринку – зерновий ринок – це складна економічна система, що забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії покупців і продавців в межах певного середовища, що формується під їх впливом і, в той же час, активно впливає на основні

параметри обігу. Визначення зернового ринку існує також у законодавчих актах. Так, зокрема, в Законі України „Про зерно та ринок зерна в Україні” подається визначення ринку зерна як „системи товарно-грошових відносин, що виникають між його суб’єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням”[3]. Проте, таке визначення є не стільки методологічним, скільки декларативним і містить, в основному, базові засади державної політики на зерновому ринку: вільна конкуренція, вільний вибір напрямів реалізації та визначення цін, державний контроль.

В структурному плані зерновий ринок не є однорідним утворенням. Тому важливо визначити його межі та складові елементи. Для зернового ринку, як і для інших типів ринків, можлива значна диференціація критеріїв визначення меж (територіальний, галузевий тощо). Проте, на наш погляд, найоптимальнішим критерієм є ідентифікація меж за функціональною ознакою – зарахування до зернового ринку тих суб’єктів господарювання, які реально здійснюють операції з зерном (купівля-продаж, переробка, зберігання, надання інших послуг) як об’єктом укладання угод.

Таким чином, зерновий ринок утворюють окремі суб’єкти, об’єкти, механізм дії ринку, а також середовище, в якому функціонують та діють згадані елементи. Суб’єкти зернового ринку є активною складовою і безпосередньо здійснюють операції із зерном. Всі вони виконують, загалом, різні функції: продають, купують, переробляють, забезпечують торгівлю, переміщення, зберігання зерна тощо. В залежності від завдань, які виконують ринкові суб’єкти їх доцільно поділити на декілька категорій:

- 1) продавці зерна – це найважливіша і найчисельніша категорія ринкових суб’єктів, яка формує пропозицію зерна і значною мірою впливає на його кількість, якість, ціну, умови продажу тощо. Проте, ця категорія суб’єктів не є однорідною і за місцем та роллю на шляху зернового потоку в окремі групи можна об’єднати:

- первинних продавців зерна (безпосередні виробники);
- неспеціалізованих посередників (підприємства та установи, до основних функцій яких не належить продаж зерна, але які, проте, його здійснюють – комбінати хлібопродуктів, зерносклади, Комітет з державного резерву тощо);

- прямих посередників (зернотрейдери, приватні підприємства, основною функцією яких є оптовий та роздрібний продаж зерна).

2) покупці зерна – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють купівлю зернових задля їх переробки, подальшого перепродажу чи з іншою метою. Дана група суб'єктів також не є однорідною і поділяється на:

- переробні підприємства – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють переробку зерна з метою забезпечення споживачів продукцією готовою до кінцевого споживання (підприємства борошномельно-круп'яної галузі, пивзаводи, птахофабрики тощо) та підприємства, які здійснюють переробку зерна з метою забезпечення сировиною підприємств по вторинній переробці зерна (спиртозаводи, млини, комбікормові заводи тощо);

- торгівельні посередники – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють купівлю зернових з метою формування партій визначених розмірів, доставки товару в зручне для наступного покупця місце (в тому числі експорт), покращення якості зерна шляхом доробки, і все це для наступного його перепродажу і отримання при цьому спекулятивної вигоди (зернотрейдери, приватні оператори зернового ринку тощо);

- установи, які належать органам державної влади – здійснюють закупівлю зерна з метою формування продовольчого резерву, здійснення інтервенційних закупівель, отримання комерційної вигоди при сприятливій кон'юнктурі на ринку.

3) сервісні організації – це ті суб'єкти підприємницької діяльності, які забезпечують ефективне функціонування зернового ринку шляхом надання різного роду послуг іншим суб'єктам даного ринку, вони складають дві великі підгрупи:

– організації, які надають послуги спричинені особливостями товару (потреба в підсушці та створенні спеціальних умов для забезпечення тривалого зберігання) – зерносклади, сушарні, токи;

– організації, які формують інфраструктуру зернового ринку – це сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, які обслуговують ринок і виконують визначені функції по забезпеченню нормального режиму його функціонування [186, 51]. До них належать: фінансово-кредитні установи, які видають кредити під заставу зерна; страхові компанії, які страхують урожай зернових; біржі та торгові дома, які сприяють оформленню та здійсненню торговельних операцій; організації, які надають транспортно-експедиторські, митні, інформаційні та інші послуги пов'язані із обігом зерна.

Проте, розгляд зернового ринку як статичного утворення є недоречним в умовах жорсткої конкуренції та динамічних змін. Найоптимальнішим, на нашу думку, є дослідження даного ринку з позиції логістики, яка дозволяє відстежувати найменші зміни кон'юнктури ринку завдяки вивченню основного об'єкту обігу – зерна в русі. Крім того, логістичний підхід не дозволяє розглядати рух зерна, яке формує матеріальний потік, відокремлено від фінансового та інформаційного потоків. Тому, на основі цього, ми пропонуємо наступну структуру зернового ринку (рис. 1.1).

Відповідно до даної класифікації та структуризації ринок зерна може розглядатися не лише як цілісне утворення, але і як сукупність певних ринків, виокремлених на основі функцій, які виконують суб'єкти ринкового середовища, що входять до нього. Це, зокрема, первинний ринок зерна (ринок, на якому зерно реалізується безпосередньо виробниками), ринок зберігання зерна, ринок переробки зерна, а також ряд інших.

За тим же принципом здійснює класифікацію суб'єктів даного ринку Худолій Л.М. [196, 31], яка, проте, виділяє в окремі групи лише суб'єктів-покупців та суб'єктів-продавців, відносячи до перших: товаровиробників зерна, комерційні структури, сервісні підприємства, сумісні підприємства, заготівельні підприємства системи ДАК „Хліб України”, державні органи, а до

других: державні органи, регіональні державні органи, заготівельні і переробні підприємства системи ДАК „Хліб України”, комерційні структури та сервісні підприємства. На нашу думку, недоліком такої класифікації є те, що в ній не враховано діяльність таких суб’єктів досліджуваного ринку як підприємства по зберіганню зерна, а також посередників, які здійснюють операції із зерном від імені власника без отримання права власності на нього. Відмінним від запропонованої нами класифікації суб’єктів зернового ринку є не включення до його складу підприємств, що формують інфраструктуру ринку.

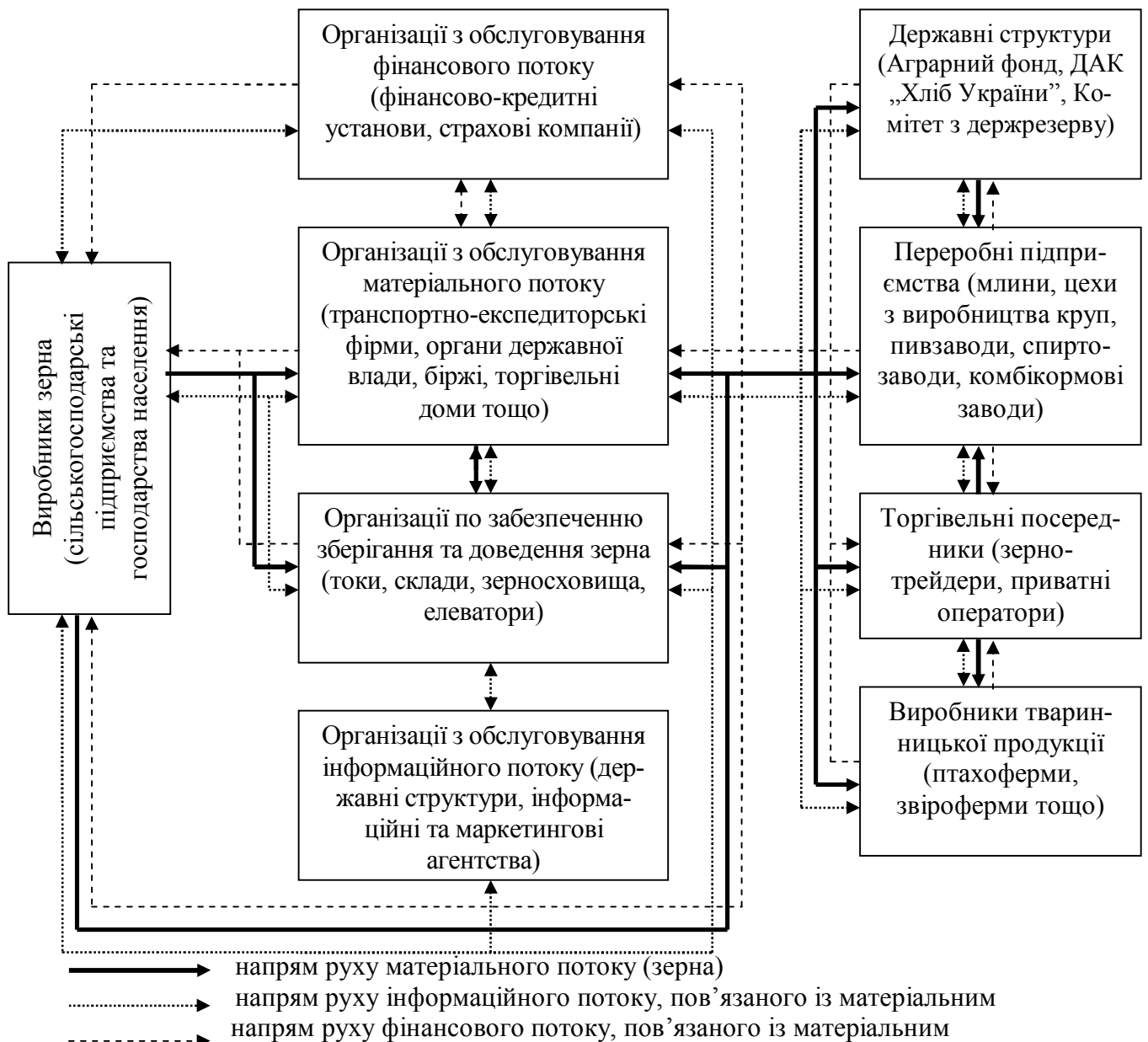

Рис. 1.1 Структура внутрішнього зернового ринку у відповідності до логістичного підходу*

* - власна розробка автора.

Альтернативною класифікацією зернового ринку є його поділ за функціональним використанням і цільовим призначенням зерна, як це подають вчені-аграрники Черевко Г.В. і Гарасим П.М. [199, 33-34], згідно з яким зерновий ринок поділяється на окремі групи (ринки): ринок продовольчого зерна, ринок фуражного зерна, ринок зерна для промислової переробки та ринок насінневого зерна. Ознака цільового призначення, на нашу думку, є більш доцільною для класифікації зернового ринку за об'єктом розподілу - товаром. Окрім цього, така структуризація зернового ринку дає можливість визначати місце даного ринку в структурі економічної системи країни (рис. 1.2).

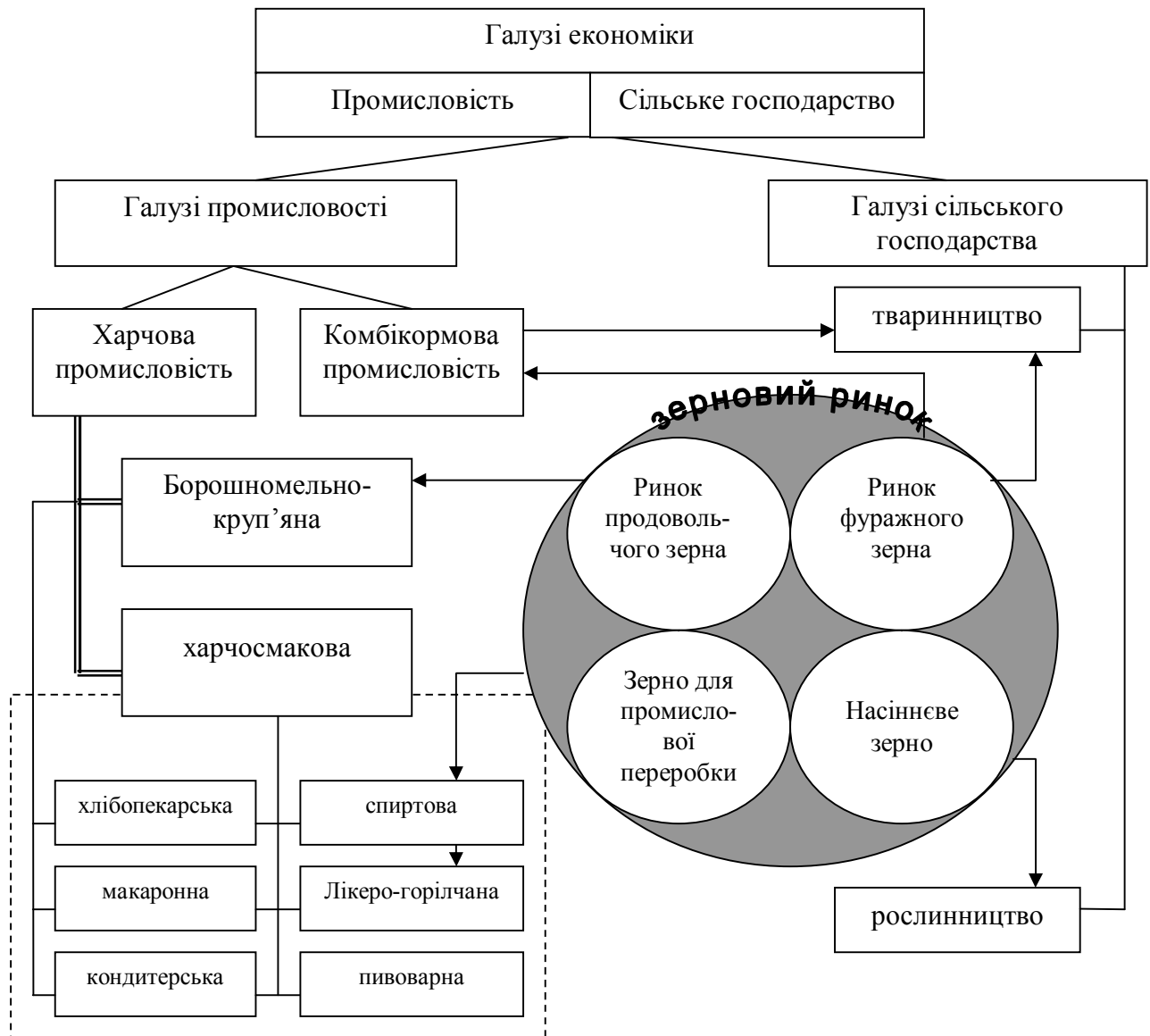

Рис. 1.2 Зерновий ринок в структурі економіки [199, 34]

Відповідно до цієї класифікації в окремі групи виділяються зернові культури, які за хіміко-біологічними властивостями можуть бути використані або для продовольчих, або для кормових, або для технічних чи насінневих цілей. Такий поділ зерна був здійснений Худолій Л.М. внаслідок сегментації зернового ринку [196, 27]. Згідно з ним, зерно як неоднорідний товар може бути використане для різних цілей: продовольчого споживання, використання на фураж, та посіви, а також для промислової переробки.

Функціонування будь-якого ринку, в тому числі й зернового, забезпечується шляхом встановлення тісних взаємозв'язків, норм та правил за якими здійснюється взаємодія між суб'єктами ринку, а також між суб'єктами та об'єктом. Ці зв'язки, норми та правила формують специфічне середовище – своєрідну сферу обміну. Середовище існування ринку (ринкове середовище) має складну будову і є свого роду системою. В більшості економічної літератури структуру ринку визначають як сукупність товарних та функціональних ринків, що є доречним для поняття „загальний ринок” і не підходить при дослідженні власне товарного ринку, яким є ринок зерна. На основі структуризації аграрного ринку, запропонованої Коваленком Ю.С., ми подали структуру аграрного ринку як органічну цілісну сукупність таких взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем як:

- підсистема забезпечення та підтримки – яка встановлює правила, норми та обмеження для суб'єктів ринку і включає в себе законодавчо-регулююче та документально-договірне забезпечення, а також сукупність установ, які здійснюють координуючу, регулюючу та стабілізуючу функції;

- обслуговуюча підсистема – яка формує інфраструктуру ринку з метою сприяння ефективному обігу товарів;

- конкурентне середовище – підсистеми, в межах якої взаємодіють покупці та продавці з приводу обміну товарами, визначається тип взаємовідносин, співвідношення попиту і пропозиції, а також сила впливу одних ринкових суб'єктів на інших.

Законодавчо-регулююче забезпечення зернового ринку формує Конституція України, Закони та законодавчі акти, Укази Президента, Постанови Кабінету міністрів України, а також інструкції, положення та інші документи центральних та місцевих органів влади. Проте, основним нормативно-регулюючим документом для зернового ринку є Закон України „Про зерно та ринок зерна в Україні” від 4 липня 2002 року, який визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України. Даний закон спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу [3]. Окрім цього, значний вплив на зерновий ринок має й Закон України „Про державну підтримку сільського господарства України”, який визначає основні форми та способи підтримки сільгоспвиробників з боку держави. Відповідно до даного закону, основні функції щодо регулювання зернового ринку покладені на Аграрний фонд.

Основними функціями фонду є: проведення цінової політики в основних сферах агропромислового комплексу; виконання від імені держави функції кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання; формування державного продовольчого резерву об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій.

Основним завданням Аграрного фонду є забезпечення цінової політики на аграрних та агропромислових ринках, зокрема на ринку зерна, борошна, сої, льону, ріпаку, соняшнику, хмелю, бурякового цукру. Саме такі товари визначені об'єктами державного цінового регулювання. Сам же механізм цінового регулювання здійснюється через визначення мінімальної та максимальної ціни на названі товари та застосування, при потребі, фінансової чи товарної інтервенції. Основою для товарних інтервенцій є державний

продовольчий резерв, який створюється за рахунок фінансових інтервенцій. Його розмір визначений законодавчо і передбачає поступове збільшення від рівня 10 % (від обсягів річного споживання певного товару) в 2006 році до рівня 20 % в 2010 та подальших роках [14].

Фінансова інтервенція застосовується за умови встановлення на організованому товарному ринку ціни на товари визначеного переліку нижчої за мінімальну ціну. Вона передбачає зняття з ринку певної частини продукції за встановленими мінімальними цінами і підвищення, внаслідок цього, ціни на товар відповідно до закону ринкової рівноваги. Натомість товарна інтервенція передбачає продаж товарів із визначеного переліку за умови перевищення ціни на нього на організованому товарному ринку встановленої максимальної ціни, що сприяє насиченню ринку відповідним товаром і зниження ціни на нього знову ж таки відповідно до закону ринкової рівноваги.

Обслуговуючу підсистему зернового ринку формують організації та установи, які вступають у взаємовідносини із іншими суб'єктами зернового ринку не з приводу-купівлі продажу зерна, а з приводу надання послуг щодо його продажу чи обігу. Формування інфраструктури зернового ринку передбачає не тільки створення певних установ та організацій, але й формування ефективної системи взаємодії між ними та іншими суб'єктами зернового ринку таким чином, щоб бажання взаємодіяти виникало внаслідок економічної вигоди кожного з них, а не штучного спрямування вищестоящих органів.

На основі запропонованої Базилевич К.С. [8,114] класифікації інфраструктури зернового ринку ми виділили шість підсистем, сформованих внаслідок більш детальної конкретизації її функцій та елементів:

- 1) державно-регулятивна – куди входять всі органи, установи та організації, які представляють інтереси держави та здійснюють регулятивну функцію на даному ринку;

2) науково-дослідна – куди входять приватні та бюджетні установи та організації, які займаються науково-дослідною роботою в сфері зернового ринку та суміжних сферах;

3) організаційно-технічна – яка забезпечує здійснення торговельних операцій на зерновому ринку;

4) фінансово-кредитна – пов'язана із забезпеченням розрахунків між учасниками зернового ринку а також кредитною діяльністю;

5) сервісна – куди входять фірми, організації та установи, які забезпечують додаткові послуги стосовно руху зерна від виробника до споживача;

6) інформаційно-консультаційна – яка здійснює інформаційне забезпечення операцій із зерном а також забезпечує їх консультаційну підтримку (рис. 1.3).

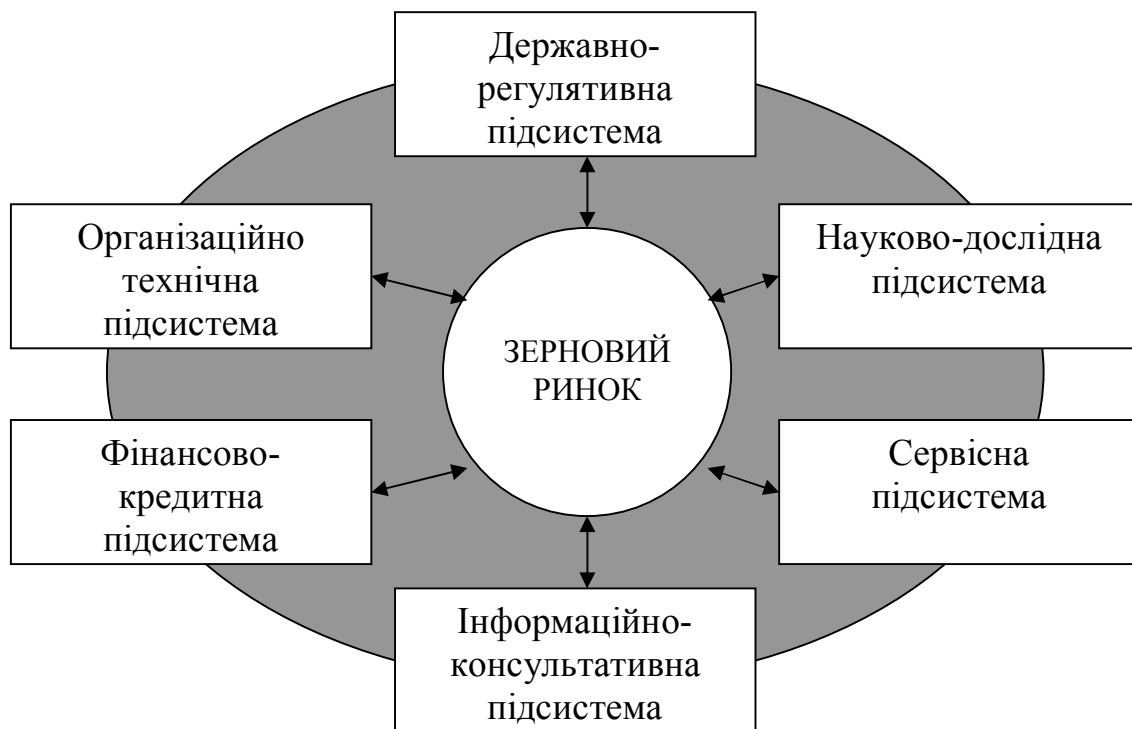

Рис. 1.3 Модель інфраструктури зернового ринку*

* - розроблено автором на основі [8,114]

Одну з провідних ролей в інфраструктурному забезпеченні функціонування зернового ринку відіграє державно-регулююча підсистема.

Вона створює основу для функціонування усіх інших підсистем та і власне зернового ринку. Дана підсистема забезпечує виконання багатьох функцій, які стосуються різних галузей знань та практичного застосування завдяки використанню відповідних інструментів (рис. 1.4).

Рис. 1.4 Інструменти державно-регулятивного впливу на зерновий ринок*
* - самостійна розробка автора

Розглянуті на рис. 1.4 інструменти впливають на конкурентне середовище та ринкові механізми і завдяки цьому визначають стан основних категорій зернового ринку: попит, пропозицію та ціну. Окрім того, частина функцій підсистеми знаходиться на стику впливу окремих інструментів. Так, наприклад, цінове регулювання та протекціоністські заходи можуть бути реалізовані на зерновому ринку завдяки встановленню адміністративних норм або формуванню економічної системи мотивів та заохочень.

Основою зернового ринку є конкурентне середовище. Часто поняття „конкурентне середовище” і „ринок” ототожнюють. Проте, як ми уже зазначали вище, ринок є значно ширшим поняттям ніж просто сфера обміну чи певне середовище і, як наслідок, конкурентне середовище є лише однією із складових ринку.

Засновник теорії конкуренції та конкурентоспроможності М.Портер використовує при аналізі конкурентного середовища власну п'ятифакторну модель, яка складається із п'яти складових: бар'єрів, що містяться на вході; постачальників; покупців; суперництва зайнятих у галузі фірм; товарів-субститутів (замінників) [9, 263].

Перелічені чинники є визначальними при формуванні параметрів власне ринку та його складових, таких як: тип ринку, ціна продукції, ступінь концентрації ринку тощо. Відповідно до цього визначають окремі характеристики чинників конкурентного середовища: рівень „вхідного бар'єра” в галузь, інтенсивність конкуренції на ринку, сила впливу покупців, сила впливу продавців, наявність товарів заміників.

На зерновому ринку ми спостерігаємо досить низький рівень „вхідного бар'єра” в галузь, чому сприяє наявність значної кількості необроблюваних земель – основного засобу виробництва, а також відносна дешевизна найпростішого засобу виробництва зерна – ручної праці.

Сила впливу покупців на ринку визначається виключною важливістю продукції для кінцевого споживача; нечутливістю покупців до цін на товари, що спричиняє нееластичність попиту; досить високим рівнем поінформованості покупця про товар і стан середовища; майже відсутня плата за перехід покупця до іншого продавця; висока ступінь організації покупців, які є, переважно, переробними, сервісними та посередницькими підприємствами, а також наявністю, в окремих сферах, так званої монополії покупців.

Сила впливу продавців є незначною, оскільки галузь характеризується значним подрібненням виробників; одноманітністю товарів; відсутністю плати за перехід до інших продавців; відносно низькою якістю продукції тощо.

Вплив товарів заміників є низьким, в більшості випадків заміником котрогось виду зерна певної категорії, є інше зерно тієї ж категорії. Найбільш характерним це є для фуражних зернових та, частково, для зерна призначеного для технічної переробки.

Дана характеристика конкурентного середовища заперечує той факт, що зерновий ринок є ринком досконалої конкуренції, як це вважають окремі економісти. Відповідно до запропонованого німецьким економістом Г. фон Штакельбергом загального підходу до класифікації товарних ринків, продуктові ринки в Україні, зокрема ринок зерна, мають олігопсонічну будову (на окремих місцевих ринках навіть монопсонічну), за якої заготівельні і переробні підприємства мають можливість здійснювати в своїх інтересах цінову політику, домагатися вигідних для себе інших умов закупівлі сільськогосподарської продукції, вони зовсім не несуть або несуть незначні витрати при заміні одних продавців на інших [6, 30].

Саме пануванням монопсонії (явища схожого із олігопсонією) на первинному аграрному ринку Шморгун Л.Г [208,130] пояснює хронічну збитковість протягом останніх десяти років виробництва усіх видів тваринницької продукції, низьку рентабельність, а в окремі роки й збитковість усієї аграрної галузі.

Відповідно до характеристики даної Базилевич К.С.: олігопсонія – це тип ринкової структури, при якій існує невелика вузькоспеціалізована група покупців певного товару. Обмежуючи закупівлі товару, покупці забезпечують собі монопольний прибуток за рахунок втрати частини доходів продавця [8, 218].

Олігопсонічні прояви на зерновому ринку призводить до спотворення ціни ринкової рівноваги в бік її зниження, що негативно відображається на доходах сільськогосподарських товаровиробників. В таких умовах важливо визначити рівень спотворення ціни, який би виступив індикатором реальних втрат аграрних підприємств від цього явища. З цією метою ми пропонуємо ввести ряд понять: рівень спотворення ціни (Distortion of market price – DMP); ціна, що існує в умовах олігопсонії (Olygopsonistic price – OP); гіпотетична конкурентна ціна (Competition price – CP).

Загальна методика розрахунку рівня спотворення конкурентної ціни може бути виражена з допомогою формули:

$$DMP=OP-CP. \quad (1.1)$$

Як бачимо, запропонована формула передбачає розрахунок аналізованого показника на основі конкурентної ціни, яка є суто гіпотетичним поняттям. В таких умовах доцільно визначити чинники, які впливають на спотворення ціни ринкової рівноваги. Спостереження показують, що формування цін в ринкових умовах в найбільшій мірі визначається конкуренцією. Основними показниками, які характеризують рівень конкуренції на ринку є показники концентрації ринку. Концентрація – це ступінь зосередження, насиченості, густоти чогонебудь, у нашому випадку зерна. Рівень концентрації впливає на поведінку учасників ринку: вибір обсягу випуску і ціни продукції з урахуванням конкурентів і партнерів на ринку. Провідне місце при визначенні рівня концентрації індексів Герфіндаля-Гіршмана (ННІ). Він визначається як сума квадратів часток фірм, що діють на ринку:

$$ННІ = \sum_{i=1}^n a_i^2, \quad (1.2)$$

де a_i – частка i -тої фірми; n – кількість фірм [201, 21].

На основі індексу Герфіндаля-Гіршмана (ННІ), шляхом розрахунку і зіставлення двох відокремлених індексів концентрації ринку покупців та продавців, ми пропонуємо новий індекс, який, визначає інтенсивність олігопсонічних проявів – олігопсонічний індекс (Olygopsonistic index - OI). Він розраховується за формулою:

$$OI = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n a_i^2}{\sum_{j=1}^m b_j^2}, \quad (1.3)$$

де a_i – частка продавців на ринку, n – кількість продавців, b_j – частка покупців на ринку, m – кількість покупців.

Значення індексу, наближені до одиниці, відображають найвищий рівень олігопсонії, нуль – її відсутність.

Олігопсонічний індекс характеризує ту силу, яка впливає на конкурентну ціну, тому рівень спотворення ціни можна подати як $CP \times OI$. Проте, така

методика допускає досить великі значення спотворення ціни, які не можуть спостерігатися в на реальних ринках. Тому, ми пропонуємо згладжувати значення цінового спотворення за рахунок корегуючого коефіцієнта k . В таких умовах рівень спотворення ціни можна виразити у вигляді: $CP \times OI^k$.

Зважаючи на олігопсонічну характеристику зернового ринку, особливе значення для нього набуває антимонопольна та антитрестова діяльність, яка забезпечується конкурентним законодавством України. Конкурентне законодавство діє в двох основних площинах – сприяння розвитку конкуренції та її захисту від монопольних утворень. Активну діяльність в забезпеченні конкурентної політики держави відіграє Антимонопольний комітет України, основним завданням якого є моніторинг внутрішніх ринків і усунення та попередження проявів монополізму.

Основою ж конкурентного середовища і ринку взагалі є так званий ринковий механізм – сукупність чинників, взаємозалежностей та взаємозв'язків, які визначають суть, особливості, характеристики та функції ринку. До основних функцій ринку відносять: регулюючу функцію; стимулюючу функцію; розподільчу функцію; функцію санації; алокаційну функцію (яка забезпечує виробництво оптимальної комбінації товарів та послуг за допомогою найефективнішої комбінації ресурсів); інформативну функцію; функцію інтеграції.

Здійснення перелічених функцій досягається за допомогою механізму ринкової взаємодії, який включає в себе вплив попиту, ціни та пропозиції, а також конкуренцію. Згадані елементи ринку є одночасно його інструментами і можуть характеризувати тип ринку і ситуацію на ньому в певний момент. Взаємодія даних чинників здійснюється відповідно до ринкових законів, зокрема:

- законів попиту і пропозиції – за інших рівних умов, коли ціна на товар зростає, обсяг попиту на товар зменшується, і збільшується обсяг пропозиції товару;

- закону спадної продуктивності (спадної віддачі) – при залученні до виробництва додаткових факторів, віддача від кожного наступного залученого фактора буде зменшуватися до того часу, поки на якомусь етапі не досягне нуля [144, 148];

- закону Сея – згідно з яким продавець товару чи послуги отримує за їх реалізацію гроші, купує за них інші товари або послуги, тому пропозиція породжує власний попит і в господарстві вони автоматично врівноважуються.

На основі згаданих законів виникають своєрідні економічні ефекти, які допомагають пояснити як закони, що їх спричиняють, так і в цілому механізм дії ринку чи окремих його елементів. До таких ефектів належать:

- ефект доходу – зниження ціни товару дає можливість споживачу розширити обсяг попиту;

- ефект заміщення – споживач замінюватиме відносно дорожчий товар, купуючи дешевші товари – замітники у значно більшій кількості;

- ефект чистого експорту – зростання цін на внутрішньому ринку скорочує експорт і збільшує імпорт, що мультиплікативно зменшує сукупний попит на вітчизняну продукцію;

- ефект зайнятості – підвищення цін не зразу і не в тому ж ступені викликає ріст номінальної зарплати через неповне і нерівномірне скорочення безробіття по мірі розширення виробництва;

- ефект вдосконалення виробництва – при технологічному прогресі, який призводить до зменшення питомих витрат декотрих ресурсів, зміна цін на останні може відставати від загального рівня цін, внаслідок чого з'являється додаткова зацікавленість в розширенні сукупної пропозиції та інші ефекти.

Таким чином, зерновий ринок є складною системою, яка включає в себе не тільки об'єкт і суб'єкти обігу, але й певний механізм їх взаємодії, який формується під впливом економічних законів. Проте, зерновий ринок не є монолітним утворенням і на його основі можна виділити декілька підринків як за функціональною ознакою – функціями, які здійснюють суб'єкти ринкового середовища (ринок первинного виробництва зерна, ринок зберігання та

переробки зерна); так і за ознакою предмету обігу (ринок продовольчого зерна, ринок фуражного зерна, ринок насіннєвого зерна, ринок зерна для подальшої переробки). Кожен ринок має свою специфіку виражену особливостями обміну, взаємодії між суб'єктами, насиченістю ринку, його зрілістю тощо. Проте, спільним для всіх ринків є механізм їх функціонування, який характеризує всі відносини, що відбуваються на ринку.

1.2. Особливості та загальні тенденції функціонування світового зернового ринку, місце України на ньому

Останні декілька років, які були найактивнішими в процесі становлення зернового ринку в Україні, засвідчили, що Україна має достатній потенціал для того, щоб знаходитися серед лідерів світового зерновиробництва. Проте, не зважаючи на зростаючі показники, авторитет нашої країни серед інших виробників зерна – поки що недостатній для того, щоб визначати світову політику виробництва та розподілу зерна, чи, принаймні, значно впливати на неї.

Зважаючи на це, Україна, в процесі інтеграції в світовий економічний простір і формування власної моделі ринкової економіки, все частіше піддається впливу тих тенденцій, які мають місце на зерновому ринку. З огляду на це, для нашої держави все більшого значення набуває проблема вивчення впливу згаданих чинників, а також вивчення досвіду інших країн щодо адаптації до змін зовнішнього середовища. Особливої актуальності в цьому контексті набуває проблема вивчення досвіду тих країн, які мають схожі з Україною характеристики, щодо характеру виробництва чи специфіки економічних перетворень, схожості умов чи показників виробництва, та, врешті-решт, щодо створення стратегічно важливих умов співробітництва.

До країн, чий досвід, на нашу думку, міг би бути корисний для України з вище перелічених позицій, слід віднести:

- признаних лідерів світового ринку зерна, таких як США, Канада, Австралія, Аргентина, країни ЄС;
- пострадянські країни, які займають схожі позиції на світовому зерновому ринку - Російську Федерацію та Казахстан;
- постсоціалістичні країни, які мають вдалий досвід ринкових перетворень в аграрній сфері – східна Німеччина, Польща, Чехія, Угорщина, Румунія, Естонія тощо.

Зерновий ринок світу останнім часом переживає значні зміни в своїй структурі. Це спричинено приєднанням до світового економічного простору таких раніше ізольованих держав як Китай, країни СНД та Балтії, а також інших країн постсоціалістичного табору. При чому найбільшими змінами досліджуваний ринок завдячує власне Китаю, Росії, Україні та Казахстану.

Росію, Україну та Казахстан об'єднує багато спільних рис, які, полягають в тому, що всі ці країни тільки виходять на світовий ринок. Це спричиняє первісний пошук ринків збуту, а також пов'язане із цим формування експортної інфраструктури. За ринки збуту Росія та Україна конкурують в більшій мірі між собою ніж з іншими країнами, що викликано низькими, у порівнянні з традиційними експортерами, цінами на зерно. Остання обставина дозволяє стверджувати, що зерно цих двох країн позиціонується однаковою чином і задовольняє потреби однакового або схожого сегменту ринку. Пошук нових ринків збуту для згаданої трійки, призводить до зміни світової кон'юнктури ринку, що свідчить про вагомий її вплив. Крім цього, вплив Росії та України відчувається в питаннях визначення ціни на зерно. Цей вплив має тенденцію до пониження цін, і, в окремі роки, дозволяє втримувати їх на прийнятному для споживачів рівні.

Зважаючи на темпи росту експорту зернових з трійки Росія, Україна, Казахстан, їх вплив у світі стає все відчутнішим (табл. 1.1).

Як бачимо з даної таблиці, в усіх названих країнах протягом досліджуваного періоду спостерігалось значне коливання обсягів експорту основних зернових культур, обумовлене нестабільністю виробництва, а також

несформованістю експортної інфраструктури та централізованої державної політики щодо зовнішньої торгівлі зерном. Згадана обставина не завадила Росії в окремі роки охопити 10 % світового ринку пшениці, а Україні – 20 % ринку ячменю. Вхідження України до числа найбільших експортерів зерна впливає із динаміки зерновиробництва, а також розвитку експортної інфраструктури та налагодження торгівельних контактів із іншими країнами.

Таблиця 1.1

Обсяг експорту основних зернових культур окремими великими експортерами, млн. тонн

Країна	Культура	Показники	Маркетингові роки					В середньому за 2001-2004 рр.
			2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07*	
Росія	Пшениця	Обсяг експорту, млн.т	12,6	3,1	8	10,5	6,5	8,1
		Частка країни, %	11,6	2,8	7,2	9,3	6,0	7,4
	Ячмінь	Обсяг експорту, млн.т	3,1	2,3	1,1	1,7	2,0	2,0
		Частка країни, %	18,5	13,9	7,2	9,1	11,5	12,0
Україна	Пшениця	Обсяг експорту, млн.т	6,6	0,0	4,4	5,5	1,5	3,6
		Частка країни, %	6,1	0,0	4,0	4,9	1,4	3,3
	Ячмінь	Обсяг експорту, млн.т	2,9	1,5	4,3	4,0	3,8	3,3
		Частка країни, %	17,3	9,1	28,1	21,4	21,8	19,5
	Кукурудза	Обсяг експорту, млн.т	0,8	1,2	2,3	2,3	2,0	1,7
		Частка країни, %	1,0	1,5	2,9	3,1	2,6	2,2
Казахстан	Пшениця	Обсяг експорту, млн.т	6,2	4,1	2,7	3,0	4,5	4,1
		Частка країни, %	5,7	3,7	2,4	2,7	4,1	3,7
	Ячмінь	Обсяг експорту, млн.т	0,5	0,7	0,1	0,1	0,3	0,3
		Частка країни, %	3,0	4,2	0,7	0,5	1,7	2,0

*попередні дані

Джерело: USDA

На кон'юнктуру експорту світового ринку зерна в найбільшій мірі впливає динаміка виробництва зернових у країнах – лідерах зернового ринку за експортом цієї продукції. Найбільші експортери пшениці утворюють так звану

„велику п'ятірку”, яка залишається незмінною на протязі уже багатьох років. Загалом, вона виглядає наступним чином (табл. 1.2).

Як ми бачимо з таблиці 1.2, найбільшим експортером пшениці за досліджуваний період є США, які в середньому експортували за цей час 27,0 млн. тонн даного продукту. Частка експорту даної країни коливалася в межах 21,3 – 28,8 %. Доля решти країн так і не досягнула рівня 19 % за досліджуваний період, що дозволяє стверджувати про наявність на ринку єдиного лідера.

Таблиця 1.2

Динаміка експорту пшениці країнами найбільшими експортерами

Країни	Маркетингові роки										В середньому за 2002-2007 МР.
	2002/03		2003/04		2004/05		2005/06		2006/07*		
	млн. т	Частка країни, %	млн. т	Частка країни, %	млн. т	Частка країни, %	млн. т	Частка країни, %	млн. т	Частка країни, %	
США	23,1	21,3	31,5	28,8	28,9	26,1	27,2	24,1	24,5	22,6	27,0
Австралія	9,1	8,4	18	16,5	14,7	13,3	17,5	15,5	18,0	16,6	15,5
ЄС-25	19,9	18,3	10,9	10,0	14,4	13,0	14,5	12,9	16,5	15,2	15,2
Канада	9,4	8,7	15,8	14,4	15,0	13,5	16,0	14,2	18,0	16,6	14,8
Аргентина	6,8	6,3	3,1	2,8	11,8	10,6	7,5	6,7	9,5	8,7	7,7
Всього	108,6	100	109,4	100	110,8	100	112,7	100	108,6	100	110,0

*прогноз

Джерело: USDA

Визначаючи місце України на світовому ринку зерна, зазначимо, що в середньому за останні 10 років Україна зайняла одинадцяте місце по виробництву пшениці та сьоме місце по виробництву ячменю (Додатки А та Б). Певний ріст даних показників розпочався в 2000 році, внаслідок чого Україні вдалося по виробництву пшениці увійти у чільну десятку, а по виробництву ячменю – у чільну четвірку.

В сукупності розглянута інформація дозволяє стверджувати про важливість такого потужного виробника зернових як Україна для світового ринку зерна, особливо в контексті вступу до СОТ. Проте, вітчизняному зерновиробництву бракує стабільності. Так, серед п'ятнадцяти основних

виробників пшениці найбільше співвідношення між максимальним і мінімальним обсягом збору пшениці за останні десять років спостерігається в Україні. Для нашої країни цей показник становить 608,6 % (середнє співвідношення для перших п'ятнадцяти країн не перевищує 200 % (195,7 %), а показники другої і третьої країни не перевищують 300 %). Якщо ж із сукупності взятих нами чисел для кожної країни відкинути урожаї тих років, які були найбільш і найменш сприятливі, то таке співвідношення в Україні все одно буде найбільшим – 202 %, при середньому – 134 % (165 % у Казахстану, 151 % у Австралії).

Загальні тенденції функціонування зернового ринку визначають новий етап в його історії, який розпочався в 2000 році і триває досі. Основною особливістю цього етапу є стійка тенденція до скорочення світових запасів зерна, а також співвідношення запасів до обсягу споживання. Так, за вказаний період обсяг запасів скоротився із 584 млн. тонн в 1999/2000 маркетинговому році до прогнозованих 305 млн. тонн в 2007/2008 маркетинговому році., тобто майже вдвічі за вісім років (рис. 1.5).

Запаси зерна в 2006/07 маркетинговому році досягли рівня кінця 70-х років ХХ століття, коли населення світу було майже на 0,8 млрд. чоловік меншим. Відповідно, за умови збереження даної тенденції можливим видається виникнення світової продовольчої кризи, зважаючи на виключне місце зерна та продуктів його переробки в харчових раціонах усіх народів світу. Скорочення запасів зерна поруч із збільшенням попиту зумовили різке зростання цін на нього практично в усіх частинах світу. В таких умовах Україна, як важливий учасник світового ринку, не може втратити можливості укріпити свою позицію на ринку та отримати з цього значну економічну вигоду.

Поряд із зазначеними тенденціями, цілком реальним, на нашу думку, видається виділення органічного зерновиробництва та виробництва генетичного зерна як окремих напрямів розвитку ринку. Не зважаючи на стійкий опір генетично модифікованому зерну в багатьох країнах світу, його поширення уже навряд чи вдасться зупинити. І, за умови подальшого

скорочення зернових запасів, саме таке зерно, зважаючи на його високу продуктивність, може стати основною для розв'язання потенційно можливої світової продовольчої кризи. Зважаючи на це, доцільним видається кооперування зусиль дослідницьких закладів світу навколо проблеми дослідження безпечності генетично модифікованої продукції.

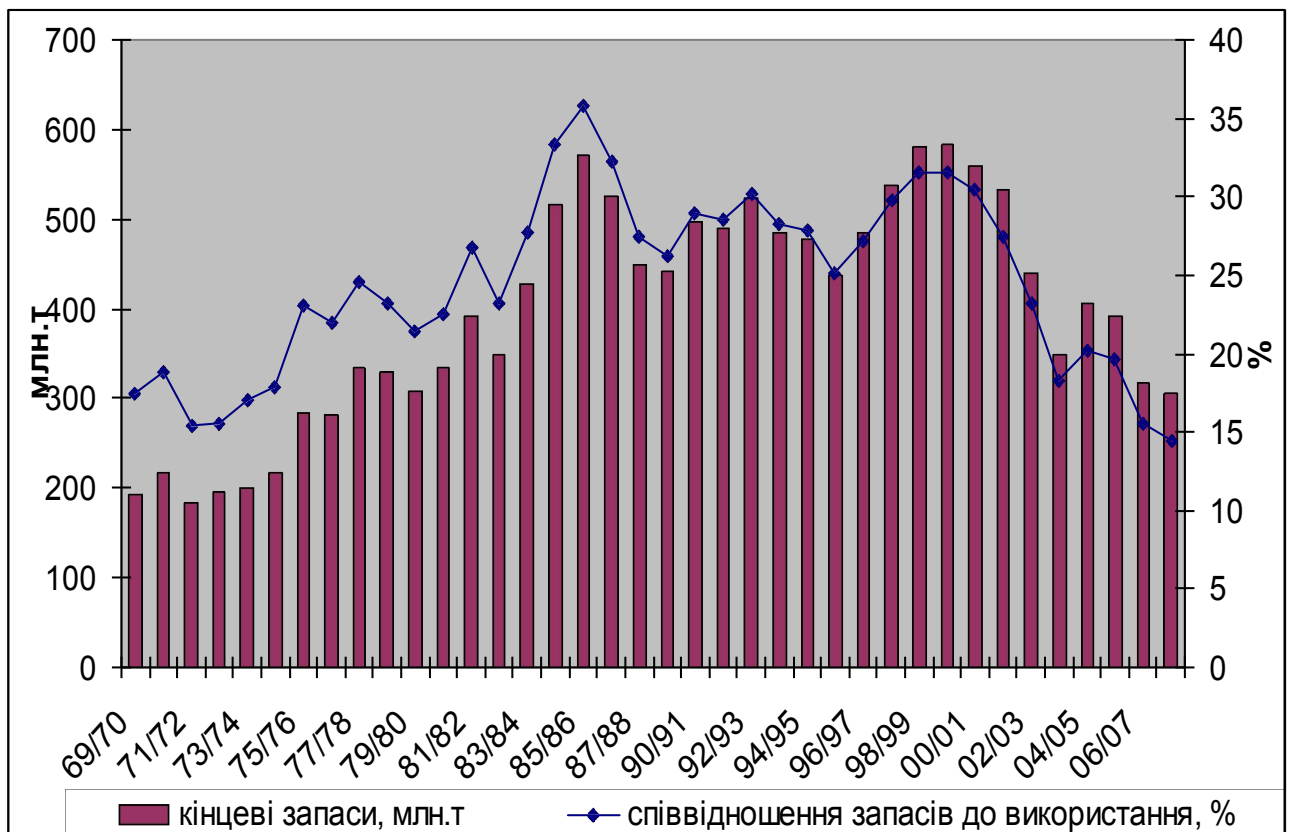

Рис. 1.5 Світові запаси зерна та співвідношення запасів зерна до його використання

Джерело: USDA, Toepfer

Скорочення кінцевих запасів зерна в світі спостерігається поруч із загостренням проблеми забезпечення енергетичними ресурсами. Використання відновлюваних джерел отримання енергії є одним із основних напрямів альтернативної енергетики в світі. Виробництво біоетанолу поряд із іншими напрямками альтернативної енергетики є важливим аспектом вирішення енергетичної кризи в Україні і в світі. Розвиток такого напрямку енергетичної діяльності в світі набуває все більшої ваги, зважаючи на загальні обсяги

виробництва етанолу (табл. 1.3) та використання зерна для його виробництва, яке з 2000 року збільшилося на 43 млн. тонн (із 29 до 72 млн. тонн)

Як бачимо з рисунка, лідерами виробництва біоетанолу в світі є США та Бразилія – країни, які займають досить високі позиції на світовому ринку зерна. Потенціал України, яка на даний момент навіть при низьких рівнях урожайності і відсутності потужної матеріально-технічної бази в сприятливі роки виробляє близько 10 млн. тонн зерна більше ніж це потрібно для задоволення власних потреб є досить великий.

Таблиця 1.3

Світове виробництво етанолу, млн. м³

Країна	Роки							2006 р. до 2000 р., %
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
США	6,2	6,7	9,6	12,1	14,3	16,2	20,0	322,6
Бразилія	10,6	11,5	12,6	14,7	14,7	16,1	17,8	167,9
ЄС-27	2,4	2,6	2,5	2,5	2,5	2,8	3,5	145,8
Інші	8,5	8,8	8,2	9,8	9,7	9,9	10,1	118,8

Джерело: F.O. Licht, USDA, Toepfer

Функціонування світового зернового ринку в умовах глобалізації зумовило зміну пріоритетів аграрної політики більшості країн світу, а також узгодження основних її напрямів. Загальні тенденції світового зерновиробництва зазнали вагомих змін наприкінці ХХ століття. В найбільшій мірі ці зміни були спричинені більш жорсткою політикою СОТ по відношенню до державного захисту сільськогосподарських виробників, а також новою аграрною політикою Європейського союзу. Поворотною точкою в еволюції аграрної політики став Уругвайський раунд (Uruguay Round - UR). Домовленості в межах Уругвайського раунду стали першою спробою такої кількості країн домовитися про спільну політику в галузі торгівлі сільськогосподарською продукцією. В межах даних домовленостей було підписано декілька угод, які стосуються доступу до сільськогосподарських

ринків, продовольчої безпеки та інших аспектів аграрної політики. До таких угод, зокрема, належать:

- угода по сільському господарству (Agreement of Agriculture - AoA);
- угода по додаткових санітарних і фітосанітарних заходах (Agreement on the Application of sanitary and Phitosanitary Measures - SPS);
- угода по технічних бар'єрах в торгівлі (Agreement on Technicals Barriers to Trade - TBT);
- угода по основних аспектах торгівлі правами на інтелектуальну власність (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Right - TRIPS);
- домовленість щодо можливих негативних результатів програми реформи в найменш розвинених країнах і країнах, що розвиваються, які є імпортерами продовольства (Decision Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries – Marrakesh Decision).

До того часу основними напрямками аграрної політики більшості країн були цінова підтримка, експортні субсидії, обмеження та бар'єри для вільного доступу товарів на ринки, що в певній мірі сприяло розвитку сільського господарства в високорозвинених країнах. Проте, такі заходи суперечили основним принципам ринку, обмежували можливості країн, що розвиваються, знижували обсяги міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією, забезпечували значні видатки з держбюджету на підтримку власного товаровиробника і стимулювання його експортної діяльності.

Домовленості в межах Уругвайського раунду базуються на теорії порівняльних переваг Д.Рікардо, відповідно до якої кожна країна повинна виробляти ту продукцію, для виробництва якої в неї є найбільші порівняльні переваги.

Основні положення Угоди по сільському господарству стосуються місцевої підтримки сільського господарства, експортних субсидій та ринкового доступу. Місцева підтримка сільського господарства розглядається з позиції її

зниження (використання підтримки, яка в меншій мірі спотворює принципи вільної конкуренції), реформування форм сільськогосподарської підтримки в напрямку до прямих платежів, які виконують в більшій мірі компенсуючу, а не стимулюючу функцію, запровадження гнучких лімітів підтримки.

В процесі підписання Угоди по сільському господарству було визнано, що місцева підтримка сільського господарства може спотворювати реальні показники торгівлі. В той же час зрозуміло, що не всі місцеві заходи підтримки викликають істотне спотворення. Відповідно до цього різні види підтримки відносять до різних „кошиків”:

- Жовтий кошик (Amber box) – включає місцеву підтримку у формі підтримки ринкової ціни і вхідних субсидій. Ця підтримка підлягає лімітам: для країн що розвиваються – 10 % і для розвинених країн – 5 %;

- Синій кошик (Blue box), яка включає в себе заходи підтримки, що передбачають прямі платежі на певний фіксований показник - площу, прибуток або одиницю худоби, відповідно до затверджених програм;

- Зелений кошик (Green box), яка включає заходи, які не призводять до підтримки цін виробників і майже не спотворюють результати торгівлі. В більшості випадків – це спеціальні програми, які не націлені на конкретний товар, і включають пряму підтримку прибутку орендарів, а також екологічний захист і регіональні програми розвитку.

Внаслідок політики лібералізації світових ринків сільськогосподарської продукції було значно зменшено обсяги жовтого кошика і збільшено обсяги зеленого.

Спільна аграрна політика не є чимось новим у світовій практиці. Ще з середини ХХ століття країни європейської співдружності почали здійснювати Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy - CAP). Проте, до останнього часу CAP стосувалася, в основному, захисту внутрішніх ринків та спільної зовнішньої аграрної політики. Із прийняттям Європейською комісією 2 лютого 2005 року Лісабонської стратегії (Lisbon Strategy – LS) пріоритети аграрної політики Євросоюзу змінилися. Основним завданням LS

стало забезпечення високого рівня економічного росту, створення робочих місць і підвищення конкурентоспроможності на світових ринках.

Загалом, ще починаючи з 1990 року САР перебуває в процесі реформ. Ці реформи спрямовані, в основному, на підвищення конкурентоспроможності сільського господарства і скорочення рівня підтримки цін та компенсацій фермерам завдяки збільшенню прямих виплат (direct payment). Нова спільна аграрна політика Євросоюзу в більшій мірі спрямована на ринкову орієнтацію ніж на ринкову підтримку. Головним пріоритетом Лісабонської стратегії є сільський розвиток як найвагоміший інструмент реструктуризації аграрного сектору.

Досвід країн – лідерів зернового ринку свідчить про те, що нема якогось одного методу трансформації аграрної політики відповідно до нових норм. Кожна країна вибирає свою схему, притаманну її економіці, національним та іншим особливостям. Виходячи з цього важливим аспектом дослідження світового зернового ринку є вивчення досвіду функціонування зернового ринку та аграрної сфери в цілому в декількох країнах.

Сполучені Штати Америки – це країна, яка здійснює майже чверть усього світового зернового експорту, виробляє в середньому 50 млн.т пшениці, понад 300 млн.т зерна, що в перерахунку складає більше 1000 кг на душу населення, що свідчить про ефективну систему заходів державного регулювання і підтримки сільського господарства в галузі зерновиробництва.

Як і в інших країнах світового економічного простору, останнім часом на агропродовольчу політику уряду США значний вплив мають міжнародні домовленості щодо лібералізації і трансформації аграрної політики. Проте, в США така трансформація проходить поетапно і майже безболісно. В історичному аспекті аграрну політику США прийнято розділяти на три етапи:

- політика до 1996 року;
- політика перехідного періоду (1996-2002 рр.);
- новітня політика лібералізації (2002-2008 рр.).

Перший етап аграрної політики досліджуваної країни містив досить дорогий комплекс заходів державного регулювання агропродовольчої системи країни. Для фінансового забезпечення відповідних державних програм у середині 90-х років витрачалося майже 4,5 % усіх бюджетних коштів. Внутрішня політика в сфері продовольчої безпеки була направлена на підтримку аграрного сектора з метою стабільності внутрішнього ринку продовольства. Для зовнішньої політики характерним був високий рівень субсидування сільськогосподарського експорту (в тому числі зернового), що забезпечувало лідерство країни на зовнішніх ринках. Поставки продовольства іншим країнам за програмами продовольчої допомоги дозволяли впливати на міжнародні відносини. [65, 134]

Після 1996 року аграрна політика США була дещо змінена в напрямку лібералізації світової торгівлі сільськогосподарською продукцією відповідно до основних принципів СОТ. Внаслідок цього на період 1996-2002 роки основними напрямками аграрної політики стало: поліпшення життя громадян США через підтримку товарного сільськогосподарського виробництва; забезпечення безпечного, повноцінного і доступного продовольства; зменшення чисельності населення, що недоїдає; раціональне використання земельних ресурсів та охорона навколишнього середовища; розвиток наукових досліджень і освіти; сприяння розвитку сільських територій; розширення світових ринків для продукції сільського господарства [36, 160].

У порівнянні із американською канадська політика регулювання аграрного сектору та зернового ринку характеризується більшою підтримкою виробника. Проте, ця підтримка має консультативний та розвиваючий характер. Як наслідок, Канада виробляє понад 55 млн.т. зерна на рік, з якого понад 20 млн.т – пшениця, експорт зернових становить 60 % від усього вирощеного зерна, частка Канади у світовому зерновому експорті становить близько 10 %.

Досягнуті успіхи тісно пов'язані із ефективною державною політикою щодо оптимального виробництва основних зернових культур та організацією забезпечення стабільного її експорту, розробкою і впровадженням

довгострокових стратегічних концепцій розвитку сільського господарства, цільових програм для галузі, наданням суб'єктам сфери зерновиробництва конкретної підтримки та організацією ефективної сільськогосподарської науки з майже стовідсотковим впровадженням науково-технічних розробок. Одержанню позитивних результатів сприяє концентрація та інтеграція зусиль головних учасників ринку зерна – від селекціонерів з вирощування конкурентоспроможних сортів, виробників зернових культур, фахівців з приймання (зберігання) і доставки зерна на ринки збуту до ініціативних представників торгівлі, які забезпечують прибуткову реалізацію продукції [122, 88]

Досягненню високих результатів у виробництві зерна сприяє розгалужена загальнодержавна структура консультативних та регулюючих органів. Чи не основним державним органом в питаннях управління зерновим ринком є Канадська комісія по зерну. Її основним завданням є регулювання процесів приймання, доробки, зберігання і збуту товарної зернової продукції, впровадження системи стандартів якості, встановлення класів зернових культур, забезпечення фінансування для проведення необхідних науково-дослідних робіт. В межах Канадської комісії по зерну функціонує чотири підрозділи: відділ послуг для зернового господарства, відділ корпоративних послуг, науково-дослідна лабораторія і консультативна служба по зерну.

Всі заходи щодо регулювання та розвитку зернового ринку в Канаді здійснюються відповідно до окремих урядових програм. Серед найважливіших програм слід виділити:

- Програму стабілізації чистого прибутку – відповідно до цієї програми виробниками, провінційним та федеральним урядом створюється спеціальний фонд, кошти з якого використовуються фермером у разі значного зменшення прибутку;
- Програму страхування валового доходу – основними чинниками якої є щорічне страхування врожаю, забезпечення гарантованих цін на продукцію та її охорона;
- Програму фінансування малого бізнесу;

- Програму сприяння дослідженням у промисловості.

Особливостями функціонування канадської системи регулювання зернового ринку є врахування потреб усіх учасників ринку, зацікавленість в інтенсифікації зерновиробництва, тотальний моніторинг ринку, а також вирішення проблем ринку спільними зусиллями виробника, провінційного та федерального урядів.

Регулювання зернового ринку в Європі є багато в чому відмінним від канадського та американського. Це, в значній мірі, викликано історичними особливостями європейської аграрної політики. Суть в тому, що до початку 90-х років ХХ століття спільна аграрна політика країн Європейського союзу передбачала підтримку цільових цін на зерно, які в середньому на 57 % перевищували світові та захист внутрішнього ринку від імпорту зернових шляхом встановлення плаваючого тарифу у розмірі, що дорівнював різниці між ціною імпортованої продукції та діючою цільовою ціною. Така політика сприяла розвитку фермерських господарств, підвищенню доходів фермерів та стабільного розвитку ринку. Проте, така політика сприяла зниженню конкурентоспроможності європейського зерна на світових ринках, вимагала надзвичайно великих витрат бюджету, а також не забезпечувала рівномірного розподілу доходів між виробниками.

Ці проблеми призвели до запровадження у 1992 році реформи МакШеррі, а у 1997 році – програми Agenda 2000. З метою збалансування попиту і пропозиції на ринку, зменшення видатків з бюджету на інтервенції та підвищення рівня конкурентоспроможності галузі відбулося поступове зниження рівня цільової ціни на всі види зернових спочатку до рівня 110 єкю за тонну, потім – до 101,3 євро; було встановлено систему виплат за тимчасово вилучену з процесу виробництва землю (set-aside payment) за умови дотримання встановлених мінімальних виробничих та екологічних стандартів; введено механізм прямих платежів (direct payment), прив'язаних до площі під вирощуванням зернових. Встановлення розміру прямих платежів здійснювалося на основі минулих років, що зробило їх не прив'язаними до

виробництва і ліквідувало відомі стимули фермерів щодо збільшення обсягів виробництва продукції.

Отже основними заходами регулювання зернового ринку ЄС є механізм збалансованої підтримки цільової ціни та прямих платежів. В зовнішній торгівлі основою регулювання стали імпорتنі квоти, розмір яких встановлюється по окремих країнах.

Таким чином, узагальнюючи основні події на світовому ринку зерна можна зробити висновки про наступні тенденції ринку: скорочення кінцевих запасів зерна внаслідок збільшення його продовольчого та промислового використання, лібералізація відносин у торгівлі зерном, зменшення обсягів підтримки сільгосптоваровиробників з боку держави (трансформація форм підтримки), посилення значення міжнародних економічних та торговельних угод та домовленостей.

1.3. Методика та методологія дослідження зернового ринку та конкурентоспроможності зерна

Методологія дослідження різного роду об'єктів визначається самою їх сутністю, а також метою цього дослідження. В нашій роботі ми прагнемо відшукати ті приховані резерви, які б дали можливість сформувати систему найбільш ефективного обігу зерна як в середині країни, так і за її межами. Шукаючи найефективнішу систему обігу, основним критерієм пошуку ми визначаємо прибутковість для усіх суб'єктів ринку, в першу чергу для самих виробників зерна.

Здійснюючи такий пошук в межах існуючого ринку зернових ми спостерігаємо постійні зміни об'єкту дослідження, які говорять про його динамічний стан. В той же час основна динаміка ринку визначається не статистичними показниками зерновиробництва, а потоковими процесами, які відбуваються всередині зернового ринку. Особливістю руху матеріальних потоків є те, що вони охоплюють декілька досить відокремлених етапів

господарської діяльності різних суб'єктів господарювання, зазвичай це матеріально-технічне забезпечення, технологічні та інші процеси пов'язані із виробництвом, а також етап розподілу виробленої продукції. Вивчення ринку зерна на всіх згаданих етапах дає можливість оптимізувати не лише окремі параметри діяльності суб'єктів ринку, але й весь зерновий потік, включаючи чинники, що впливають на його обсяг, стан і ціну.

Потокові процеси, які ми розглядаємо в межах зернового ринку найбільш повно вивчаються окремою наукою – логістикою. Основна мета логістики гармоніює із основним принципом функціонування ринкової системи, вона вимагає надходження потрібного товару потрібної якості, в потрібній кількості, в потрібний час, в потрібне місце із найменшими витратами. Тобто, передбачає оптимізацію руху матеріального потоку з метою забезпечення потреб споживачів.

Найбільшого ефекту оптимізації матеріального потоку досягається завдяки використанню основних принципів концепції інтегрованої логістики і тотального управління якістю. Відповідно до них, забезпечення основної мети логістики є можливим лише при забезпеченні якості усіх складових виробничого процесу: якісні матеріали та сировина, якісні техніка та устаткування, якісний висококваліфікований персонал, якісна новітня технологія виробництва, якісний товар і високоефективна якісна система збуту. За відсутності хоча б однієї із вище перелічених складових під загрозу ставляться зусилля решти елементів.

Визначивши загальне спрямування на дослідження поточкових процесів, ми повинні сформулювати відповідну методологію дослідження. На даний час аграрна наука стоїть перед необхідністю докорінного перегляду методології і методів наукових досліджень, здійснення структурної перебудови в системі одержання знань та доведення їх до споживача. Методи, які використовуються зараз, частково довели свою ефективність в умовах командно-адміністративної системи господарювання, але вимагають додаткового опрацювання та переосмислення відповідно до ринкових умов, де особливої ваги набувають

поняття конкуренція, споживач, конкурентоспроможність, потокові процеси, мінливість, адаптація тощо.

Раціонально побудований процес дослідження вимагає обґрунтування основних понять та категорій дослідження, визначення методів та прийомів, які можуть дозволити підтвердити чи заперечити певні наукові теорії та гіпотези, обґрунтувати наукові здобутки. Визначення основних понять роботи на її початку дозволяє чітко усвідомити спектр проблем, які ми намагатимемось вирішити, а також сприяє уникненню розбіжностей при трактуванні результатів роботи. Саме цього ми прагнули досягти давши визначення поняттю “зерновий ринок”, визначивши його умовні межі, обґрунтувавши його структуру та функції.

У процесі розробки поставлених у роботі завдань доцільно застосовувати методи, які використовуються при аналізі будь-якого товарного ринку, і які умовно можна розділити на три великі групи:

- загальнонаукові методи – які, є спільними для всіх галузей науки;
- традиційні аналітичні методи, які ґрунтуються на співставленні результатів і витрат понесених на досягнення цих результатів;
- ринкові методи – включають такі методи дослідження, які характеризують найбільш важливі для ринку поняття, зокрема: конкурентоспроможність, сильні та слабкі сторони бізнесу та галузі, ринкову кон’юнктуру, симпатії споживачів, життєвий цикл товарів тощо.

З огляду на сферу своєї реалізації загальнонаукові методи поділяють на загальні і спеціальні. Структурними елементами загальних методів наукового пізнання є філософські загальнонаукові принципи пізнання дійсності. До них відносять:

- методи емпіричного дослідження (спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент);
- методи, які використовуються на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання та інші);

- методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, системний метод тощо).

До спеціальних методів наукового пізнання належать:

- прогнозування;
- дисперсний аналіз;
- кореляція і регресія;
- факторний аналіз;
- кластерний аналіз тощо.

Існують також інші спеціальні наукові методи досліджень. В економічній науці найчастіше використовують математичні моделі й методи, які спрямовані на формалізацію складних економічних процесів і взаємозв'язків, надання їм кількісного виразу через відповідні параметри. [193, 94]

Традиційні аналітичні методи включають в себе, в основному, методи по визначенню ефективності. При цьому ефективність розглядається як співвідношення результатів і витрат. В залежності від того який економічний показник діяльності використовується як „результат”, ефективність може набувати різного вигляду і значення.

Ринкові методи дослідження зернового ринку обумовлюються особливостями та характером даного поняття, і, впливаючи з цього, дозволяють найбільш повно аналізувати його тенденції, досліджувати внутрішні зв'язки, закономірності, вирішувати поставлені завдання. До основних особливостей зернового ринку належать: динамічність; системність; складна структура; стихійність; сезонність; перерваний виробничий цикл; тінізація більшої частини відносин тощо.

Дослідження товарного ринку передбачає обов'язкове використання системного підходу, що означає комплексне дослідження явищ та елементів ринку у тісному взаємозв'язку. Даний підхід дозволяє враховувати вплив окремих чинників як на систему в цілому так і на окремі її елементи. Зерновий ринок є відкритою соціо-техніко-економічною системою, внаслідок чого він пов'язаний із багатьма іншими ринками і є складним в управлінні. Важливими

показниками, які характеризують його стан і пов'язують із оточуючим середовищем є запропонована Черевком П.С. та Гарасимом Г.М. група показників, яка характеризує вплив зовнішніх чинників і дозволяє простежити кількісні зміни в обсязі виробництва і переробки зерна, структурні зміни у формуванні пропозиції зернових культур, асортименті продукції зернопереробки тощо [199, 46] - це: валовий збір зерна, показник просторової локалізації зернової сировинної бази, урожайність зернових, посівні площі, частка ріллі у структурі сільськогосподарських угідь, кількість сільськогосподарських угідь на душу населення, обсяги реалізації зерна за маркетинговими каналами, обсяги використання зерна за призначеннями, обсяги переробки зерна, обсяги виробництва продукції переробки, показник територіального розподілу зернопереробних потужностей.

В той же час першочергове значення при дослідженні зернового ринку мають показники, які характеризують його основні параметри: попит, пропозицію, ціну та рівень конкуренції.

При визначенні попиту на зерно існує певна специфіка та диференціація відповідно до функціонального призначення зерна. Так, попит на продовольче зерно визначається на основі розрахунку обсягів споживання хлібопродуктів на душу населення. Цей показник можна визначити трьома шляхами: 1) методом екстраполяції на основі середніх показників минулих періодів; 2) методом розрахунку відповідно до раціональних фізіологічних норм споживання, які рекомендуються НДІ харчування Міністерства охорони здоров'я України (104 кг в перерахунку на крупу і борошно); 3) методом розрахунку відповідно до норм мінімального „споживчого кошика” для умов кризи – 93,8 кг.

При перерахунку на зерно (при коефіцієнті виходу борошна і крупи 0,75) загальна потреба в продовольчому зерні в Україні складе 6,9 та 6,3 млн. тонн. При врахуванні 5% втрат на всіх технологічних стадіях цей показник становитиме 7,25 та 6,62 млн. тонн [199, 65].

Для визначення потреби у фуражному, технічному та насіннєвому зерні найбільше підходить метод екстраполяції, при якому показник минулого

періоду перемножується на коефіцієнт апроксимації, який дозволяє враховувати стійкість розвитку явища в часі.

Основними показниками, які враховуються при розрахунку пропозиції зерна є виробництво, імпорт і зміни в запасах. За твердженням Міщенко Н.М. [142, 110] принципово існує декілька концепцій визначення пропозиції. Виробництво, імпорт і зменшення запасів однозначно розглядаються як дійсні елементи постачання. Експорт і приріст запасів можуть трактуватися і як елементи використання. Відповідно пропозиція може визначатися за такими трьома схемами:

1.	виробництво + імпорт +
збільшення в запасах	=	загальна пропозиція
2.	виробництво + імпорт + зміни в
записах (приріст або
зменшення)	=	ресурси, доступні для експорту
та внутрішнього використання
3.	виробництво + імпорт – експорт
+ зміни в запасах (приріст або
зменшення)	=	ресурси, доступні для
внутрішнього використання

На основі визначених попиту і пропозиції а також їх статей формується баланс попиту і пропозиції зерна, який є важливим інструментом при реалізації державної аграрної політики.

На відміну від інших галузей, сільське господарство характеризується тим, що тут не настільки прагнуть врівноважити попит і пропозицію (що б сприяло захисту від перевиробництва і зниження цін) скільки стараються виробити якомога більше продукції:

$$F(p) = p \longrightarrow \max, \quad (1.4)$$

де p – обсяг виробництва.

Така ситуація робить виробництво сільськогосподарської продукції нестабільним і збільшує ризики сільгоспвиробників. Оскільки в ринкових умовах основну роль при ціноутворенні відіграє співвідношення попиту і пропозиції, то часто складається ситуація, коли перевиробництво призводить до зниження цін (внаслідок переваги пропозиції над попитом) і зменшення доходів виробників; а недовиробництво (яке, якщо виходити з формули 1.4, є нетиповим і можливе лише при форс-мажорних обставинах викликаних

переважно природо-кліматичними факторами) хоч і підвищує ціни, проте також призводить до значних втрат з боку виробників. Виходячи з цього, використання ринкового методу ціноутворення без застосування інших стабілізуючих чинників є недоречним і дестабілізуючим.

Використання методів вільного ціноутворення на зерновому ринку обмежується не тільки особливостями сільськогосподарського виробництва а й нееластичністю попиту на продукцію його переробки. Ця нееластичність викликана такими основними чинниками: виключною значущістю зерна як сировини для виробництва продуктів першої необхідності – хлібобулочних виробів і круп; відсутністю відомих і освоєних товарів-замінників; широтою товарної категорії а також часовим горизонтом, відповідно до якого ціни на хлібопродукти оцінюються споживачами лише в короткостроковому періоді. Показник еластичності, при цьому, вираховується за формулою:

$$E_n = (\% \Delta K) \times (\% \Delta P), \quad (1.5)$$

де K – величина попиту; P – ціна; $\% \Delta K$ – відсоткова зміна K ; $\% \Delta P$ – відсоткова зміна P .

В процесі регулювання ціноутворення з боку держави встановлюються наступні види цін:

- закупівельна ціна – ціна, яка базується на середньогалузевих витратах і середній по народному господарству нормі прибутку, розраховується за формулою:

$$Ц = C_n + H_c \times \left(\frac{O_{вф} \times K_{вф} + O_{зас} \times K_{зас}}{100} \right), \quad (1.6)$$

де $Ц$ – ціна 1 т зерна, грн.; C_n – повна собівартість 1 т продукції, грн.; H_c – середня норма прибутку (відношення прибутку по народному господарству до середньорічної вартості функціонуючого капіталу), %; $O_{вф}$ – середньорічна вартість авансованого капіталу в основні виробничі фонди сільськогосподарського призначення на 1 т продукції, грн.; $O_{зас}$ – оборотні засоби (собівартість 1 т продукції без амортизації), грн; $K_{вф}$ – коефіцієнт

використання основних виробничих фондів; $K_{зас}$ – коефіцієнт, що відповідає періоду обігу авансованих у поточні затрати оборотних коштів.

- мінімальна закупівельна ціна є підставою для здійснення фінансової інтервенції, вона встановлюється органами державної влади на рівні, що унеможливорює середньостатистичну збитковість; мінімальна закупівельна ціна встановлюється виходячи із середньостатистичних показників цін продажу такого об'єкта протягом попередніх п'яти маркетингових періодів (у порівняльних цінах) з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін року, на який припадає період державного цінового регулювання, за методикою, визначеною Кабінетом Міністрів України.

- максимальна закупівельна ціна - є підставою для прийняття рішення про здійснення товарної інтервенції; вона використовується для планування витрат споживачів об'єкта регулювання; максимальна закупівельна ціна встановлюється на рівні, що унеможливорює зріст індексу цін виробників відповідного товару понад загальний індекс споживчих цін (за всіма товарами та послугами) за відповідний період державного цінового регулювання.

- застава ціна зерна (розмір бюджетної позики) – гарантована державою ціна, яка, у разі передачі зерна державі повинна бути виплачена сільгоспвиробнику на основі умов товарного кредиту під заставу власне зерна, вона встановлюється на рівні 80 % від мінімальної ціни.

Ціни, встановлені на зернові як об'єкти цінового регулювання на 2006/07 маркетинговий рік наведені в таблиці 1.4.

Найважливішим для визначення параметрів ринку є поняття конкуренція. Конкуренція (лат. *conspicere* - зіштовхуюсь) – економічне суперництво і боротьба між приватними і колективними товаровиробниками і продавцями товарів і послуг за найвигідніші умови їх виробництва і збуту, за привласнення найбільших прибутків, в процесі якого стихійно регулюються пропорції суспільного виробництва” [79, 818]. Конкуренція є основною умовою існування і рушійною силою ринкової економіки, вона є тією „невидимою рукою”, яка узгоджує ціни, встановлює виробничі пропорції і рівномірно розподіляє товари

і капітал. Проте, об'єктивне здійснення названих функцій вимагає наявності умов вільної конкуренції. На жаль зерновому ринку притаманні олігопсонічні характеристики (наявність великої кількості продавців і обмежена кількість покупців).

Таблиця 1.4

Мінімальні та максимальні ціни на окремі об'єкти державного цінового регулювання і розміри бюджетних позик, що надаються під заставу цих об'єктів у 2006-2007 маркетинговому періоді [160]

Об'єкт державного цінового регулювання	Мінімальна закупівельна ціна (включаючи ПДВ)	Максимальна закупівельна ціна (включаючи ПДВ)	Розмір бюджетної позики
Пшениця м'яка: 1 класу	850	945	680
2 класу	500	890	640
3 класу	700	780	560
4 класу	650	720	488
5 класу	520	580	416
Пшениця тверда: 1 класу	935	1040	748
2 класу	880	970	704
3 класу	770	850	616
4 класу	640	705	512
5 класу	570	635	456
Жито групи „А”: 1 класу	540	600	432
2 класу	500	555	400
3 класу	400	445	320

Важливе значення в процесі формування методології дослідження зернового ринку має визначення базової часової одиниці за яку будуть розглядатися результати роботи і підбиватися підсумки сезону. Зважаючи на технологічні особливості вирощування зернових, експерти, в даному випадку, оперують поняттям „маркетинговий рік” (англ. „marketing year” – дослівно „ринковий рік”), який розпочинається на зерновому ринку 1 липня – в період початку збору урожаю. Таким чином, вони досягають наступних переваг: зерно урожаю певного року розподіляється і використовується протягом звітного періоду, що дозволяє визначати ефективність використання урожаю окремого року; витрати на виробництво узгоджуються із витратами в межах одного періоду, що знімає проблему авансованого капіталу і перерваного виробничого циклу.

Використання маркетингового року як базової одиниці виміру часу на ринку зерна дозволяє забезпечувати єдність матеріального зернового потоку в часі. Як одиницю виміру при цьому доцільно використовувати т/м.р – тонн за маркетинговий рік.

З позиції часу зерновий ринок є досить динамічною системою, показники якої постійно змінюються. Зважаючи на це важливого значення в процесі проведення наукових досліджень зернового ринку мають методи, які б дозволили виявляти тенденції розвитку ринку, прогнозувати можливий розвиток, фіксувати циклічні, сезонні та випадкові коливання.

До основних методів, які забезпечують прогнозування розвитку явищ і окремих ринків належать:

- методи виділення тренду (метод регресії, метод наскрізних середніх, метод центрованих наскрізних середніх, експоненціальне згладжування);
- методи лінійного програмування (графічні методи, симплексний метод, тощо);
- моделювання.

Ринок як система передбачає взаємний вплив чинників, які його формують. Виходячи з цього в процесі наукових досліджень товарних ринків важливе місце займають такі методи визначення взаємозв'язку факторів як: кореляційно-регресійний аналіз; факторний аналіз; індексний аналіз.

Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє визначати співвідношення двох і більше чинників, наявність зв'язку між ними та здійснювати можливе прогнозування явищ на цій основі.

Факторний аналіз – це клас багатомірних статистичних методів, який стосується проблеми аналізу структури взаємозв'язків (кореляції) між великою кількістю змінних через визначення набору спільних структурних масивів відомих – факторів.

Значного поширення, завдяки своїй простоті, набув індексний метод, який дозволяє обчислювати ступінь зміни даних звітного року по відношенні до базового, а також виражає ступінь взаємозв'язку окремих елементів.

Найчастіше, в процесі наукових досліджень використовують Індекс Пааше та індекс Лайспереса:

$$\text{Індекс Лайспереса} = \frac{\sum q_i p_i}{\sum q_i p_0} \times 100, \quad 1.7$$

$$\text{Індекс Пааше} = \frac{\sum q_i p_i}{\sum q_i p_0} \times 100, \quad 1.8$$

де q та p – певні взаємозалежні параметри; q_i та p_i – значення параметрів у звітному році; q_0 та p_0 – значення параметрів у базовому році [170, 245].

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір загострюється проблема конкурентоспроможності зерна. Більшість дослідників визначають конкурентоспроможність продукції як сукупність взаємопов'язаних характеристик, які визначають її відповідність вимогам ринку. Дослідження показали, що аналізована категорія є досить умовною, оскільки покращення його якісних параметрів може зумовити переведення його в іншу товарну групу (наприклад із фуражного у продовольче). Відповідно до цього, при оцінюванні конкурентоспроможності зерна, його якісні характеристики враховуються лише як нормативні для кожної товарної групи, тому їх покращення не впливає на загальний рівень цього показника. Конкурентоспроможність товару формується на основі врахування його параметричних характеристик: параметрів якості (нормативні, консументні), економічних параметрів (витрати на придбання товару, витрати на його експлуатацію) та маркетингових параметрів (відомість торгової марки, імідж товару, ступінь ринкової новизни товару, лояльність споживачів, відомість торгівельних посередників, відомість постачальників).

В процесі формування комплексу заходів щодо покращення характеристик системи, управлінці часом стикаються із ситуацією, коли брак ресурсів не дозволяє здійснити всі заходи у повному обсязі або на всій території. При таких обставинах важливо здійснити ранжування важливості

заходів чи сфер по відношенню до яких вони повинні бути вжиті. В умовах регулювання зернового ринку така ситуація може виникати досить часто, коли недостатня кількість ресурсів призводить до відмови регулюючого важелю, який нормально працює в інших системах (країнах). В основі вирішення названої проблеми стоїть обмеження фінансування тих сфер чи регіонів від яких ми не очікуємо значної віддачі внаслідок реформування.

Основою для ранжування регіонів може стати ABC – та XYZ – аналіз. Ідея методу ABC – аналізу формується на основі принципу Парето, який стверджує, що “за більшість можливих результатів відповідає відносно невелика кількість причин”. Результатом ABC – аналізу є групування об’єктів по ступеню їх впливу на загальний результат.

В нашому випадку оптимальним результативним показником може бути валовий збір зернових за регіонами. В процесі аналізу впливу регіонів на валовий збір ми визначаємо частку кожного регіону і ранкуємо їх у порядку спадання. Підрахунок часток усіх регіонів у наростаючому підсумку дає можливість нам розділити усю вибірку на три підгрупи:

- група А – регіони, накопичувальна сума часток яких складає перші 50 % від загальної суми параметрів;
- група В – регіони, що слідують за групою об’єктів А, накопичувальна сума часток яких складає від 50 до 80 % від загальної суми параметрів;
- Група С – складається із решти об’єктів, накопичувальна сума часток яких складає від 80 до 100 %.

В окремих випадках, коли різниця між першими і останніми об’єктами аналізу є незначною, критерії їх віднесення до тієї чи іншої групи можна змінювати.

Основна ідея XYZ – аналізу стоїть в групуванні об’єктів аналізу з ступенем однорідності аналізованих параметрів (по коефіцієнту варіації). Розрахунок коефіцієнта варіації здійснюється за формулою:

$$v = \frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}}{\bar{x}} \times 100\% , \text{ де} \quad (1.9)$$

X_i – значення параметра по об'єкту оцінки за i -тий період,

\bar{x} – середнє значення параметра по об'єкту оцінки,

n – число періодів.

Значення квадратного кореня – це стандартне відхилення варіаційного ряду. Чим більше значення стандартного відхилення, тим далі від середньоарифметичного значення знаходяться дані аналізу. Стандартне відхилення – це абсолютна міра розсіювання варіантів ряду. Для порівняння варіаційних рядів між собою використовують коефіцієнт варіації.

Розподіл об'єктів аналізу за коефіцієнтом варіації передбачає, як і при здійсненні методу АВС, формування трьох груп:

група X – до неї відносять об'єкти, значення коефіцієнта кореляції для яких є найменшим і не перевищує 10 %;

група Y – до неї відносять об'єкти, коефіцієнт варіації для яких складає 10-25 %;

група Z – до неї відносять об'єкти, коефіцієнт варіації по яких перевищує 25 %.

Відповідно до цього розподілу до першої групи належать об'єкти, динаміку яких легко спрогнозувати і, відповідно, вони прогнозовано реагуватимуть на запланований управлінський вплив. Передбачуваність динаміки другої і третьої груп передбачає бажати кращого.

Таким чином, методологія дослідження зернового ринку містить велику кількість різноманітних методів і прийомів, придатних для проведення наукових досліджень, виділення, перевірки та підтвердження чи заперечення певних тенденцій, закономірностей та гіпотез. Основними, при цьому, не можна вважати ні ринкові методи дослідження, ні загальнонаукові, ні традиційні. Доцільність використання кожного методу зумовлюється його

придатністю у кожній конкретній ситуації. Першочергове значення для будь-якого суб'єкту ринкової економіки чи окремого товару має поняття його конкурентоспроможності, яка визначає доцільність його існування, тривалість життєвого циклу, а також загальну успішність у порівнянні з іншими суб'єктами та товарами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Зерновий ринок – це складна економічна система, що забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії покупців і продавців в межах певного середовища. В структурному плані зерновий ринок не є однорідним утворенням, до його складу входять суб'єкти господарювання, які реально здійснюють операції з зерном (виробництво, купівля-продаж, переробка, зберігання, надання інших послуг) як об'єктом укладання угод.

2. Суб'єкти зернового ринку є активною складовою, вони безпосередньо здійснюють операції із зерном. До них належать: продавці зерна (категорія ринкових суб'єктів, яка формує пропозицію зерна і значною мірою впливає на його кількість, якість, ціну, умови продажу тощо), покупці зерна (підприємства, які здійснюють купівлю зернових з метою переробки, подальшого перепродажу чи з іншою метою) та сервісні підприємства (ті підприємства, які забезпечують ефективне функціонування зернового ринку шляхом надання різного роду послуг іншим суб'єктам даного ринку).

3. Структуризація зернового ринку на основі виділення матеріального і пов'язаного із ним інформаційного та фінансового потоків дозволяє диференціювати суб'єкти ринку і, відповідно, здійснювати конкретизацію їхніх функцій та підбирати відповідні для кожного етапу інструменти впливу.

4. Ринок зерна в Україні має олігопсонічний характер, за якої заготівельні і переробні підприємства мають можливість здійснювати в своїх інтересах цінову політику, домагатися вигідних для себе інших умов закупівлі продукції, вони зовсім не несуть або несуть незначні витрати при заміні одних

продавців на інших. Така ситуація обумовлює спотворення ринкової ціни у бік зменшення, що призводить до втрат сільськогосподарських підприємств. Подана методика розрахунку рівня спотворення ціни на основі олігопсонічного індексу дозволяє розраховувати такі втрати і може служити основою для визначення рівня підтримки доходів аграрних формувань.

5. Важливе значення України для світового ринку зерна обумовлюють такі чинники: виробничий потенціал, низька ціна, зменшення світових запасів зерна, зручне географічне розташування. Проте нестабільність виробництва та несформованість державної аграрної політики призводять до нівелювання конкурентних переваг нашої країни на зовнішніх зернових ринках.

6. Прагнення більшості держав світу до здійснення узгодженої аграрної політики на основі теорії конкурентних переваг призводять до скасування обмежень та бар'єрів для вільного доступу товарів на ринки та зменшення рівня цінової підтримки. В цьому аспекті Україна, інтегруючись в СОТ, приймає аналогічні зобов'язання, які в цілому для вітчизняного зернового ринку матимуть позитивне значення.

7. Україна та більшість країн світу рухаються до єдиної мети – формування збалансованого ринку зерна із раціональним поєднанням форм державної підтримки та умов вільного ринку. В цьому аспекті важливим для нашої країни є досвід США, Канади та країн ЄС як основних лідерів світового ринку зерна, його вивчення та адаптація до умов вітчизняної економіки.

8. Теперішній стан світового ринку зерна визначається такими тенденціями: скороченням кінцевих зернових запасів, збільшенням обсягів використання зерна для виробництва біопалива, лібералізацією торгівлі, зменшенням обсягів підтримки сільського господарства, посиленням значення міжнародних економічних угод, збільшенням обсягів виробництва генетично модифікованої продукції, виділенням органічного землеробства в окремий напрям аграрного виробництва.

9. Основним спрямуванням методології дослідження зернового ринку є пошук тих прихованих резервів, які б дали можливість сформувати систему

найбільш ефективного обігу зерна як в середині країни, так і за її межами. Здійснення досліджень на основі виділення процесів пов'язаних із рухом матеріального потоку дає можливість відшукувати резерви підвищення ефективності системи виробництва та розподілу зерна на усіх етапах руху матеріального потоку.

Основні результати даного розділу опубліковані у власних наукових працях автора [62; 63; 66; 67; 92].

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ РИНКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЗЕРНА

2.1. Ресурсне забезпечення зерновиробництва, як вихідна точка у формуванні ринку конкурентоспроможного зерна

Багато вчених все частіше погоджуються з думкою, що економіка не є поняттям статичним, а, навпаки, вважають її надзвичайно динамічною системою, здатною до розвитку і різких змін. Зважаючи на динамізм функціонування економічних підсистем, в тому числі зернового ринку, актуальності набуває потреба у застосуванні потокових методів дослідження їх стану. Такий підхід дозволяє у значно повнішому обсязі усвідомлювати структурні зміни ринкової кон'юнктури, виділяти закономірності та тенденції динамічних рядів, віднаходити додаткові резерви підвищення економічної ефективності функціонування виробничих, розподільчих та сервісних систем.

При формуванні конкурентоспроможного зернового ринку найбільшої ваги надається трьом основним процесам, що відображають основні напрями господарської діяльності зерновиробників як основних суб'єктів, що забезпечують формування матеріального потоку: постачанню матеріально-технічних засобів, виробництву та розподілу продукції. Такий поділ здійснюється на основі групування технологічних та логістичних операцій за типовими ознаками. Він дозволяє, шляхом аналізу кожного із етапів отримувати значно більші можливості для виробничої системи на базі виробничої та логістичної інтеграції.

Особливості логістичного підходу в управлінні ресурсами реалізуються через зміну пріоритетів господарської діяльності. Головну роль при цьому відіграє не продукт, а процес у формі потоку. Управління потоковими процесами, їх перетворення й інтеграція є формою управління, яка перевершує традиційні як за рівнем творчого потенціалу, так і за ефективністю кінцевих

результатів. Це пов'язано із тим, що розглядаючи виробничі та інші, пов'язані з ними процеси, не з точки зору кінцевих результатів, а з точки зору процесу виконання тих чи інших операцій, ми отримуємо можливість відшукати значно більше резервів для покращення цих самих кінцевих результатів.

Чи не найбільше резервів покращення кінцевих результатів зерновиробництва міститься на етапі матеріально-технічного постачання та забезпечення ресурсами, що реалізується через забезпеченість:

- земельними ресурсами;
- технічними засобами (комбайнами та агрегатами, тракторами, вантажними автомобілями);
- якісним насіннєвим матеріалом;
- паливно-мастильними матеріалами;
- мінеральними добривами;
- органічними добривами;
- засобами захисту рослин;
- фінансовими та людськими ресурсами.

Основним ресурсом і фактором виробництва підприємств-зерновиробників є земля. За період реформування сільського господарства земельні ресурси, в кількісному плані, майже не зазнали змін. Проте, на сучасному етапі головна проблема полягає не в забезпеченості галузі земельними ресурсами, а у покращенні їх якості та ефективному використанні. Про достатність забезпечення України даним видом ресурсів свідчить той факт, що розмір площі орних земель з розрахунку на 100 чоловік населення в Україні становить 63 га, в той час, як у світі цей показник в середньому дорівнює 24 га, в Білорусі – 59 га, Німеччині – 14 га, Польщі – 37 га, Росії – 87 га, Румунії – 42 га, Угорщині – 48 га, в Японії (найменший показник) – 3,3 га, в Казахстані (найбільший показник) 205 га [96, 7]. В Тернопільській області на 100 чоловік населення припадає 75,6 га ріллі, що, як бачимо, більше ніж в середньому по Україні на 12,6 га.. Загальна структура земель наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняння структури земельного фонду України та Тернопільської області станом на 01.01.2006 р., тис. га

Види земель та їх призначення	Україна		Тернопільська область		
	Площа земель, тис.га	Частка земель від с/г угідь, %	Площа земель, тис.га	Частка земель від с/г угідь, %	Частка земель до відповідного показника по Україні, %
Всього земель	60354,8	-	1382,4	-	2,3
Сільськогосподарських угідь з них:	41722,2	100	1054,5	100	2,5
рілля	32451,9	77,8	846,2	80,2	2,6
сінокоси	2429,2	5,8	36,7	3,5	1,5
пасовища	5523,3	13,2	133,5	12,7	2,4

Джерело: Розраховано на основі даних Головного управління агропромислового розвитку Тернопільської ОДА та державного комітету статистики України

Як видно із таблиці 2.1, найбільшу частку в структурі земельного фонду як України, так і Тернопільської області займає рілля (77,8 та 80,2 % від усіх сільськогосподарських угідь відповідно). Частка Тернопільської області у загальному обсягу ріллі по Україні становить 2,6 %.

Окрім забезпеченості земельними ресурсами, на ефективність ведення зерновиробництва впливають характеристики ґрунтів, в найбільшій мірі – родючість. Відповідно до Закону України „Про охорону земель” [12], родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатній кількості для їх нормального розвитку, які в сукупності є основними показниками якості ґрунту. З цього визначення випливає, що збереження і підвищення родючості ґрунту охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення посівів сільськогосподарських культур у необхідних обсягах поживними речовинами, створення рослинам при їх вирощуванні відповідного водного, повітряного і теплового режимів. Тому завдання щодо збереження і збільшення вмісту

гумусу є головною умовою підвищення продуктивності земель у процесі їх використання [62, 47].

Якість сільськогосподарських угідь визначають за відношенням їх до відповідних класів. Групування орних земель Тернопільської області за еколого-агрохімічним складом станом на 2006 рік подано в Додатку В.

Як бачимо, ґрунти області відносять до шести класів. В області немає ґрунтів дуже високої якості (1-2 класів) і непридатних для сільськогосподарського обробітку (10 клас). Основну масу обстежених угідь складають землі низької якості із балом від 31 до 40, які займають близько половини угідь. Середньозважений бал орних земель по області становить 40.

Окрім відновлення природної родючості ґрунтів, важливе значення для забезпечення високої урожайності сільськогосподарських культур має уникнення ерозійних явищ. Уже тривалий період часу в Україні склалася ситуація за якої відбувається посилена деградація орних земель і ґрунти безповоротно втрачають родючість. За словами Ганганова В.М., за останні чверть століття площі еродованих і виснажених земель розширилися на третину, значно зросло переущільнення ґрунтів, у них набула гранично недопустимих меж розбалансованість за вмістом біохімічних речовин та енергією. Із дерново-підзолистих ґрунтів вимивається щорічно 180-200 кг калію з гектара, з чорноземних ґрунтів – 300-340 кг [62, 48].

Через збільшення площі еродованих земель (в середньому по Україні їх частка складає 30 %), погіршилася загальна родючість ґрунту. За розрахунками вчених, на еродованих землях щорічний недобір продукції у зерновому еквіваленті становить 8-9 млн. тонн або близько 20 % [190,119].

Актуальною дана проблема є також і для Тернопільської області, оскільки вона розташована в основному на горбистій місцевості, що призводить до піддавання ґрунтів водній ерозії. Основний чинник водної ерозії – рельєф. Іншим чинником є часті опади зливного характеру. 92 % сільськогосподарських угідь розміщено на схилах крутизною більше 2 %, з них 21,6 % орних земель – на схилах крутизною 5-10 %. Еродовані ґрунти займають площу 244 тис. га, в

тому числі слабо змиті – 161 тис. га, середньо змиті – 65,0 тис. га, сильно змиті – 18 тис. га. По окремих районах еродовані землі становлять до 60 % площі орних земель.

Сучасний стан ґрунтового покриву області потребує серйозної уваги в протидії водній ерозії, яка набуває все ширшого розвитку завдяки недотриманню вимог технологій обробітку ґрунту на схилах. Прогресуюча ерозія може призвести до відчутного зниження родючості ґрунтів. Так, загальні запаси гумусу на слабо змитих ґрунтах на 10-15 %, середньо змитих – на 15-25 %, а на сильно змитих – на 25-50 % менші у порівнянні із незмитими. На змитих ґрунтах також втрачається значна кількість поживних речовин, які виносяться не тільки з ґрунтом, але і з стоками, погіршується механічний склад [70, 5].

В процесі реформування земельних відносин в сільському господарстві і зважаючи на близьку перспективу вільного продажу земель важливого значення набуває також грошова оцінка землі. Так, в Тернопільській області загальна вартість ріллі становить 5339306 тис. грн.; багаторічних насаджень – 30494,3 тис. грн.; пасовищ – 128705,2 тис. грн.; сіножаті – 56671,2 тис. грн.; сільськогосподарських угідь -5555176,7 тис. грн. Відповідно грошова оцінка 1 га ріллі – 9099,1 грн., багаторічних насаджень – 10337,75 грн., пасовищ 4269,2 грн., сіножатей – 3304,2 грн., сільськогосподарських угідь – 8720,2 грн. [82, 100]

За умови дії мораторію на вільний продаж землі, її залучення у виробництво здійснюється значною мірою через орендні відносини між власниками паїв та сільгоспвиробниками. Так, згідно даних Тернопільського обласного управління земельних ресурсів в Тернопільській області за 2005 р. станом на 25.03.2006 р. укладено 195372 договорів оренди земельної частки (паю), в тому числі терміном на 1-3 роки – 58309, на 4-5 років – 119009, на 6-10 років – 17141, на термін більше 10 років – 913 договорів оренди (рис. 2.1).

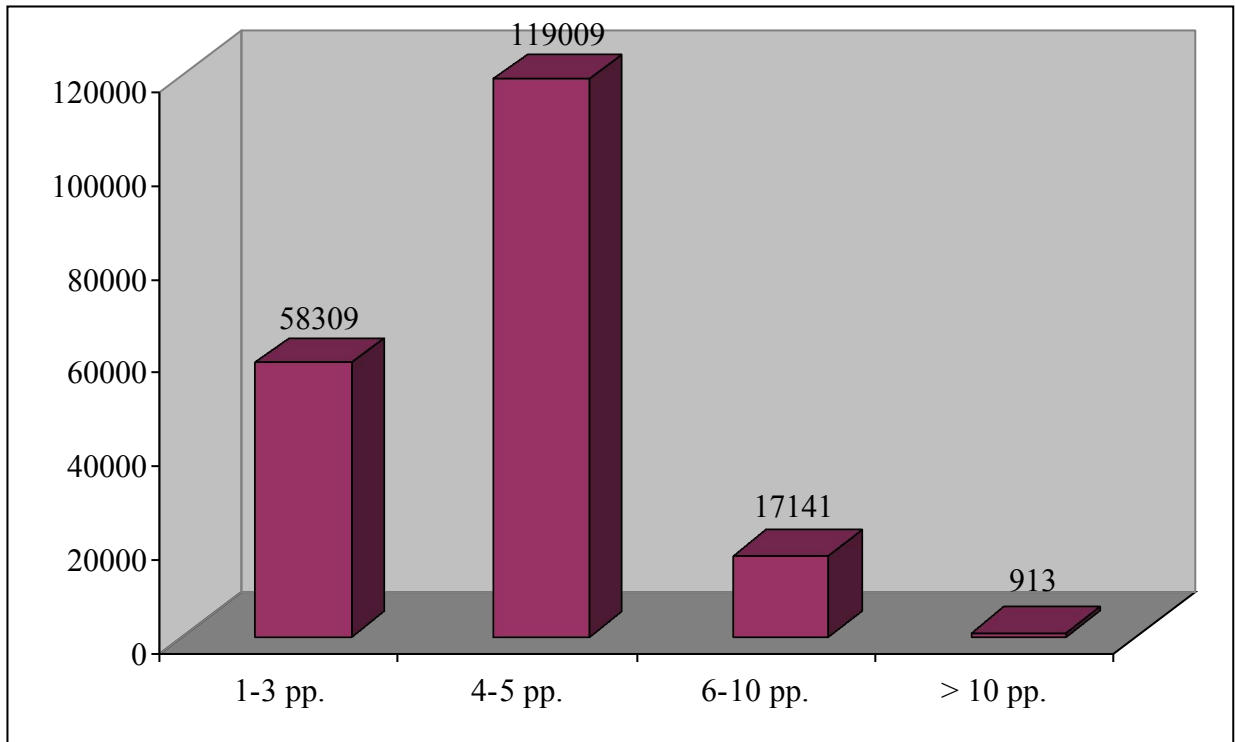

Рис. 2.1 Розподіл кількості договорів оренди за термінами їх дії (на основі даних Тернопільського обласного управління земельних ресурсів в Тернопільській області) [82, 100]

Як бачимо з рисунка 2.1., найчастіше договори оренди землі укладаються на термін 4-5 років, найрідше – на термін більше 10 років. Загалом, при укладенні договорів оренди більшість учасників угоди опираються на короткострокову (29,8 %) та середньострокову (60,9 %) перспективу. Довгострокові договори (від шести років і більше) становлять всього 9,2 % від усіх заключених договорів оренди, що не дозволяє орендарям інвестувати значні кошти в покращення родючості ґрунтів.

Постійне зменшення родючості ґрунту, в значній мірі, відбувається через різке скорочення обсягів внесених органічних і мінеральних добрив, а також засобів захисту рослин, що призводить до збільшення ступеню забур'яненості. Обсяги внесення мінеральних та органічних добрив під сільськогосподарські культури у сільськогосподарських підприємствах України наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Внесення добрив під сільськогосподарські культури у
сільськогосподарських підприємствах України**

	Роки								2006	2006
	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	р. до 2000 р., %	р. до 1990 р., %
Мінеральні добрива, кг поживних речовин										
Внесено під всі посіви	141	13	19	21	22	29	32	40	307,7	28,4
у тому числі										
азотних	59	10	15	17	16	20	22	27	270,0	45,8
калійних	39	1	1	1	2	4	4	6	600,0	15,4
фосфорних	43	2	3	3	4	5	6	7	350,0	16,3
Внесено під посіви										
зернових культур (вкл. кукурудзу)	132	15	22	25	26	33	35	41	273,3	31,1
технічних культур	260	18	29	30	26	32	39	50	277,8	19,2
овочів та баштанних культур	164	23	30	33	41	64	90	94	408,7	57,3
картоплі	236	66	87	100	160	161	188	243	368,2	103,0
кормових культур	109	6	8	7	8	9	10	13	216,7	11,9
Органічні добрива, тонн										
Внесено під всі посіви	8,6	1,3	1,3	1,2	1	0,8	0,8	0,7	53,8	8,1
у тому числі під посіви										
зернових культур (вкл. кукурудзу)	6,5	0,8	0,7	0,8	0,7	0,5	0,5	0,5	62,5	7,7
технічних культур	17,5	3,1	3,4	2,9	1,5	1,4	1,2	1	32,3	5,7
овочів та баштанних культур	20,1	2,9	2,8	2,6	2	1,9	1,3	1,2	41,4	6,0
картоплі	62,8	40,1	34,3	34,8	23,7	18,3	17,1	13,1	32,7	20,9
кормових культур	5,7	1,1	1,1	1,1	1	1,1	1,2	1,2	109,1	21,1

Джерело: Державний комітет статистики України

Дані, наведені в таблиці 2.2 свідчать про значне зменшення обсягів внесення як мінеральних так і органічних добрив під усі сільськогосподарські культури. Так, у порівнянні із 1990 роком внесення мінеральних добрив під сільськогосподарські культури скоротилося на 71,6 % (під зернові культури – на 68,9 %), органічних – на 91,9 % (під зернові – на 92,3 %). Внаслідок таких змін відбулося значне зниження урожайності сільськогосподарських культур,

зокрема зернових. В той же час, починаючи із 2000 року в Україні відбулися певні позитивні зміни, що стосуються внесення мінеральних добрив. Починаючи з цього року обсяги внесення мінеральних добрив зросли більш ніж в три рази. В структурі внесення мінеральних добрив найбільше зросла частка внесення калійних добрив (в 6 разів). Внесення фосфорних добрив збільшилося в 3,5 рази, азотних – в 2,7 разів.

Жодних позитивних змін не відбулося в динаміці внесення органічних добрив. Скорочення обсягів внесення органічних добрив продовжується. Степеновий тренд динаміки застосування органічних добрив демонструє сповільнення темпів зменшення. Зважаючи на значну залежність обсягів внесення органічних добрив і поголів'я ВРХ (коефіцієнт кореляції перевищує 95 %), таке сповільнення можна пояснити наближенням до граничної кількості поголів'я тварин в сільськогосподарських підприємствах.

Ситуація, що виникла, значною мірою пояснюється скороченням поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах, яке навіть у порівнянні із 2000 роком в цілому по Україні перевищує 30 %. Зважаючи на складність швидкого відтворення поголів'я ВРХ, чекати покращення ситуації із внесенням органічних добрив в найближчий час, без застосування альтернативних методів вирішення цієї проблеми, не варто.

При такому рівні застосування добрив у землеробстві склався від'ємний баланс поживних речовин. Так, по Україні винос азоту, фосфору та калію з ґрунту врожаєм сільськогосподарських культур перевищує кількість внесених поживних речовин в 6,6 рази.

Наслідком такого негативного явища є загроза значного зниження родючості ґрунтів і зменшення щорічного обсягу виробництва сільськогосподарської продукції у перерахунку на зерно близько 18 млн. т. Покращення ситуації із внесенням добрив в значній мірі ускладнює щорічний ріст цін на них, який у порівнянні із 1997 роком становить уже 336 %.

Проведений нами кореляційний аналіз показав (Додаток Д), що показники урожайності озимої пшениці в сільськогосподарських

підприємствах значно сильніше корелюють із обсягами внесення поживних речовин на 1 га площі мінеральних добрив ніж органічних. Коефіцієнт кореляції даного показника із обсягами внесення мінеральних добрив становить 0,656, що в умовах вибірки розміром в 238 чисел, є досить вагомим значенням, в той же час коефіцієнт кореляції урожайності озимої пшениці із обсягами внесення органічних добрив становить лише 0,267, що є недостатнім. Отже, оптимізація внесення мінеральних добрив під озиму пшеницю є важливим резервом підвищення показника урожайності цієї культури. Проте, окрім обсягів внесення добрив слід враховувати ще й структуру їх внесення, яка впливає не тільки на кількісний чинник, але й на якісний.

Не існує універсальних методів одержання доброякісних урожаїв. У кожному окремому випадку, крім добрив, необхідно враховувати роль окремих елементів живлення в житті рослин, їх біологічні особливості, основні закономірності процесів обміну речовин, властивості ґрунту та ін. умови.

Загрозою для погіршення показників урожайності є хвороби рослин, шкідники, гризуни та кліщі. Убезпечити урожай від негативного впливу усіх перелічених чинників покликані: гербіциди (засоби проти бур'янів), фунгіциди (засоби проти хвороб), інсектициди (засоби проти шкідників), роденциди (засоби проти гризунів) та акарициди (засоби проти кліщів). Всі названі препарати формують єдину групу препаратів, яка отримала назву засоби захисту рослин (ЗЗР). Він недостатнього рівня використання засобів захисту рослин Україна щороку втрачає близько 20-25 % врожаю. Обсяги внесення гербіцидів сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області наведено в Додатку Е.

Більшість районів області у порівнянні із 1995 роком збільшили площі внесення гербіцидів під озиму пшеницю – базову рослину сільського господарства області. В середньому по області таке збільшення становило 17,2 %. Проте, такі показники не обов'язково відображають зменшення

забур'яненості посівів, вони виступають швидше індикатором збільшення земель, які потребують вжиття активних дій у боротьбі із бур'янами.

Загалом, потенційна ємність ринку ЗЗР України оцінюється в 50 тис. т на рік. У найближчі роки потреба вітчизняних сільгоспвиробників складатиме близько 20 тис. т на рік (40 % від потенціалу). Із 500 препаратів, які активно використовуються в світі в Україні зареєстровано понад 300 їх різновидів, дві сотні з яких набули широкого розповсюдження в агропромисловому комплексі країни [29, 46].

Насичення ринку засобів захисту рослин вітчизняною продукцією є дуже низьким – в 2004 році їх частка ринку становила 7 % (проти 15 % у 2001 р.). Серед українських компаній найбільше ЗЗР продають: Одеське ВАТ „Олімп круг” (40-50 %), Первомайське ДП „Хімпром” Харківської області (18-20 %), ДП „Смоли” м. Дніпродзержинськ (10-13 %), Роздільське ДГХП „Сірка” Львівської області (10-12 %) та Запорізький коксохімічний завод (8-10 %) [29, 47].

В останні роки спостерігається чітке розподілення українського ринку ЗЗР за походженням товару на дві майже рівнозначні частини. Перша і стрімко зростаюча складається з українських, російських та китайських виробників пестицидів. Ці компанії продають дешеві і менш якісні препарати. 60 % ринку займають близько десятка найбільших світових виробників пестицидів з ЄС, США та Японії. Їхня продукція якісна та оригінальна, проте надто дорога. Найбільшу частку імпорту займають китайські підприємства (23,4 %), трохи поступаються їм Syngenta (13,7 %) та DOW (10,4 %), частка інших імпортерів не перевищує 10 %.

Основний потік препаратів в Україну здійснюється із країн ЄС, зокрема: Бельгії, Німеччини, Угорщини, Франції та Швейцарії, на поставки яких припадає близько 65 % товаропотоку. Далі йде Китай (21 %) та Росія (6 %). Менше постачають хімікатів з Японії, США та Ізраїлю [29, 48].

Основою підвищення урожайності зернових окрім використання якісних засобів захисту рослин, дотримання технологічних норм внесення мінеральних

та органічних добрив, є використання якісного насіннєвого матеріалу. Насіння є особливим видом сільськогосподарської продукції, оскільки з одного боку воно є результатом сільськогосподарського виробництва, а з іншого – продуктом наукових розробок. Селекція сільськогосподарських культур в Україні має потужну базу, що складається з 101 наукової установи (82 з них підпорядковані Українській академії аграрних наук).

За результатами атестації виробників оригінального й елітного насіння зернових культур в Україні в 2004 році загальна їх чисельність становила 362, з яких 162 виробники належать до складу Української академії аграрних наук (45 %) [157, 101].

Загалом, в Україні існує система підтримки створення нових сортів, яка проявляється у наданні інтелектуальних та майнових прав на сорти рослин, а також зниженні ціни сортового насіння шляхом виділення компенсацій за сортову надбавку в ціні. Так, зокрема, за діючими зараз нормативами сортова надбавка по насінню супереліти озимої пшениці становить 250 %. А розмір компенсації за виробниче споживання супереліти – 95 % від розміру сортонадбавки.

Не зважаючи на такі заходи, в останні роки на внутрішньому ринку елітного та оригінального насіння зернових колосових культур спостерігається зниження попиту. Особливістю попиту є його сезонність та нестабільність. Так, на насіння озимих культур попит виникає восени, а на насіння ярих – навесні, при чому, він може мінятися в залежності від цінової кон'юнктури на ринку. Також проблемами розвитку насінництва в Україні є досить низька товарність елітного та оригінального насіння, яка становить 57,3 - 75,5 %, що зумовлює значне переважання попиту над пропозицією а також використання елітного насіння не за призначенням.

Протягом останніх років спостерігається досить низька частка оригінального та елітного насіння у загальному обсязі висіяного зерна. Так, у 2006 році в Тернопільській області частка оригінального та елітного насіння озимих культур становила лише 11,2 % від загального обсягу висіяного насіння

(Додаток Ж). В попередні два роки цей показник становив ще менше – 9,1 % у 2005 році та 9,4 % у 2004 році. У 2003 році частка зерна високих репродукцій становила 17,5 %, що на 56 % більше ніж у 2006 році.

Насіння зернових при сучасній кон'юнктурі зернового ринку є економічно вигідним товаром. При порівняно невисокій собівартості воно дає можливість отримати високий урожай. За даними американських вчених, при використанні сортового зерна урожайність збільшується на 27 %. Проте, умовою виникнення такого ефекту є дотримання технологічних вимог виробництва та забезпечення відповідного біопотенціалу поля.

Окрім елітного та оригінального насіння господарствами досить активно використовується репродукційне насіння. Воно має меншу якість, але, в умовах дефіциту грошових коштів служить заміником високоякісного матеріалу. Це призводить до зниження рівня урожайності зернових культур і не сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності.

Як ми уже зазначали, ефект від використання якісного насіннєвого матеріалу можливо отримати за умови дотримання технологічних вимог виробництва, яке, в значній мірі, полягає у використанні високоефективної техніки та агрегатів. Проте, забезпеченість агроформувань технічними засобами є дуже низькою.

Так, зокрема, нестача тракторів відповідно до потреби вітчизняного сільського господарства становить близько 17-20 %, зернозбиральних комбайнів – 41 %, ґрунтообробних і посівних машин – 25 % без врахування морального та фізичного зносу. Така нестача спричинена суттєвим скороченням одиниць техніки в сільськогосподарських підприємствах (рис. 2.2).

Даний рисунок дозволяє нам спостерігати постійне зменшення чисельності усіх вказаних одиниць техніки, починаючи із 1990 року. Темпи такої динаміки є досить значними. Так, щороку сільськогосподарські підприємства України втрачають від 15 до 25 тисяч тракторів і від 3 до 4 тисяч зернозбиральних комбайнів. Така тенденція негативно відбивається на

результатах господарської діяльності підприємств, що зумовлено фізичним та моральним зносом наявних технічних засобів, їх матеріало- та енергомісткістю, затягуванням тривалості жнив внаслідок збільшення навантаження на одиницю техніки, яку ми можемо відслідкувати на основі даних по Тернопільській області.

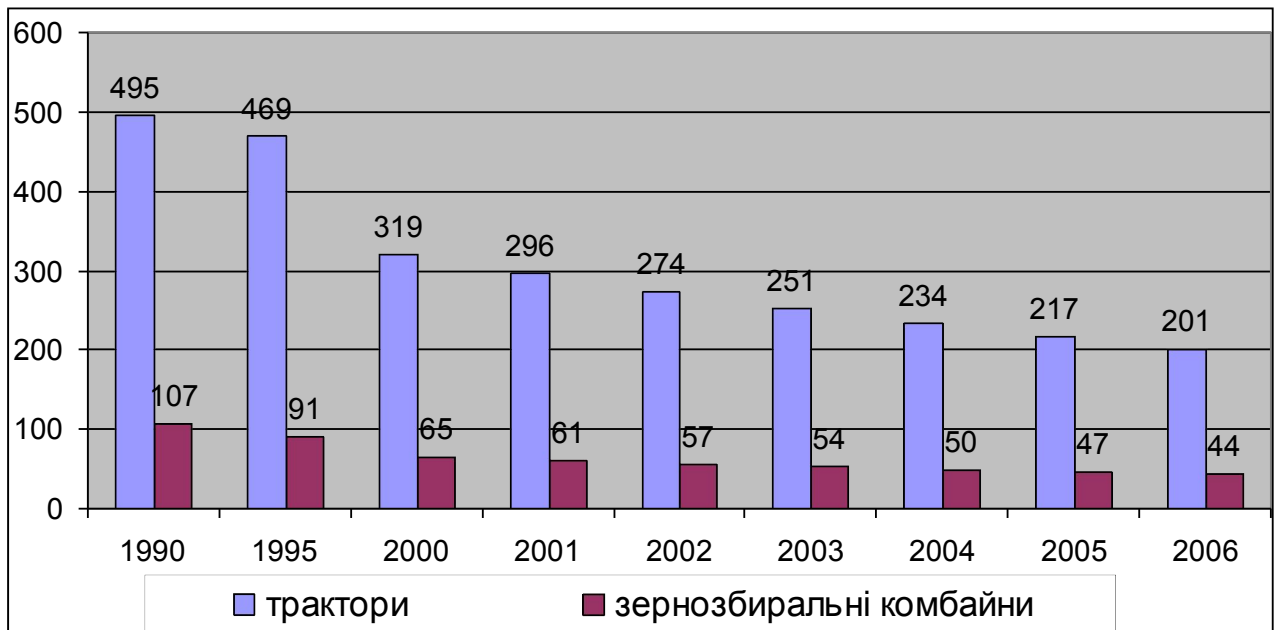

Рис. 2.2 Скорочення парку тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів сільськогосподарських підприємств України, на кінець 1990 – 2006 років, тис. шт.

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

В структурі парку вантажних автомобілів спостерігаються також негативні тенденції, які зумовлюються старінням техніки (рис. 2.3).

Як бачимо з даного рисунка, автомобілі випущені до 1990 року становлять майже 80 % транспортних засобів. Вони вже давно відпрацювали свій амортизаційний строк і не відповідають сучасним вимогам аграрного виробництва. Нестача нових вантажних автомобілів негативно позначається на швидкості проведення технологічних робіт у рослинництві та тваринництві, доставці вантажів та втратах при доставці. Часті поломки автомобілів призводять до підвищення собівартості продукції.

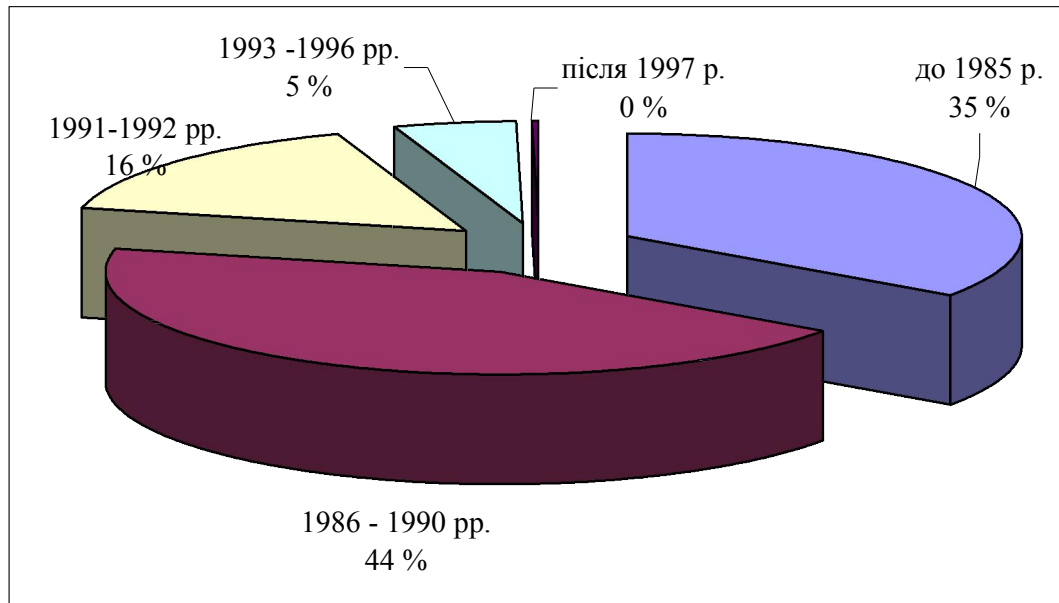

Рис. 2.3 Структура парку вантажних автомобілів сільськогосподарських підприємств за роками випуску [191, 81].

Описані обставини спричиняють розтягування строків виконання технологічних операцій, зростання площі необроблюваної ріллі та втрат урожаю. Через несвоєчасне виконання робіт з основного і передпосівного обробітку ґрунту, сівби, догляду за посівами, збирання і післязбирального обробітку врожаю, що пов'язано з недостатнім технічним оснащенням сільського господарства, країна щороку недобирає майже третину збору врожаю, що оцінюється в 15-18 млрд. грн. За приблизними даними розрахунками, щорічні втрати зерна при збиранні становлять 8-10 млрд. грн. Собівартість виробництва продукції зростає. Сільське господарство України наближається до межі призупинення товарного виробництва через нестачу технічних засобів та трудових ресурсів, яка, за умови не вжиття дієвих заходів, може настати вже на початку 2008 року [18, 31].

Зменшення технічних засобів в значній мірі впливає на зменшення паливно-мастильних матеріалів, які використовуються при виробництві зерна. Зменшення обсягів спожитих нафтопродуктів щороку становить 15-20 %. Технологічна потреба сільгоспвиробників у світлих нафтопродуктах в 2006

році становила 4010 тис. т., з них 2806 тис. т – дизельне паливо, 1204 тис. т. – бензин. Потреба Тернопільської області у пальному в 2006 році складала 152,7 тис. т, з них 113,9 – дизельне паливо, 38,8 тис. т. – бензин. Це - відповідно 3,8 %; 4,1 % та 3,2 % від показників по Україні в цілому. При чому, якщо спостерігати за споживанням нафтопродуктів протягом року, то приблизно рівні частки їх використовуються як восени, так влітку чи навесні, що вимагає від сільгоспвиробників наявності паливно-мастильних матеріалів в потрібному обсязі протягом року. Складністю в забезпеченні сільськогосподарських підприємств нафтопродуктами є значні коливання цін на них протягом року. Так, традиційно, ціни на паливо зростають в лютому-березні, а також у серпні-листопаді. Дещо нетиповим в даному аспекті виявився 2004 рік, коли ціни зростали майже постійно протягом року. Різниця між мінімальною та максимальною ціною свідчить про несформованість і нестабільність ринку нафтопродуктів.

Таким чином, ресурсне забезпечення зерновиробництва виявилось недостатнім для забезпечення інтенсивної технології вирощування зернових культур. Не зважаючи на окремі позитивні тенденції, загальна криза в даній сфері не дає можливості сільськогосподарським підприємствам значно підвищити ефективність господарювання та урожайність сільськогосподарських культур, зокрема зерна. Обсяги щорічного вимивання калію з ґрунту, збільшення еродованих земель та зменшення шару гумусу призводять до втрат значної частини урожаю навіть за умови зростання кількісних показників. Те ж саме стосується і внесення добрив, особливо органічних. Проблема із добривами призводить до недоотримання щорічно 18 млн. т. при виробництві сільськогосподарської продукції у перерахунку на зерно. Низькі обсяги використання пестицидів окрім прямих втрат пов'язаних із зменшенням рівня урожайності зерна, призводять також і до погіршення якості зібраної продукції. Навіть за умови покращення попередніх показників, ефективність зернового виробництва не зможе значно підвищитися, зважаючи на низьку частку елітного та оригінального насіння в структурі використаного

посівного матеріалу та відсутність достатньої кількості технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах.

2.2. Аналіз виробництва зерна в Україні

В календарному році етапи постачання, виробництва та розподілу продукції не завжди здійснюються в названій послідовності. Часто бувають випадки, коли ці етапи відбуваються одночасно або й у зворотному порядку. Не зважаючи на послідовність виконання процедур постачання, виробництва і розподілу незмінними залишаються лише терміни виконання технологічних операцій – терміни виробництва.

Виходячи з цього, виробництво є особливим етапом на шляху руху матеріального потоку, оскільки здійснює його якісну зміну, технологічне перетворення, а також демонструє ефективність попереднього етапу та створює основу для реалізації наступного.

Виробництво рослинницької продукції, в тому числі зерна, значно відрізняється від виробництва інших видів продукції. Це пов'язано із тим, що вона є чи не єдиною, термін виробництва якої зазвичай перевищує термін обігу. Внаслідок цього, капітал, вкладений у виробництво даного виду продукції здійснює лише один оборот за рік, і навіть при високому показнику рентабельності дає річний дохід, який значно поступається іншим галузям. Це, в значній мірі, пояснює низький рівень інвестицій в аграрну сферу та зосередження основного капіталу АПК в переробних та посередницьких структурах, де існує можливість багаторазового обігу капіталу.

В структурі посівних площ, зерно займає важливе місце (рис. 2.4). Останніми роками частка посівних площ під зернові в цілому по Україні є незмінно більшою за половину. В 2006 році цей показник становив 57,6 % (по Тернопільській області – 62 %). Якщо порівняти структуру посівних площ 2006 року із 1990 роком, то ми побачимо як сильно змінився розподіл посівних площ під сільськогосподарські культури. Так, в 1990 році зернові були посіяні на

площі, яка становила 45 %, від загальної, в той час як кормові культури займали 37 %, технічні культури – 11,6 %, картопля та овоче-баштанні – 6,4 %. В 2006 році ця пропорція значно змінилася на користь зернових за рахунок інших культур. Внаслідок цього частка кормових культур зменшилася до 14,4 %, проте частка технічних культур, а також картоплі та овоче-баштанних культур збільшилися до 20,2 % та 7,8 % відповідно.

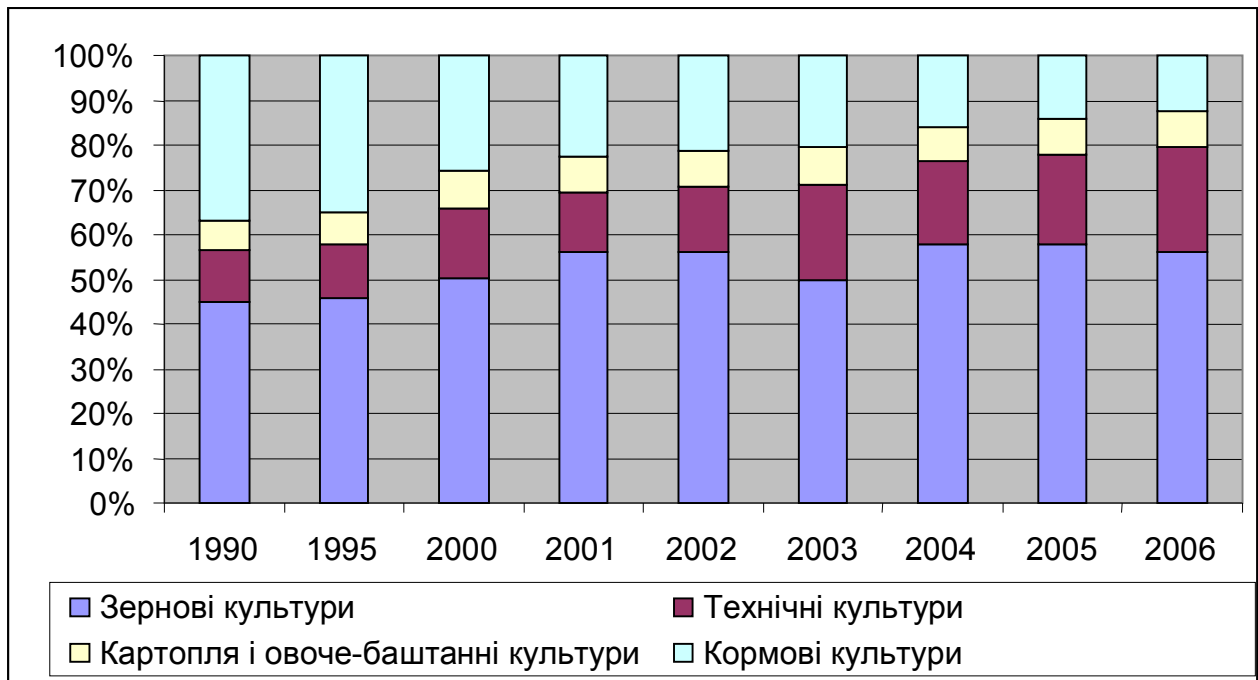

Рис. 2.4 Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Характерним для зміни структури посівних площ є те, що при загальному скороченні посівних площ у порівнянні із 1990 роком на 6478 тис. га (що становить 20 %), посівні площі під зерновими майже не змінилися. При цьому посівні площі під іншими культурами змінилися наступним чином: під технічними – збільшилися на 23,54 тис. га (62,8 %), під картоплею та овоче-баштанними культурами – зменшилися на 42 тис. га (2,0 %), під кормовими культурами – зменшилися на 8722 тис. га (72,7 %). Схожі тенденції відбулися в межах Тернопільської області, проте, тут загальним зменшенням посівних площ характеризується вирощування усіх культур окрім зернових.

В структурі посівних площ під зерновими також сталися значні зміни (рис. 2.5).

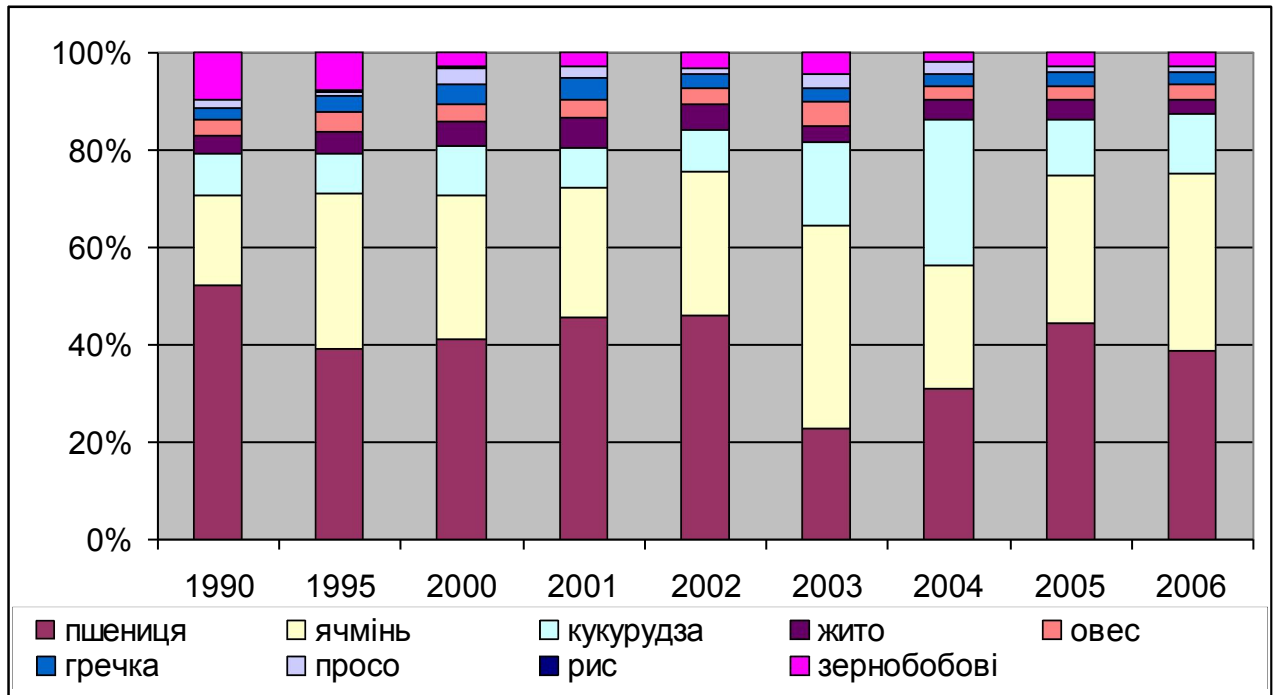

Рис. 2.5 Структура посівних площ зернових культур в Україні

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

З даного рисунка видно, що, за досліджуваний період відбулося певне збільшення частки ячменю (на 94,4 %), кукурудзи (на 34 %) та гречки (на 13,7 %) в структурі посівних площ, зменшилася частка зернобобових культур (на 71,5 %), пшениці (на 26,3 %), житом (на 28 %), просом (33,7 %), рисом (на 21,4 %) приблизно на тому ж рівні залишилася частка посівної площі під вівсом.

Окрім цього, досить вагомі зміни відбулися і у співвідношенні ярих та озимих культур. В найбільшій мірі цьому посприяли показники озимої та ярої пшениці. Так, площі під ярою пшеницею за 1990 – 2006 роки збільшилися із 0,1 га до 47,2 тис. га, в той же час, площі під озимою пшеницею зменшилися за аналогічний період з 191,3 тис. га до 151,7 тис. га, тобто на 21 %.

Помічені нами закономірності характеризують цілісну картину розподілу посівних площ в межах України. Окремі закономірності, проте, є притаманними далеко не всім регіонам України, що характеризує, зокрема такий факт, що частка зернових у посівних площах коливається за регіонами

України від 42,2 % в Івано-Франківській області до 70,3 % в Автономній республіці Крим. Ранжування регіонів за даним показником дає можливість визначити їх значення в територіальній структурі зерновиробництва країни. Проте, частка зернових у посівних площах не в повній мірі відображає рівень спеціалізації регіону на виробництві зернових, оскільки для окремих областей, як, наприклад для Закарпатської, навіть велике значення даного показника не означало би ступінь спеціалізації, зважаючи на малий обсяг посівних площ взагалі. Тому, при ранжуванні регіонів України за часткою посівних площ під зерновими культурами ми здійснили коригування аналізованого показника на коефіцієнт рівний долі кожного регіону в обсязі площ зайнятих зерновими в Україні загалом. Отриманий показник ми назвали уточненим коефіцієнтом зернової спеціалізації. Загальна формула його розрахунку для окремого регіону виглядає наступним чином:

$$K_{zc}i = Pi \times \frac{Si}{S} \times 100\%, \quad (3)$$

де $K_{zc}i$ – коефіцієнт уточненої зернової спеціалізації i -го регіону;

P_i – частка посівної площі під зерновими культурами в структурі посівних площ i -го регіону;

S – сукупна посівна площа під зерновими в усіх регіонах;

S_i – посівна площа під зерновими i -го регіону.

* - власна розробка автора.

Ранжування регіонів за цим показником дає можливість визначити їх значення в територіальній структурі зерновиробництва країни (Додаток 3). У результаті проведених розрахунків найменше значення аналізованого показника спостерігалися в “гірських” областях (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська) а також Північно-західних, які належать до зони Українського Полісся (Рівненська, Волинська, Житомирська). Натомість найбільше значення коефіцієнту було зафіксовано в південних та центральних областях (Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська, Полтавська, Кіровоградська), які окрім зернової спеціалізації володіють досить великою

територію. Відповідно, вони потенційно впливають на пріоритети розвитку зернового ринку, формують левову частку пропозиції зерна і відображають основні тенденції його розвитку. Групування областей України за аналізованим показником показує чітку тенденцію до його зменшення починаючи із південних та південно-центральных областей в напрямку на північ, схід і на захід.

Аналіз посівних площ зернових культур у розрізі районів Тернопільської області показує, що частка зернових у структурі посівних площ в таких районах як Чортківський, Тербовлянський, Гусятинський та Заліщицький райони дорівнює або й перевищує 70 % і становить 75,1 %; 70,8 %; 70 % та 69,2 % відповідно (Додаток И).

В середньому по області цей показник становить 64,1 %. Характерним в розподілі посівних площ під зернові культури є те, що більшість посівів зернових знаходяться в суспільному секторі (по області – 71,4 %). До районів із найбільшою часткою посівних площ під зерновими в суспільному секторі належать Тернопільський (82,4 %), Чортківський (78,0 %), Буцацький (77,8 %), Гусятинський (77,4 %) та місто Тернопіль, де цей показник становить 100 %; із найменшою – Підгаєцький (42,6 %). Загалом, виробництво зерна на даний час є найбільш концентрованим виробництвом у сільському господарстві із найвищою часткою суспільного сектору у виробництві.

Останнім часом відбувається вкрай негативна тенденція у зерновиробництві, яка призводить до додаткових втрат урожаю та зниження ефективності зерновиробництва. Її суть полягає у збільшенні різниці між посівними площами та площею, з якої зібрано урожай (табл. 2.3).

Дані, наведені в таблиці 2.3 демонструють досить великий обсяг втрат урожаю на стадії його вирощування. Так, в середньому за 2000-2006 рр. з майже 6 % посівної площі не було зібрано урожай, що призвело до формування постійного недобору зернових. Починаючи із 2004 року різниця між аналізованими показниками почала зменшуватися і вже у 2005 році становила 3 %, в 2006 – 2 % у порівнянні із 11 % у 2003 році та 8 % у 2000 році.

Таблиця 2.3

Співвідношення посівних площ та площі з якої зібрано урожай зернових культур в Україні

	1990			2000			2003			2004			2005			2006		
	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Співвідношення, %
Зернові та зернобобові культури – всього	14583	14522	100	13646	12587	92	12495	11113	89	15433	14776	96	15005	14605	97	14515	14192	98
у тому числі																		
пшениця	8623	7558	88	5619	5162	92	2828	2456	87	5674	5534	98	6665	6571	99	5583	5511	99
з неї																		
озима	8614	7549	88	5316	4888	92	2356	2029	86	5139	5025	98	6185	6105	99	5089	5029	99
яра	9	9	94	303	273	90	472	427	91	535	509	95	480	466	97	494	482	98
жито	518	517	100	668	638	96	404	395	98	737	716	97	622	609	98	373	360	96
ячмінь	2729	2712	99	3985	3689	93	5172	4601	89	4678	4515	97	4500	4350	97	5305	5236	99
з нього																		
озимий	528	526	100	340	322	95	113	102	91	521	509	98	482	474	98	422	419	99
ярий	2201	2187	99	3645	3368	92	5059	4499	89	4157	4006	96	4018	3876	96	4883	4818	99
овес	492	486	99	521	481	92	602	544	90	538	510	95	468	450	96	474	442	93
просо	205	197	96	437	367	84	311	258	83	434	377	87	141	120	85	136	115	84
гречка	350	346	99	574	529	92	366	324	89	439	389	89	426	396	93	398	360	90
рис	28	28	99	26	25	97	22	22	100	21	21	100	21	21	100	22	22	98
кукурудза на зерно	1234	1223	99	1364	1279	94	2170	1989	92	2467	2300	93	1711	1660	97	1777	1720	97

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

В розрізі зернових культур найскладніша ситуація спостерігається із посівами проса та гречки. Розбіжність між посівною площею та площею з якої було зібрано урожай становить в середньому за аналізований період – 25 % в посівах проса та 14 % в посівах гречки. Згідно даних таблиці, розмір аналізованого показника є більшим для ярих культур, що пояснюється особливостями ведення статистичної звітності.

Збільшення посівних площ під зерновими, яке відбувається останнім часом (навіть за рахунок інших культур) свідчить про екстенсивний напрям розвитку зернового господарства області. Проте, в умовах обмеженості земельних ресурсів все більшої актуальності набуває інтенсифікація зерновиробництва, основним спрямуванням якої є підвищення рівня урожайності зернових культур.

В рослинництві України коливання рівня урожайності варто розділити на два основні етапи: до і після 2000 року. В першому періоді зберігалася загальна тенденція до спадання рівня урожайності, в другому, за певним виключенням, - до стабілізації та зростання. При чому тенденції другого етапу (за винятком 2003 року) були схожими для переважної більшості зернових культур (табл. 2.4).

Як видно з даної таблиці, загальна урожайність зернових у порівнянні із 2000 роком підвищилася на 24,2 %. Найбільше зростання даного показника відбулося по озимій пшениці та кукурудзі – 28,0 та 43,5 % відповідно. Негативні тенденції урожайності спостерігаються по вівсу та гречці, рівень урожайності яких за досліджуваний період зменшився на 14,8 та 29,7 % відповідно. Пік урожайності за останній період припав для більшості культур на 2004 рік, з того часу відбулося незначне зменшення даного показника.

Загалом, за досліджуваний період урожайність озимих була на 3-7 % вищою за урожайність ярих культур. В такій ситуації дещо нелогічним виглядає переважання у структурі посівних площ ярих культур. Відповідно до цього, значний резерв підвищення загального рівня урожайності зернових

культур криється в оптимізації структури посівних площ і збільшенні в ній частки озимих зернових культур.

Таблиця 2.4

Урожайність зернових культур по Україні, ц/га

Культури	Роки							2006 р. до 2000 р., %	2006 р. до 2005 р., %
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
Зернові культури	19,4	27,1	27,3	18,2	28,3	26	24,1	124,2	92,7
Озимі зернові	19,4	30,1	29,4	14,5	31	27,5	24,9	128,4	90,5
пшениця	20	31,4	30,8	14,1	32,6	29	25,6	128,0	88,3
жито	15,2	20,7	20,2	15,8	22,2	17,3	16,2	106,6	93,6
ячмінь	18,9	29,1	25,3	16,7	28,2	21,2	23,5	124,3	110,8
Ярі зернові	19,5	23,5	24,6	19,3	26,3	24,6	23,6	121,0	95,9
пшениця	15,4	20,6	21,2	17,2	22,8	21,8	22,1	143,5	101,4
ячмінь	18,6	25,5	24,9	14,8	24,1	20,6	21,5	115,6	104,4
овес	18,3	20	18,9	17,3	19,7	17,6	15,6	85,2	88,6
кукурудза	30,1	32,4	35,2	34,6	38,6	43,2	37,4	124,3	86,6
просо	11,6	10,6	10,5	13,2	12,2	11,7	10,8	93,1	92,3
гречка	9,1	6,7	6,8	9,6	7,6	6,9	6,4	70,3	92,8
рис	35,6	36,6	40,0	37,5	37,7	43,4	46,0	129,2	106,0
зернобобові	17	20,1	18,2	11,9	22,1	18,9	19,2	112,9	101,6

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Для виявлення внутрідержавних резервів щодо формування потенційної пропозиції зерна та визначення основних напрямів його руху розглянемо просторову локалізацію зон вирощування зернових культур на території України в середньому за 2002-2006 роки. Для цього всі райони області об'єднуються у групи, на основі показника кількості вирощеного зерна на душу населення ($V_{\text{л}}$).

Основою групування є визначення кількості груп, яке ми здійснимо по наближеній формулі Стерджиса [199, 58]:

$$n = 1 + 3,322 \lg N, \quad (2.2)$$

де N – число спостережень (районів).

Внаслідок підстановки значень у формулу отримаємо 5,64, або 6 груп.

Для визначення розміру інтервалу (i) ми використали наступну формулу:

$$i = (x_{\text{max}} - x_{\text{min}}) \div n, \quad (2.3)$$

де x_{\max} – максимальне значення ознаки;

x_{\min} – мінімальне значення ознаки.

Розмір інтервалу, внаслідок обчислень склав 0,277 т/люд.рік. (Додаток К)

За допомогою методів рівних інтервалів згрупуємо за даною ознакою шість груп регіонів (областей), що входять в утворені замкнуті інтервали (табл. 2.5).

Для наочного зображення географічних особливостей територіального розподілу вирощеного зерна на душу населення в регіонах України побудуємо картограму (рис. 2.6).

Таблиця 2.5

Групування регіонів (областей) України за кількістю вирощеного зерна, що припадає на душу населення

Група	Позначення на картограмі	Величина інтервалу групи, т/люд.рік	Середнє значення показника по групі, т/люд.рік	Кількість районів у групі, одиниць	Регіон (область)
I		1,772-2,082	2,082	1	Кіровоградська
II		1,463-1,772	1,577	2	Полтавська, Миколаївська,
III		1,153-1,463	1,463	3	Черкаська, Херсонська, Чернігівська
IV		0,844-1,153	1,027	3	Вінницька, Одеська, Сумська,
V		0,534-0,844	0,727	7	Запорізька, Хмельницька, Тернопільська, Дніпропетровська, Харківська, Волинська, Житомирська
VI		0,225-0,534	0,363	9	Рівненська, АР Крим, Чернівецька, Київська, Луганська, Донецька, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Рис. 2.6 Картограма територіального розподілу вирощування зернових культур у розрахунку на душу населення у регіонах України, тонн

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Аналіз картограми свідчить про досить широкий спектр значень V_d в межах країни, різниця між максимальним і мінімальним значенням дорівнює 1,664 т/люд.рік. (по Тернопільській області аналогічний показник становить 1,537 т/люд.рік).

На основі проведеного групування ми можемо бачити певну географічну структуру територій України, за допомогою якої можна визначати доцільність перспективного розміщення зернопереробних потужностей та хлібоприймальних пунктів, а також передбачити основні напрямки руху зерна всередині країни та можливі точки формування експортних партій. Середній показник виробництва зерна на душу населення по Україні за досліджуваний період становить 0,734 т/люд.рік, він ділить регіони на дві майже однакові групи. Це доводить, що незважаючи на досить вагомий різницю між найбільшим і найменшим значенням виробництва зерна на душу населення, загальний розподіл регіонів за цим показником є більш-менш рівномірний.

Внутрішнє споживання зерна та продуктів переробки в Україні коливається в межах 28-32 млн. тонн, що становить приблизно 0,600-0,650 тонн на одну особу. Проведений аналіз показує, що десять із 25 регіонів виробляють меншу кількість зерна і, відповідно є свого роду “імпортерами” даного продукту. Відповідно основні маршрути руху зерна всередині країни спрямовані із центрального півдня та центру країни на захід, схід та північ.

Картограма територіального розподілу виробництва зерна показує досить чітку структуру регіонів України, так області, які виробляють більше тонн зерна на 1 особу розташовані в центрі країни і з'єднавши прямими лініями їхні центри ми отримаємо п'ятикутник Чернігів-Полтава-Херсон-Одеса-Вінниця. На схід від цього п'ятикутника аналізований показник коливається в межах 0,402-0,776. Тут розташований найбільш густозаселений регіон України, що зумовлює низький рівень виробництва зерна на одну особу. На захід від п'ятикутника розташовані переважно аграрні області із доволі низькою густотою населення і аналізований показник в цій частині України коливається в межах 0,213-0,814. Відповідно до проведеного аналізу основні

напрями руху зерна всередині країни спрямовуються від центру на схід та на захід.

Найважливішим показником в рослинництві є валовий збір продукції. Його важливість пояснюється чіткою спрямованістю діяльності всіх господарств на збільшення даного показника. Окрім цього, саме валовий збір характеризує ефективність матеріально-технічного постачання та технологічних процедур. Він створює передумову для реалізації комерційно-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств і в найбільшій мірі визначає кон'юнктуру ринку, особливо зважаючи на те, що саме валовий збір зернових культур формує основну пропозицію на ринку. Валовий збір зернових культур в областях України подано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Валовий збір зернових культур за регіонами України, тис. т

Регіон (область)	Роки								2006 р. до 1990 р.
	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	51009	24459	39706	38804	20234	41809	38016	34258	67,2
АР Крим	1988	1064	1413	1106	665	1205	1160	1221	61,4
Вінницька	3074	1745	2141	2322	1213	2097	2035	2075	67,5
Волинська	922	503	609	687	560	780	677	524	56,8
Дніпропетровська	6552	1571	3272	2979	1279	3057	2908	2635	40,2
Донецька	2551	1011	2183	2001	699	2045	1912	1646	64,5
Житомирська	1352	721	832	890	478	821	750	725	53,6
Закарпатська	306	167	244	261	272	355	296	287	93,8
Запорізька	3094	1150	2516	1897	621	1837	1806	1762	56,9
Івано-Франківська	503	253	317	320	263	358	335	293	58,3
Київська	2112	1431	1662	1848	1370	2314	2284	1856	87,9
Кіровоградська	3210	1378	2744	2591	1186	2679	2479	2410	75,1
Луганська	1877	442	962	1025	627	1134	1311	845	45,0
Львівська	1010	481	598	683	577	678	627	587	58,1
Миколаївська	2706	921	2718	2430	800	2697	1763	1951	72,1
Одеська	2674	1581	3215	2897	1214	3647	2669	2808	105,0
Полтавська	3450	1408	2302	2761	1529	3008	2851	2447	70,9
Рівненська	786	495	540	681	410	636	599	483	61,5
Сумська	1887	968	1208	1305	807	1280	1119	890	47,2

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тернопільська	1319	741	806	908	736	1035	1045	905	68,6
Харківська	3008	1268	2435	2643	1076	2145	2407	1717	57,1
Херсонська	2792	1166	2180	1537	405	1936	1539	1474	52,8
Хмельницька	2063	1242	1275	1405	830	1427	1205	938	45,5
Черкаська	2375	1594	2013	1947	1235	2339	2217	2109	88,8
Чернівецька	582	326	438	442	325	427	427	373	64,1
Чернігівська	1737	832	1083	1238	1057	1868	1595	1297	74,7

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Дещо осторонь в дослідженні структурних змін валового збору зернових культур стоїть часовий інтервал після 2000 року. Саме в цей період в аграрному секторі економіки відбулися зміни, які сприяли стабілізації ситуації та зростанню окремих показників виробничо-господарської діяльності підприємств. З метою відстеження темпів зростання чи спадання обсягів виробництва зернових за цей період, ми паралельно із кількісними показниками порівняли значення базових та лінійних індексів, які характеризують динаміку змін валового виробництва зерна у порівнянні із базовим 2000 роком та відповідними попередніми роками (Додаток Л). Визначення середнього значення даних індексів для кожного із регіонів та середнього показника по Україні дозволяє відстежувати загальну тенденцію змін, що, в свою чергу, дає підстави говорити про позитивні чи негативні зміни по кожній із областей.

Порівняння із базовим 2000 роком показує збільшення загального обсягу збору зернових по Україні на 46 %. В значній мірі таке збільшення відбулося за рахунок ряду областей, зокрема: Дніпропетровської (71,8 % зростання), Донецької (71,8 %), Закарпатської (71,0 %), Запорізької (50,9 %), Кіровоградської (69,5 %), Луганської (128,9 %), Миколаївської (126,0 %), Одеської (72,6 %), Полтавської (76,9 %), Харківської (68,9 %) та Чернігівської (64,4 %). Зменшення ж аналізованого показника за аналізований часовий інтервал спостерігалось лише в Хмельницькій області (на 1,1 %). Стосовно лінійних індексів, то жоден із регіонів не зміг забезпечити постійне зростання обсягів виробництва, оскільки для всіх характерним є зменшення даного

показника у 2003 році. Найбільше зменшення в цей рік відбулося в Херсонській (на 73,6 %), Запорізькій (на 67,3 %), Миколаївській (на 67,1 %) та Донецькій областях (на 65,1 %), тобто в зоні південного степу. Найменше скорочення обсягів виробництва в цей рік спостерігалось в Чернігівській (на 14,6 %), Львівській (на 15,5 %), Івано-Франківській (на 17,8 %) та Тернопільській (на 18,9 %) областях. В Закарпатській області взагалі в цей рік біло зібрано на 4,2 % більше зернових ніж у попередньому 2002 році. Як бачимо, в найменшій мірі несприятливі погодні умови 2003 року торкнулися в основному західних областей, які традиційно не є зерновими. Саме тому, загалом по Україні зменшення валового збору зернових в аналізований рік становило 47,9 %. За винятком 2003 року лише дві області забезпечили постійний приріст виробництва зерна – це: Луганська (середній показник приросту – 36,4 %) та Тернопільська (8,8 %) області.

Обсяг виробництва є показником, який, в значній мірі, визначає пропозицію зерна на ринку. Окрім виробленого зерна, на ринку використовуються перехідні запаси та імпортоване зерно.

Формування пропозиції зерна на ринку визначається також активністю кожного окремо взятого суб'єкта торгівельно-економічних відносин. Об'єктивне встановлення частки кожного з них відбувається завдяки використанню таких важелів як ціна, попит та пропозиція. Ціна, є дуже важливим інструментом в процесі формування ринку конкурентоспроможного зерна.

Основою ціни є собівартість, яка, в більшості випадків, визначає ціновий мінімум. На основі собівартості здійснюється розрахунок різних видів цін, покликаних сприяти вітчизняним виробникам зерна. Розрахунок нормативної собівартості 1 тонни основних зернових культур - озимої пшениці, ярого ячменю та кукурудзи на зерно, здійснений групою під керівництвом академіка Саблука П.Т., дає нам наступні результати (табл. 2.7).

Як бачимо з даної таблиці, собівартість 1 тонни озимої пшениці станом на 01.08.07 складає 778 грн. В структурі собівартості даної культури найбільшу

частку займають амортизаційні витрати (20,3 %), витрати на пально-мастильні матеріали (13,6 %), оплату праці (15,1 %) та мінеральні добрива (11,2 %). Частка інших статей витрат не перевищує 10 %.

Таблиця 2.7

Розрахунок нормативної собівартості та мінімальної ціни реалізації

1 тонни озимої пшениці станом на 01.08.2007 р. [189]

	Елементи витрат	Витрати на 1 тону продукції		Структура виробничих витрат, %
		У натуральному виразі	У вартісному виразі, грн	
1	Оплата праці (пряма і непряма), люд.-год.	14,31	104,66	15,1
2	Відрахування на соціальні заходи		17,04	2,5
3	Насіння, кг	73,30	49,84	7,2
4	Мінеральні добрива, кг д.р. NPK	29,00	77,84	11,2
5	Органічні добрива, тонн	0,38	19,00	2,7
6	Засоби захисту рослин		37,70	5,4
7	Пально-мастильні матеріали, кг	26,50	94,15	13,6
8	Електроенергія, кВт-год	5,70	2,03	0,3
9	Амортизація		140,44	20,3
10	Поточний ремонт основних засобів		59,19	8,5
11	Плата за оренду земельних ділянок або паїв		47,63	6,9
12	Інші матеріальні витрати		43,12	6,2
13	Плата за користування кредитами			0,0
14	Страхові платежі		0,00	0,0
15	Виробничі витрати, всього (виробнича собівартість)		693	100,0
16	Витрати на збут		85	
17	Повна собівартість товарної продукції у заліковій вазі		778	
18	Мінімальна закупівельна ціна, що забезпечує 5 % рентабельності, грн		817	
19	Норма прибутку, %		7,0	
20	Маса прибутку		380	
21	Рівень рентабельності, %		48,8	
22	Еквівалентна ціна, що забезпечує 6,5 % норми прибутку, грн		1157,5	

Для отримання рентабельності виробництва озимої пшениці на рівні 5 %, ціна на зерно даної культури повинна встановлюватися на рівні 817 грн. за тону.

Формування конкурентоспроможного ринку зерна лише на основі кількісних показників виробництва та розподілу продукції не дає нам можливості побачити цілісну картину, яка формується в умовах нових товарних відносин. Важливу роль як для ринку загалом так і для утворення ціни на продукцію відіграє її якість. Якість як основна характеристика продукту визначає подальше використання продукції. Окремі параметри якості зернових дають можливість відносити їх до різних класів, груп та категорій. Надходження зернових культур на заготівлю за якістю подана в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Надходження зернових культур на елеватори Тернопільської області за якістю

	1992		2002		2003		2004		2005		2006	
	тис. тонн	частка, %	тис. тонн	частка, %	тис. тонн	частка, %	тис. тонн	частка, %	тис. тонн	частка, %	тис. тонн	частка, %
Пшениця в т.ч.	168,3	100,0	40,6	100,0	26,7	100,0	86,9	100,0	41,3	100,0	60,0	100,0
3 клас	137,3	81,6	3,7	9,1	6,3	23,6	10,1	11,6	3,1	7,5	15,0	25,0
4 клас	27,1	16,1	33,0	81,3	19,0	71,2	29,7	34,2	11,8	28,6	39,5	65,8
5 клас	-	-	-	-	0,2	0,7	0,7	0,8	0,3	0,7	-	0,0
6 клас	3,9	2,3	3,9	9,6	1,2	4,5	46,4	53,4	26,1	63,2	5,5	9,2
Ячмінь	133,7	100,0	36,8	100,0	41,2	100,0	18,2	100,0	8,6	100,0	15,5	100,0
продовольчий		1,7	8,3	22,6	3,5	8,5	0,9	4,9	-	-	-	0,0
солодовий	2,3	0,0	-	-	0,5	1,2	-	-	-	-	-	0,0
кормовий		0,0	9,9	26,9	37,2	90,3	13,9	76,4	2,6	30,2	9,5	61,3
пивовариний	131,4	98,3	18,6	50,5	-	-	3,4	18,7	6,0	69,8	6,0	38,7
Горох	5,2	100,0	2,6	100,0	1,7	100,0	3,6	100,0	7,2	100,0	7,1	100,0
2 група		-	-	-	0,0	2,3	0,4	11,1			2,8	39,4
3 група		-	2,6	100,0	1,7	97,7	3,2	88,9	7,2	100,0	4,3	60,6
Жито		-		-	4,5	100,0	6,4	100,0	1,0	100,0	2,2	100,0
група А		-		-	4,5	100,0	6,4	100,0	1,0	100,0	2,2	100,0
Овес		-		-	3,7	100,0		-		0,0		-
прод. 3 клас		-		-	1,9	51,4		-		0,0		-
корм. 4 клас		-		-	1,8	48,6		-		0,0		-
всього	307,2		80,0		77,8		115,1		58,1		84,8	

Джерело: розраховано за даними Хлібної інспекції в Тернопільській області

Як бачимо, якість пшениці, що надійшла на заготівлю у порівнянні із 1992 роком значно погіршилася. Це підтверджується тим, що скорочення частки пшениці III класу в 2006 році у порівнянні із базовим становило майже

50 %. В той же час, в останні роки намітилася тенденція до покращення якості пшениці. Так, у порівнянні із 2002 роком, коли пшениця III класу становила всього 9,1 %, в 2006 році частка такої пшениці склала 25 %. Дещо схожа ситуація спостерігається і по інших культурах.

Загалом, в процесі дослідження якості продукції ми стикнулися із рядом проблем, які зустрічаються на зерновому ринку. Низька якість сільськогосподарської продукції спричинена масовим поетапним недотриманням технології виробництва й відсутністю вимог покупців до її високого рівня.

За визначенням В.Г. Андрійчука, для забезпечення конкурентоспроможності товарів слід звертати увагу на функціональний аспект якості, тобто аналізувати не тільки відповідність продукції держстандартам та внутрішнім технічним умовам, але й те, наскільки її параметри відповідають вимогам споживачів [2, 472]. Споживач може відмовитися сплачувати додаткові кошти за вищі якісні параметри продукції, в яких у нього немає потреби. Останнє явище особливо часто спостерігається на зерновому ринку. Так, наприклад, в Україні майже не вирощують пшеницю I-II класу, оскільки на ринку в ній немає потреби. Запити переробних підприємств задовольняє пшениця – III – IV класу. Окрім цього, на зовнішніх ринках Україна позиціонувала себе як продавець саме дешевої пшениці, і завдяки цьому завоювала свою нішу в світовій торгівлі зерном. Зважаючи на це, значно змінити якість зернової продукції в бік покращення буде дуже важко.

Отже, система виробництва зерна в Україні не є чітко сформованою і усталеною. Зважаючи на структурні зміни, що відбуваються в цілому в економіці країни та в її регіонах, динаміка основних показників зерновиробництва дозволяє стверджувати про стабілізацію ситуації в галузі. Основними аргументами на користь цієї тези є збільшення обсягів виробництва зерна основної групи (пшениці, ячменю та кукурудзи) особливо в основних зернових регіонах. Так, в останні три роки загальний обсяг валового збору зерна по Україні встановився (за невеликим винятком) на рівні 38-42 млн. тонн.

Для порівняння: середній обсяг валового збору зернових за період з 1991 по 2000 роки становив 32781 тис. тонн., за період з 1996 по 2002 роки – 29212 тис. тонн. Проте, основна причина такого стану криється у збільшенні частки посівних площ під зерновими з 45 % у 1990 році до 57,6 % у 2005 році. В той же час, рівень урожайності за період з 1995 року тільки чотири рази, у 2001-2002 та 2004-2005 роках, перевищив рівень 25 ц/га. В територіальному плані Україні спостерігається чітка тенденція до зменшення якісних та кількісних показників зерновиробництва із центрального півдня та півдня на північ, схід та захід, при чому найбільше зменшення відбувається у західному напрямку. Зважаючи на це, окремі показники зерновиробництва по кращих регіонах перевершили показники 1990 року, в той час, як в районах із гіршими умовами вони встановилися на рівні 50-60 %. В той же час значні резерви зерновиробництва криються у покращенні якості зернових. Все це потребує вжиття заходів щодо утримання здобутих успіхів у кращих областях та сприяння виходу із кризи в усіх інших. При чому, вихід з кризи може полягати як в покращенні стану зерновиробництва, так і переорієнтації окремих регіонів та господарств на виробництво інших видів сільськогосподарської продукції.

2.3. Особливості формування ефективної системи реалізації зерна

Розглядаючи систему зернового ринку на основі інтегрованого логістичного підходу, ми отримуємо можливість уникати окремих проблем на пізніших стадіях руху матеріальних потоків, шляхом усунення їх на початкових етапах. Наприклад, вирішення проблеми із постачанням якісної сировини та матеріалів (насіння зернових, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних та органічних добрив тощо) дозволяють значно знижувати актуальність проблем пов'язаних із забезпеченням якості продукції та її реалізації на проміжних та завершальних етапах технологічного та логістичного циклів.

Зважаючи на те, що основою ринкової економіки є товарне виробництво, яке реалізується через систему збуту товарів, саме її ефективність значною мірою визначає конкурентоспроможність зерна. В той же час, дослідження руху зерна дозволяє відстежувати його основні параметри по всіх напрямках його використання. В такій ситуації важливе місце мають переважно вартісні та кількісні параметри руху зерна, а також особливості логістичних каналів та ланцюгів.

В сучасних реаліях ринкової економіки основним джерелом доходів аграрних формувань є виручка від реалізації продукції. Зважаючи на це, не може не насторожувати той факт, що останніми роками при реалізації зернових лише в Тернопільській області від 13 до 36 відсотків господарств зазнали збитків. При чому, після 2000 року, найменше таких господарств було в кризовий для України 2003 рік. В цей рік спостерігався найвищий після 2000 року рівень рентабельності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах – 45,8 % (рис. 2.7). Цей факт дозволяє стверджувати, що на даному рівні функціонування зернового ринку виробники можуть ефективно працювати лише при кризових цінах на зерно. Окрім того, від'ємна динаміка рівня рентабельності виробництва доводить, що на зерновому ринку існує велика кількість проблем викликаних недосконалістю системи виробництва та розподілу зерна.

Важливим чинником, що впливає на кон'юнктуру зернового ринку є структурні зміни у виробництві та розподілі урожаю зернових. Ці зміни, в свою чергу, визначають основні параметри фінансово-господарської діяльності аграрних формувань. Так, обсяги виробленого та реалізованого зерна сільськогосподарськими підприємствами значно впливають на його загальну пропозицію і, відповідно до законів ринку, – на ціну. В той же час, реалізація зерна не відбувається через сформовані і стабільно існуючі канали розподілу. Вона характеризується значною динамікою і зміною частки існуючих каналів та виникненням нових. Чинники, що визначають таку динаміку мають складне та неоднорідне походження, що не дозволяє стверджувати про їх

підконтрольність чи підпорядкованість загальній стратегії розвитку аграрного сектору економіки.

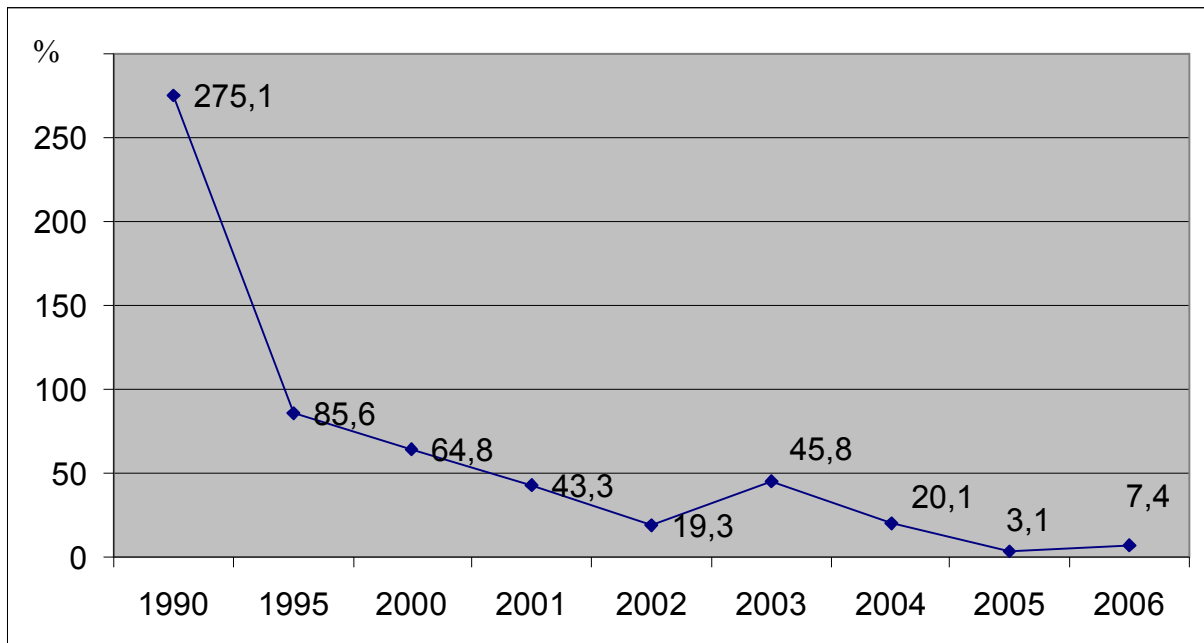

Рис. 2.7 Рентабельність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах України, %

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Період стабілізації та так званий постстабілізаційний період в аграрній сфері, як уже зазначалося, характеризується певним зростанням обсягів валового збору зернових. Також в даний період відстежується збільшення обсягів реалізації зерна. Проаналізувавши динаміку цих показників ми виявили, що загалом по Україні валовий збір зернових зростає дещо більшими темпами ніж обсяг їх реалізації (Додаток М). Відмінна від загальної тенденції спостерігається лише у шести регіонах. Така різниця у темпах зростання майже по всіх областях України призводить до зменшення співвідношення реалізованого зерна до загального обсягу виробленого. Наслідком цього є збільшення перехідних запасів зерна.

Основним чинником зростання обсягів реалізації стало збільшення валового збору зернових. Згідно із індексами Лайспереса та Пааше, розрахованих за формулами 1.5 – 1.6., зростання обсягів реалізації зернових за

рахунок збільшення валового збору у порівнянні із 2000 роком становило 68,8-76,4 % (Додаток Н), що є досить вагомим показником і демонструє, що одним із основних напрямів розвитку ринку зернових і насичення його зерном є збільшення обсягів виробництва.

В структурі реалізації зернових культур також відбуваються зміни, внаслідок яких найбільшими темпами зростають обсяги реалізації кукурудзи, зернобобових та ячменю. Реалізація ж пшениці характеризується значною нестабільністю, так різниця між найбільшим і найменшим значенням даного показника становить 9663 тис. тонн (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Реалізація зернових культур сільськогосподарськими підприємствами України, тис. тонн

Культури	Роки							2006 р. до 2000 р., %
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Зернові культури	10726	16967	18979	8999	16698	19458	17814	166,1
Пшениця	5364	10490	11850	2187	7746	10045	8460	157,7
Жито	437	781	906	329	761	479	372	85,1
Кукурудза	1046	809	1120	2512	2562	4030	3001	286,9
Ячмінь	2910	3845	3983	2999	4562	3857	4969	170,8
Овес	291	335	341	345	294	277	238	81,8
Просо	174	121	85	133	141	118	80	46,0
Гречка	157	136	143	135	142	135	113	72,0
Рис	49	46	53	58	55	54	62	126,5
Зернобобові	155	226	303	180	294	332	392	252,9

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Частка реалізованого зерна сільськогосподарськими підприємствами є різною для різних культур. Так, із основної групи зернових, найвищим цей показник є для жита, яке майже не використовується як фураж, а найнижчим – для ячменю, який є основною фуражною культурою. Відмінними є й спрямування динаміки цього показника: “товарність” жита протягом досліджуваного періоду - зростає паралельно із зменшенням валового збору та обсягу реалізації цієї культури, аналогічно зростає “товарність” пшениці,

кукурудзи та вівса, проте, зменшується значення даного показника для ячменю, проса та гречки.

Значного впливу на показники реалізації зерна завдає структура реалізації, оскільки вона визначає канали реалізації, які найчастіше використовуються виробниками зерна. За останні шістнадцять років відбулися значні зміни в структурі реалізації зерна (рис. 2.8).

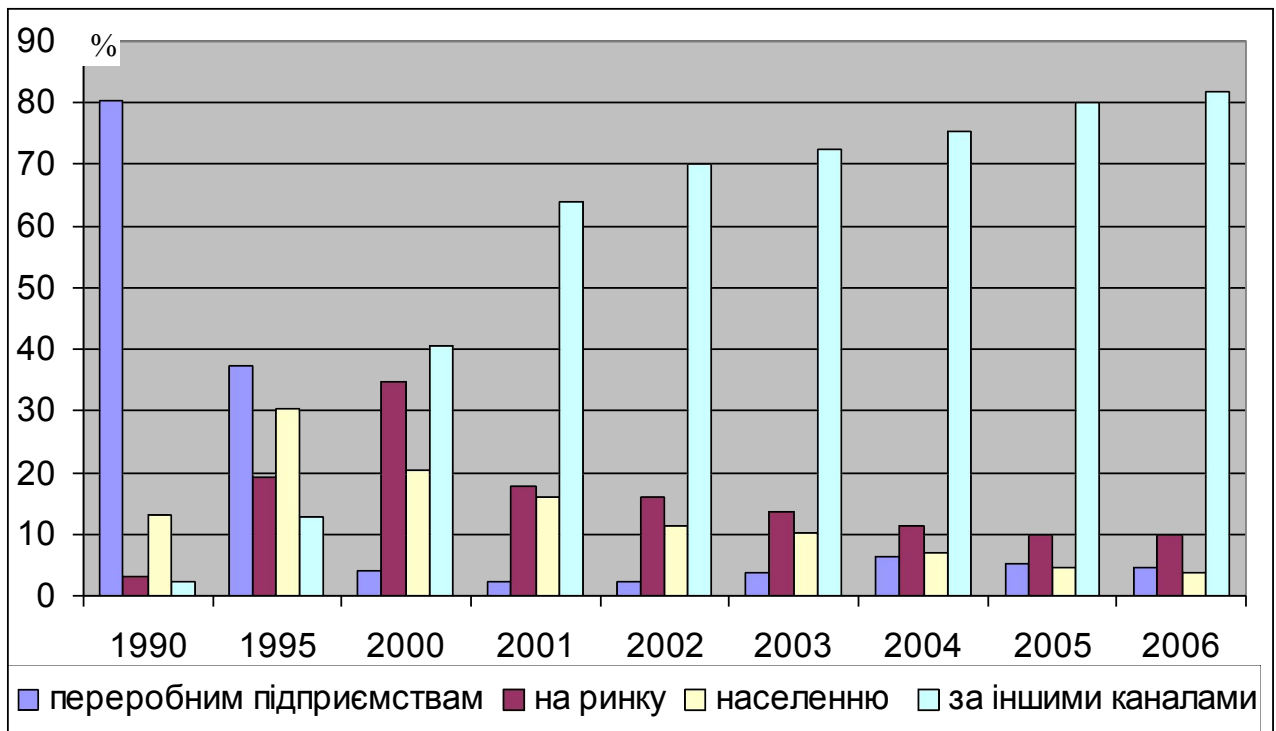

Рис. 2.8 Структура реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами, % до загального обсягу

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Як бачимо, зміна пріоритетів аграрної політики за роки реформ призвела до повної зміни структури реалізації. Реалізація зернових в 2006 році відбувалася в основному через так звані “інші канали” (більше 80 %), в той час як в 1990 році така ж частка продукції зернового ринку реалізовувалася переробним підприємствам та заготівельним організаціям. Лише період з 1996 по 2000 рік характеризується зростанням частки реалізації зернових на ринку та в рахунок оплати праці. Проте, починаючи з 2001 року спостерігається постійне їх зменшення. Така динаміка показує зміну акцентів на зерновому ринку та

формування потужної категорії суб'єктів, основною функцією яких є посередництво між селянами, які хочуть продати зерно та покупцями, які прагнуть купити його для переробки, споживання чи експорту. Реалізація зерна таким суб'єктам в статистичній звітності відображається “за іншими каналами”. Проте, часто в ці “інші канали” потрапляють не тільки посередники, але й дрібні переробні підприємства, купівля зерна якими не відображається в каналі “переробним підприємствам”, оскільки вони часто купують зерно без підтверджуючих документів розраховуючись готівкою і не відображають у звітності джерел отримання сировини, оскільки перебувають зазвичай на спрощеній системі оподаткування.

Недоліком статистичного зведення реалізації зернових в межах України є включення до “інших каналів” зерна, яке було видане пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв, а також зерна, реалізованого через біржі та аукціони. Відсутність такої проблеми в статистичній звітності Тернопільської області дозволяє нам більш детально проаналізувати структуру реалізації зернових саме на регіональному рівні. Окрім цього отримана нами інформація дає можливість здійснювати більш глибокий аналіз у розрізі різних показників – місяців, адміністративних районів, структур тощо.

В структурі реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області існують схожі із загальнонаціональними тенденції. Так, зокрема, на основі розрахунку базових та лінійних індексів в таблиці 2.10, ми бачимо, що зростання частки реалізації зерна “за іншими каналами” відбувалося майже щороку, за винятком 2004 року, на 10-20 %.

В той же час, слід відмітити швидкі темпи зменшення питомої ваги реалізації зерна населенню в рахунок оплати праці. Так, щороку частка даного каналу зменшувалася на 25-35 %, що дозволило зменшити розміри нетоварних відносин на ринку. Частка переробних підприємств у структурі реалізації зерна збільшувалася до 2005 року досить швидкими темпами, проте, починаючи з 2005 року вона так само швидко й зменшилася. Не відслідковується чіткої

тенденції також по питомій вазі зерна, реалізованого населенню в рахунок орендної плати за землю та на ринку.

Таблиця 2.10

Зміна питомої ваги каналів реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області за 2002-2006 роки

	Канали реалізації						
	Переробним підприємствам	Співкооперації	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку, через власні магазини, ларки, палатки	Через біржі, аукціони	За іншими каналами
2002	5,07	0,01	22,60	16,87	15,01	0,01	40,43
2003	9,64	0,02	14,28	12,79	13,80	0,00	49,47
Іб	1,900	2,451	0,632	0,758	0,919	0,000	1,224
Іл	1,900	2,451	0,632	0,758	0,919	0,000	1,224
2004	14,12	0,00	10,68	14,46	12,74	0,60	47,39
Іб	2,782	0,751	0,473	0,857	0,849	87,406	1,172
Іл	1,464	0,306	0,748	1,130	0,923	0,000	0,958
2005	9,14	0,00	7,75	15,62	12,53	0,04	54,92
Іб	1,802	0,000	0,343	0,926	0,834	6,086	1,358
Іл	0,648	0,000	0,726	1,080	0,983	0,000	1,159
2006	6,86	0,00	5,64	13,90	13,26	0,01	60,32
Іб	1,353	0,000	0,250	0,824	0,883	0,997	1,492
Іл	0,751	0,000	0,728	0,890	1,059	0,000	1,098

Іб – базовий індекс; Іл. – лінійний індекс.

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Загалом, в структурі реалізації зернових спостерігаються як позитивні так і негативні тенденції. Основна негативна тенденція в тому, що з позиції моніторингу зернового ринку насторожує той факт, що у структурі реалізації зернових найбільшу питому вагу займає реалізація „по інших каналах”, частка якої зберігає тенденцію до зростання. Цей факт дозволяє припускати, що значна частина зерна, яке реалізовується, продається по тіньових схемах, часто – безпосередньо з комбайна. Поряд із зменшенням частки зерна реалізованого в рахунок оплати праці позитивним також є зменшення частки зерна, реалізованого за бартерними операціями.

Бартерна форма розрахунків дуже негативно відбивається на загальному стані ринку, вона сприяє ухиленню від сплати податків, зменшенню обсягів товарного та грошового обігу, підриває саму сутність ринку, основою якого є товарно-грошові відносини.

В період з 1990 по 2000 рік частка зерна, реалізованого за бартерними схемами була досить значна і коливалася в межах 20 - 30 %. Зерновий ринок характеризувався майже найбільшим ступенем бартеризації торгівельних відносин, поступаючись лише ринку насіння соняшнику, де по бартеру обмінювалося більше 35, а то й 50 % продукції. Проте, починаючи із 2001 року така тенденція почала зникати, і в 2004 році частка бартеру на зерновому ринку по Україні становила 1,4 %, а в 2006 році по Тернопільській області вона була взагалі мізерно малою – 0,03 %. Зазначені зміни характеризують здійснення значного кроку на шляху формування ринку конкурентоспроможного зерна в Україні.

Зменшення частки зерна, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами безпосередньо переробним підприємствам загалом має негативний вплив на ринок, оскільки за наявності потужного потенціалу переробки зернових, що був сформований за часів панування командно-адміністративної систему управління, така динаміка призводить до значного недовантаження їх виробничих потужностей. Нині в Україні нараховується близько 1269 підприємств системи хлібопродуктів, які спеціалізуються на переробці зерна, борошна, комбікормів, 226 хлібозаготівельних підприємств, 86 елеваторів, 33 реалізаційні бази, 17 хлібних баз, 67 комбікормових заводів. Крім того, виробництвом хліба і хлібобулочних виробів займаються близько 400 заводів [1, 43].

За даними держкомстату більше 60 % зерна надходить на переробку від “інших господарських структур”. Частка сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період жодного разу не перевищила 40 %. Ця обставина демонструє наскільки активно працюють переробні підприємства із сільськогосподарськими підприємствами, а також побічно підтверджує

припущення про те, що більшість зерна, яке реалізується через так звані “інші канали” потрапляє на переробні підприємства, але через посередницькі схеми. В структурі надходження зерна на переробку стабільно більше 50 % складає пшениця, близько 25 % - кукурудза, ячмінь – приблизно 14 %.

Усереднені показники по області досить часто не відображають певних регіональних особливостей функціонування каналів реалізації зернових. Дослідження показують, що в різних районах області канали реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами використовуються по-різному.

Групування часток каналів реалізації зернових по районах Тернопільської області показало, що зазвичай райони, які мають кращі фінансово-економічні показники зерновиробництва продають зерно за “іншими каналами”. Так, виробництво зернових на душу населення прямо корелює із часткою зерна реалізованого за іншими каналами (Додаток П). Коефіцієнт кореляції становить 0,683, а за умови неврахування показників Кременецького та Бучацького районів, які є нетиповими в цій ситуації, коефіцієнт кореляції названих показників зростає до рівня 0,835. Окрім названого каналу найтісніший зв’язок із виробництвом зерна на душу населення має реалізація зерна на ринку через власні магазини, ларки, палатки, коефіцієнт кореляції становить -0,605. Кореляція названого результативного показника із частками решти каналів реалізації зернових є незначною і не перевищує рівня 0,450.

Отже, приватні оператори зернового ринку та посередники, які купують зерно за так званими “іншими каналами” значно активніше працюють в більш розвинених зернових районах. Така ситуація може мати й іншу сторону, оскільки саме переважання даного каналу реалізації може бути передумовою для кращих фінансово-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств названих районів. Проте, зіставивши темпи зростання частки аналізованого каналу реалізації та обсягів виробництва ми не помітили жодного зв’язку між цими показниками, що заперечує вплив найбільшого каналу реалізації зернових на виробничі показники

сільськогосподарських підприємств. Відповідно, переважання реалізації зернових культур “за іншими каналами” обумовлюється значною кількістю зерна що підлягає реалізації, а також дещо вищими цінами, в чому ми зможемо переконатися пізніше.

Значні відмінності між інтенсивністю використання каналів розподілу спостерігаються по різних зернових культурах (Додаток Р). Така ситуація обумовлюється різними характеристиками зернових і можливостями їх використанні в тій чи іншій галузі. Так, якщо частка реалізації зернових через “інші канали” є найбільшою по всіх зернових (її розмір складає більше 54 %), то от використання решти каналів реалізації є відмінним зокрема для таких культур як пшениця, ячмінь та жито.

Після реалізації “за іншими каналами”, найбільше пшениці продається пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові паї (19,4 %), а також на ринку через власні магазини, ларки, палатки (13,1 %), населенню в рахунок оплати праці (6,6 %), а найменше, не враховуючи біржу та аукціони, – переробним підприємствам.

Судячи із інтенсивності використання каналів реалізації, пшеницею найчастіше розраховуються за оренду землі та майнових паїв, а низький відсоток частки пшениці реалізованого переробним підприємствам пояснюється наявністю великої кількості посередників, які, купуючи зерно безпосередньо у селян, потім самі перепродують його переробним підприємствам.

Зіставляючи показники використання каналів реалізації при торгівлі різними зерновими, ми помітили, що існує певний зв'язок між зерновою спеціалізацією району і часткою зерна переданою на переробку. Найтісніший зв'язок даних показників спостерігається по пшениці. Відповідно до цього, найбільшу частку пшениці за названим каналом реалізували в тих районах, в яких вона має найбільшу питому вагу у площі посіву зернових. достатньо слабшою є ця залежність для ячменю, а для жита вона практично не відстежується.

В той же час, при розрахунку залежностей між частками каналів реалізації зернових було отримано результат, відповідно до якого частка ячменю та пшениці реалізованих за іншими каналами обернено корелює із часткою зерна, проданої на ринку. Для пшениці показник кореляції дорівнює – 0,863, для ячменю – 0,756. Це означає, що збільшення частки зерна, реалізованого за іншими каналами в значній мірі відбувається за рахунок зменшення частки зерна, реалізованого на ринку через власні магазини тощо.

Специфіка зернового ринку спричиняє нерівномірність розподілу виробленого зерна за каналами реалізації в часі (табл. 2.11). Зрозуміло, що найактивніше торгівля зерновими відбувається в післяжнивний період, коли виникає найбільша його пропозиція.

За першу половину маркетингового року, що охоплює липень-грудень сільськогосподарськими підприємствами продається близько 80 % від усього реалізованого зерна. Найінтенсивніше в цей період зерно видається пайовикам в рахунок орендної плати (96,9 % від усього реалізованого), а також населенню в рахунок оплати праці (90,9 %) та продається переробним підприємствам (89,9 %). Реалізація зернових на ринку, через власні магазини та через інші канали за аналізований відрізок часу становить відповідно 70,8 % та 74,0 %.

Найбільша частка зерна продається в грудні – останньому році календарного року. В даному місяці видається майже половина зерна в рахунок орендної плати за землю та майнові паї. Окрім цього найбільш активними місяцями для торгівлі зерновими є серпень та вересень, на протязі яких продається 13,1 % та 15,7 % відповідно. Початок кожного півріччя (липень та січень) характеризується загалом найнижчими обсягами реалізації зернових.

Динаміка продажу зернових за місяцями свідчить про те, що найвищі ціни на зерно встановлюються у весняний період (березень - травень), коли низька пропозиція зернових поряд із низьким рівнем запасів та очікуванням перших реальних прогнозів урожаю наступного року знижують активність суб'єктів ринку.

Таблиця 2.11

**Реалізація зернових сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області за каналами
реалізації в 2005-2006 маркетинговому році (усереднені показники)**

	Всього реалізовано			Продано за каналами реалізації																	
				Переробним підприємствам			Населенню в рахунок оплати праці			Видано пайовикам в рахунок орендної плати			На ринку, через власні магазини			Через біржу, аукціони			За іншими каналами		
	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %	Обсяг, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка реалізі зерна, %
липень	9878	449	2,1	591	435	1,4	580	394	1,6	56	558	0,1	1345	382	2,2	0		0	7306	467	2,8
серпень	62260	470	13,1	6480	458	15,0	3820	447	10,6	4089	451	5,9	10195	410	16,4	139	513	68	36537	493	13,8
вересень	74987	487	15,7	12665	531	29,3	6950	482	19,3	10937	457	15,7	6989	435	11,3	64	483	32	37382	492	14,1
жовтень	55866	466	11,7	5128	460	11,9	5511	359	15,3	8955	426	12,9	7777	414	12,5	0		0	28495	514	10,8
листопад	61677	428	12,9	4035	406	9,3	5806	435	16,2	13703	434	19,7	7468	414	12,0	0		0	30665	430	11,6
грудень	115289	482	24,2	9965	381	23,1	9997	429	27,8	29695	453	42,6	10154	444	16,4	0		0	55478	533	21,0
I півріччя -	-	-	79,7	-	-	89,9	-	-	90,9	-	-	96,9	-	-	70,8	-	-	100	-	-	74,0
січень	9010	474	1,9	225	616	0,5	186	456	0,5	270	402	0,4	1727	465	2,8	0		0	6602	476	2,5
лютий	17339	548	3,6	930	501	2,2	419	445	1,2	349	510	0,5	2819	490	4,5	0		0	12822	568	4,8
березень	23045	551	4,8	1205	524	2,8	632	450	1,8	332	501	0,5	4169	448	6,7	0		0	16707	584	6,3
квітень	16931	555	3,6	605	507	1,4	960	501	2,7	296	405	0,4	3078	464	5,0	0		0	11992	589	4,5
травень	15560	589	3,3	980	536	2,3	546	528	1,5	182	564	0,3	2534	469	4,1	0		0	11318	624	4,3
червень	14712	533	3,1	407	571	0,9	539	461	1,5	764	517	1,1	3771	479	6,1	0		0	9231	558	3,5
всього	476554		100	43216		100	35946		100	69628		100	62026		100	203		100	264535		100

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Як бачимо, сільськогосподарські підприємства стараються реалізувати власне зерно на ринку на протязі першого півріччя маркетингового року, що пов'язано із групою чинників. Зокрема, зберігання зерна протягом року досить дорого обходиться підприємствам, а останні два роки вигода від реалізації зерна навесні а не восени була зведена практично до мінімуму.

В 2005-2006 маркетинговому році різниця між кращою середньореалізаційною ціною першого і другого півріччя становила 107 грн/тонну або 18 %. В той час, як в окремі попередні роки вона досягала рівня 50 %. Така ситуація досить непогано використовується сільгосптоваровиробниками, які в другому півріччі зернового сезону майже не працюють на зерновому ринку. Відповідно, більшість зерна, яке перебуває в обігу в період з січня по червень місяць належить іншим суб'єктам ринку, які сформували свої запаси на протязі післяжнивного відрізка часу.

Залежність між цінами та обсягом реалізації зернових за каналами є прямою (коефіцієнт кореляції становить 0,472 при вибірці у 60 значень). Вона не є дуже тісною, але простежується. Враховуючи це, а також дію закону ринкової рівноваги ми припускаємо, що обсяг реалізації зернових визначається цінами, а не навпаки. Тобто, сільськогосподарські підприємства орієнтуються на ціни при прийнятті рішення про реалізацію зернових. Якщо б обсяг реалізації визначав ціни, то залежність між цими показниками відповідно до закону ринкової рівноваги була би оберненою: збільшення пропозиції призводило б до зниження ціни. Такі умови ціноутворення є характерними для ринку, що має олігопсонічний характер, відповідно до чого ціни на товари встановлюються продавцем.

Не зважаючи на слабе використання на даний момент, значними розподільчими можливостями володіють біржі. На жаль, частка даного каналу за весь період існування в структурі реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області коливалася в межах 0,007-0,604 %, хоча ціни зерна реалізованого через біржу були значно

вищими за середньореалізаційні: в 2001 році – на 24,8 %, 2002 році – на 71,4 %, в 2004 – на 31,1 %, в 2005 – на 6,4 %, в 2006 – на 12,6 %.

Така ситуація пояснюється низькими обсягами реалізації зерна через біржу, відповідно до чого декілька партій зерна вищої якості можуть значно підняти ціну всієї сукупності зерна реалізованого на біржі. Окрім цього в окремі роки, як, наприклад, в 2000 та 2003 роках сільськогосподарські підприємства взагалі не продавали зерно на біржі. Така пасивність господарств багато в чому пояснюється відсутністю розуміння переважною кількістю підприємств механізмів роботи біржі. Тому, важливим чинником покращення кон'юнктури ринку через систему оптимізації структури зернового потоку є проведення роз'яснювально-пізнавальної роботи серед виробників.

Загальна картина реалізації зернових через біржі та аукціони подана в таблиці 2.12. З цієї таблиці видно, що за аналізованим каналом реалізації продавалося всього три культури – пшениця, ячмінь та овес. Найбільше зернових через біржу продавалося в 2004 році – 2666 тонн (2080 тонн пшениці, 577 тонн ячменю, 9 тонн вівсу). За весь період існування каналу через нього було реалізовано всього 2961 тону зерна, 72,1 % з якого склала пшениця, 27,6 % - ячмінь, 0,3 % - овес. На жаль, судячи із даних таблиці, на ринку не існує чіткої тенденції до зростання частки досліджуваного каналу, що дозволяє стверджувати, що усі заходи вжиті органами державного управління щодо активізації біржової торгівлі зерновими не були успішними.

Використання біржової торгівлі як важливого каналу в реалізації зернових є досить актуальним питанням в ситуації, що складається на ринку. Основна мета бірж – формування реальних цін на сільськогосподарську продукцію, продовольство та матеріально-технічні ресурси для села, які, відповідно до чинного законодавства є орієнтовними під час укладання сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими суб'єктами господарювання прямих договорів купівлі-продажу.

**Реалізація зернових сільськогосподарськими підприємствами
Тернопільської області через біржу, аукціони за 2001-2006 рр.**

	2001			2002			2004			2005			2006		
	Всього реалізовано, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка каналу, %	Всього реалізовано, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка каналу, %	Всього реалізовано, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка каналу, %	Всього реалізовано, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка каналу, %	Всього реалізовано, тонн	Ціна, грн/тонну	Частка каналу, %
Зернові культури	37	549	0,01	24	600	0,01	2666	671	0,60	203	502	0,04	31	635	0,01
Пшениця	23	570	0,01				2080	728	0,84				31	635	0,01
Ячмінь	14	514	0,02	24	600	0,03	577	470	0,53	203	502	0,19			
Овес							9	256	0,11						

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Загальна динаміка укладення угод на біржах України наводиться на рисунку 2.9. З рисунку видно, що загальна динаміка роботи бірж є позитивною, про що свідчить зростання обсягів укладених угод за період з 1999 по 2004 роки. 2005 рік, на відміну від попередніх характеризується зменшенням кількості угод. Українські біржі найчастіше працюють із спотовими угодами. Частка форвардних угод за весь досліджуваний період не перевищила 19 % від загальної кількості. При чому пік укладення форвардних угод спостерігався в 2001 році. Після цього біржові гравці втратили до них інтерес через низьку прибутковість.

В період з 2003 по 2005 роки кількість бірж, через які забезпечується торгівля сільськогосподарською продукцією, продовольством та матеріально-технічними ресурсами для потреб села зростає із 29 до 39 одиниць. За цей час виділилася певна група біржових установ, які забезпечують лівову частку обороту сільськогосподарської продукції. До цієї групи належать: Київська Агропромислова біржа “Київагропромбіржа”, Українська універсальна біржа (м. Полтава), Українська аграрна біржа (м. Київ), Чорноморська товарна біржа

(м. Миколаїв), Придніпровська товарна біржа (м. Дніпропетровськ), Товарна біржа “Катеринославська” (м. Дніпропетровськ), їх сумарна частка за 2003-2005 рр. становила відповідно 55,6 %, 72,2 % та 86,2 %.

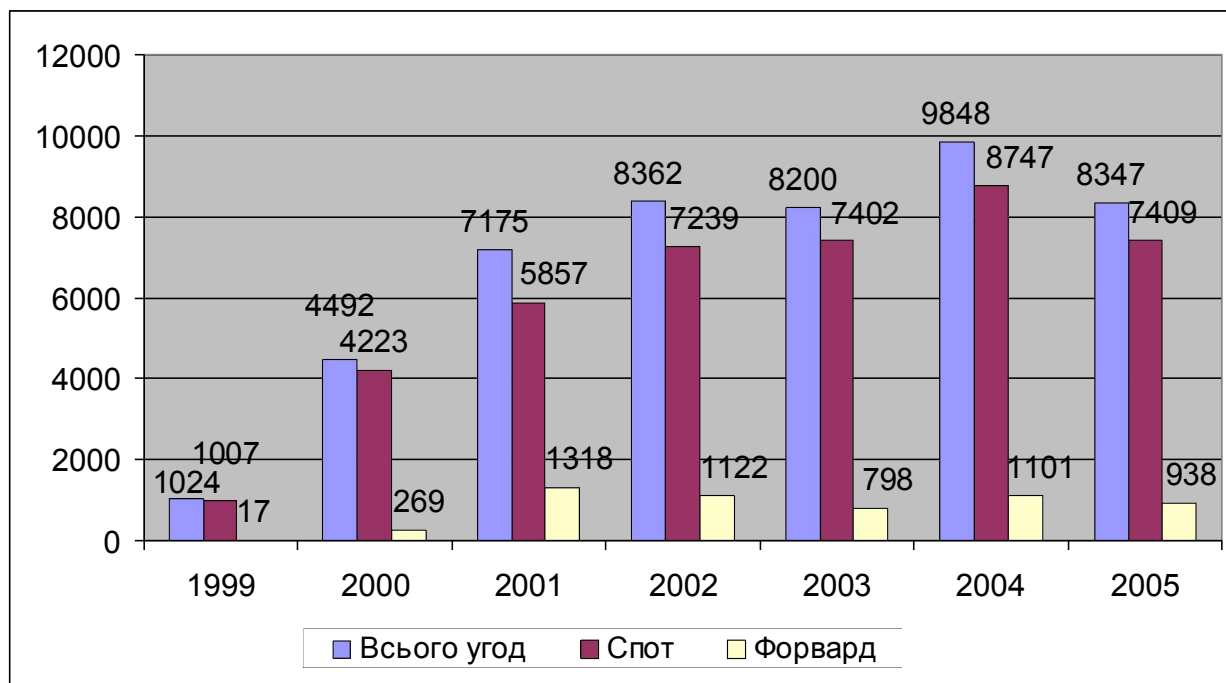

Рис. 2.9 Динаміка укладення угод на сільськогосподарську продукцію, продовольство та матеріально-технічні ресурси на біржовому ринку України у 1999-2005 роках, одиниць[21, 7]

Велике значення для формуванні повноцінного біржового ринку можуть мати державні оператори на зерновому ринку – Держкомрезерв, Обласні державні адміністрації як суб’єкт формування регіональних ресурсів, ДАК “Хліб України” та Аграрний фонд. Проте, частка зерна, яке вони купують через біржі з метою виконання поставлених на них завдань є недостатньо високою. В 2005 році лише Держкомрезерв закупив через біржі 92,2 % зерна від усього придбаного з метою формування державних продовольчих резервів. Частка решти агентів не перевищила 30 % [36].

В структурі біржової торгівлі на даний момент переважають експортні угоди, частка яких коливається в межах 40-80 % (рис. 2.10). Частка внутрішніх угод на пшеницю продовольчу коливається в межах 8-38 %. Імпорт пшениці

для України є не зовсім типовим явищем. В роки нормального урожаю зернових в основному імпортується високоякісне зерно I- II класу, якого в Україні в обмаль. Проте, в 2003-2004 роках, як наслідок неврожаю спостерігалось значне зростання обсягів імпорту цієї культури. Відповідно до цього частка імпортних угод в ці роки становила – 20-47 %.

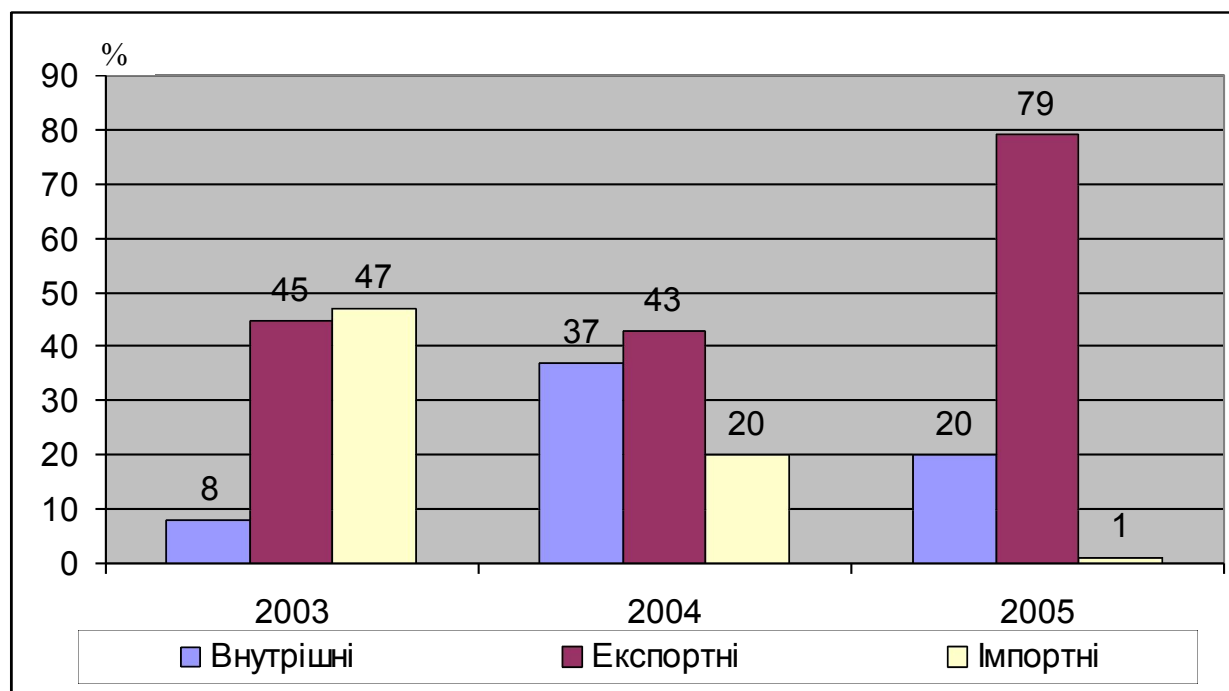

Рис. 2.10 Структура укладених угод на пшеницю продовольчу в 2003-2005 роках, % [34-36]

Більшість Українських бірж працюють в основному із експортними контрактами і лише 7 із них активніше працюють на внутрішньому ринку. До таких належать обласні біржі міст Житомира, Луганська, Тернополя та Кіровограду, а також Кримська універсальна та Кримська аграрна біржі і Товарна біржа АПК центральних областей України (м. Черкаси).

В структурі внутрішньої біржової торгівлі, яка охоплює 5,7 % від усього реалізованого аграрними підприємствами зерна, переважає продовольча пшениця – 69,7 %, досить велику частку займає й кукурудза – 12,5 %. В структурі внутрішньої торгівлі зерновими переважає продовольче зерно – 74,3 %, а в структурі експорту – фуражне – 70,0 %. З фуражних культур на експорт найкраще продається ячмінь – 32,6 %, із продовольчих – продовольча пшениця – 28 %. Із загального обсягу внутрішніх угод на біржі частка державних агентів

складає більше 50 % (3,1 % від загального обсягу зерна, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами). Цим, в значній мірі пояснюється переважання продовольчого зерна в структурі біржових угод на внутрішньому ринку.

Важливим індикатором функціонування зернового ринку є ціни на продукцію. Їх аналіз у сукупності із рядом супутніх показників дозволяє виділяти окремі тенденції та закономірності ринку, визначати ефективність роботи того чи іншого каналу реалізації, їх потенціал та міру використання. В ситуації, що склалася на зерновому ринку Тернопільської області найкращі ціни пропонують на біржі та аукціонах, де переважання над середньою ціною складає 15-120 грн/тонну. Проте, як уже зазначалося, така ситуація обумовлюється незначною часткою даного каналу (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Ціна реалізації зернових культур за каналами реалізації
сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області**

Канали реалізації	Роки														Середнє значення рангу за 2000-2006 рр.
	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		
	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	Ціна реалізації, грн/тонну	Ранг	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Зернові культури															
Всього реалізовано	507		440		350		566		512		472		564		
На переробку	538	1	437	4	323	6	532	3	473	5	463	3	569	3	3,6
Населенню	485	4	443	3	365	3	521	4	482	3	431	6	513	5	4,0
Видано пайовикам					401	2	518	5	473	6	449	4	492	6	4,6
На ринку	525	3	460	2	330	5	556	2	477	4	432	5	518	4	3,6
За іншими каналами	536	2	421	5	332	4	601	1	549	2	495	2	595	2	2,6
Через біржу аукціони			549	1	600	1			671	1	502	1	635	1	1,0
Пшениця															
Всього реалізовано	529		459		355		653		543		465		559		
На переробку	567	2	445	4	334	3	662	2	433	6	466	2	590	3	3,1

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Населенню	499	4	465	3	372	2	556	4	508	3	431	4	520	5	3,6
Видано пайовикам					406	1	533	5	493	5	448	3	491	6	4,0
На ринку	561	3	485	2	329	4	631	3	506	4	418	5	524	4	3,6
За іншими каналами	574	1	440	5	321	5	748	1	590	2	493	1	592	2	2,4
через біржу аукціони			570	1					728	1			635	1	1,0
Жито															
Усіма	496		396		284		463		409		369		461		
На переробку	492	3	376	3	247	5	444	4	375	4	339	4	438	4	3,9
Населенню	511	1	453	1	368	2	507	2	466	2	419	2	506	2	1,7
Видано пайовикам					371	1	579	1	512	1	458	1	570	1	1,0
На ринку	503	2	379	2	251	4	447	3	371	5	333	5	418	5	3,7
За іншими каналами	471	4	305	4	257	3	437	5	431	3	369	3	468	3	3,6
Гречка															
Усіма	813		495		466		863		832		858		1182		
На переробку	806	3	462	4	489	3	799	5	803	4	871	2	1141	4	3,6
Населенню	848	2	573	2	521	1	810	4	885	1	790	4	1076	5	2,7
Видано пайовикам					500	2	908	1	756	5	806	3	1444	1	2,4
На ринку	800	4	495	3	442	5	840	3	809	3	773	5	1189	3	3,7
За іншими каналами	851	1	578	1	470	4	888	2	848	2	893	1	1191	2	1,9
Кукурудза															
Усіма	431		338		384		522		452		371		586		
На переробку	455	3	333	3	479	3	480	2	412	3	357	5	529	2	3,0
Населенню	385	4	429	1	518	1	456	4	415	2	373	3	464	4	2,7
Видано пайовикам					480	2	403	5	371	5	389	1	499	3	3,2
На ринку	457	2	374	2	370	5	461	3	403	4	383	2	459	5	3,3
За іншими каналами	486	1	321	4	379	4	544	1	481	1	373	4	604	1	2,3
Ячмінь															
Усіма	443		403		337		521		459		505		532		
На переробку	476	1	439	2	341	3	508	5	418	5	508	2	557	1	2,7
Населенню	451	2	395	5	347	2	510	4	419	4	450	5	503	4	3,7
Видано пайовикам					327	5	514	3	414	6	464	4	480	5	4,6
На ринку	427	4	408	3	314	6	533	1	420	3	446	6	513	3	3,7
За іншими каналами	448	3	395	4	333	4	525	2	492	1	525	1	548	2	2,4
Через біржу аукціони			514	1	600	1			470	2	502	3			1,8

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

В той же час, приватні оператори, які в статистичній звітності узагальнюються під назвою “інші канали” пропонують першу-другу за рангом ціну на усі види зернових крім жита. Високі ціни зерна, реалізованого “за іншими каналами” заперечує загальне незадоволення діяльністю посередників на ринку, яке формується на зерновому ринку.

Ціни на продукцію, коливаються не лише в залежності від каналів реалізації, але й на протязі року. Уміле використання суб’єктами ринку таких коливань дозволяє їм отримувати певні переваги над своїми конкурентами. Динаміку цін на пшеницю III класу за 2002-2006 маркетингові роки подано на рисунку 2.11.

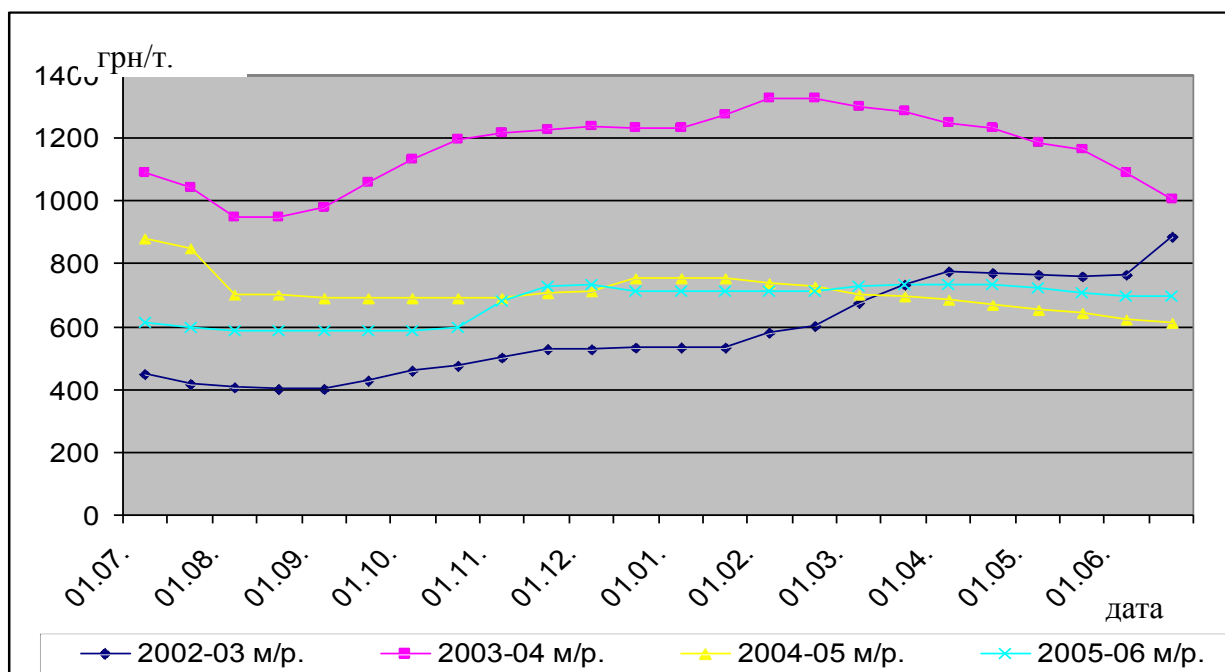

Рис. 2.11 Динаміка середньореалізаційних цін на пшеницю III класу

Джерело: Інтернет: <http://www.apk-inform.com.ua>

Даний рисунок ще раз підтверджує той факт, що коливання цін на зерно, яке повинно би було мати спільні тенденції, насправді таких тенденцій не має, тобто періоди зростання цін та їх спадання по роках не співпадають. Окрім цього за досліджуваний період ми не виявили поступового зростання цін на пшеницю, так, як видно по графіку, найвищі ціни спостерігалися в 2003-2004 маркетинговому роках, найнижчі – в 2002-2003 м/р., ціни в 2004-2005 та 2005-2006 м/р. були приблизно однаковими.

В той же час, за даними рисунка 2.11 ми можемо спостерігати залежність цінової кон'юнктури від загальної ситуації на ринку (обсягів валового збору, експорту, світових цін). Так, наприклад, кризовий урожай 2003 року зумовив поступове зростання цін на протязі усього 2002-03 м/р. та утримання високих цін в 2003-04 м/р. Не зважаючи на це загальні закономірності коливання цін на зерно в 2003-04 м/р. збереглися, внаслідок чого на початку та в кінці маркетингового року спостерігалось здешевлення зернових, а максимальна ціна на них встановлювалася у весняні місяці, чого не можна сказати про попередній період. В умовах стабільного розвитку ринку ряд закономірностей повторюються в тій чи іншій мірі щороку, проте, у випадку виникнення певних кризових явищ, наприклад зменшення обсягів валового збору зерна, ціни зростають як у другій половині попереднього маркетингового року (внаслідок очікуваних прогнозів) так і власне в сам кризовий період.

Важливим чинником, що визначає ситуацію на ринку зерна є коливання цін. Стосовно масштабів цього коливання, то найбільше значення різниці між максимальною та мінімальною ціною спостерігалось в 2002-2003 м/р., коли воно становило 54,24 %, в 2003-2004 м/р. воно склало 28,45 %, в наступних двох періодах – 30,58 та 20,52 % відповідно. Тобто, існує тенденція до зменшення розмірів коливання цін, що є без сумніву позитивним моментом, оскільки дозволяє краще прогнозувати ринкову ситуацію і планувати, відповідно до цього, свою діяльність сільськогосподарським товаровиробникам та іншим суб'єктам зернового ринку.

Основою для здійснення ефективного управління зерновим ринком є формування балансу попиту та пропозиції зерна в Україні. Значення такого балансу важко переоцінити, оскільки, основою його формування є прогнозування основних параметрів ринку та, в подальшому, коригування статей надходження та використання зерна, а також підбиття підсумків та створення ефективної основи для аналізу стану ринку (табл. 2.14).

Дослідження балансу зерна за період з 2003 по 2007 маркетингові роки при порівнянні окремих показників показав наявність значної нестабільності

статей балансу більшість з яких зростає за досліджуваний період. Така обставина виникла завдяки низьким показникам 2003/04 маркетингового року, який характеризувався низьким валовим збором.

Таблиця 2.14

Баланс попиту та пропозиції зернових культур в Україні, млн. т

Показники	Маркетингові роки				Частка статті споживання в загальному попиті, %, за 2006/07 МР.	2006/07 МР. до 2003/04 МР., %
	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07*		
Запаси на початок року	3671	2085	5812	4572	-	124,5
Виробництво	20234	41809	38188	35248	-	174,2
Імпорт	3536	147	177	561	-	15,9
Всього пропозиція	27441	44041	44176	40381	-	147,2
Внутрішнє використання, в т.ч. на:	22455	26782	26179	26215	72,6	116,7
Продовольство	5608	6005	5875	5788	16,0	103,2
Корми	12209	15288	14833	14944	41,4	122,4
Посів	2653	2732	2659	2847	7,9	107,3
Втрати	893	1570	1528	1396	3,9	156,3
Інше	1092	1187	1284	1244	3,4	113,9
Експорт	2901	11447	13426	9871	27,4	340,3
Загальний попит	25356	38229	39605	36086	100,0	142,3
Залишок на кінець року	2085	5812	4572	4295	-	206,0
Відношення запасів до загального попиту	8,20%	15,20%	11,50%	11,90%	-	145,1

* попередні показники;

Джерело: Інтернет: <http://www.apk-inform.com.ua>

В структурі загального попиту найбільшу частку складає кормове споживання зерна, частка експорту займає частку рівну 27,4 %, в той час, як продовольче споживання дорівнює лише 16 %. Доцільно звернути увагу також на значну частку втрат (3,9 %). За таких умов важливим напрямком стабілізації зернового балансу є стабілізація рівня виробництва та його нарощення, яке, за умови подальшого скорочення поголів'я ВРХ сприятиме експорту зерна з країни.

Починаючи з 1992 року, коли Україна вперше здійснила самостійний експорт зерна, його обсяги зросли із 1,1 млн. тонн до 13,2 млн. тонн у 2005

році, тобто маже у 13 разів. Традиційно найбільш експортноорієнтованими культурами залишаються пшениця і ячмінь. Проте, починаючи із 1998 року все більшої ваги в структурі експорту зернових набуває кукурудза. Так, в 2004 році обсяг її експорту склав 1,3 млн. тонн, що дорівнює 16 % від загального обсягу. Слід відмітити, що паралельно зростає частка й інших зернових культур у структурі експорту, особливо жита (в окремі роки за кордон продавалося більше 300 тис. тонн даного продукту). Проте, сумарна частка пшениці, ячменю й кукурудзи рідко опускається нижче рівня 95 %, що дозволяє визначати експортну спеціалізацію України на зерновому ринку. Загалом, починаючи з 2000 року спостерігається позитивна динаміка зростання експортної частки України на світовому ринку зерна (рис. 2.12).

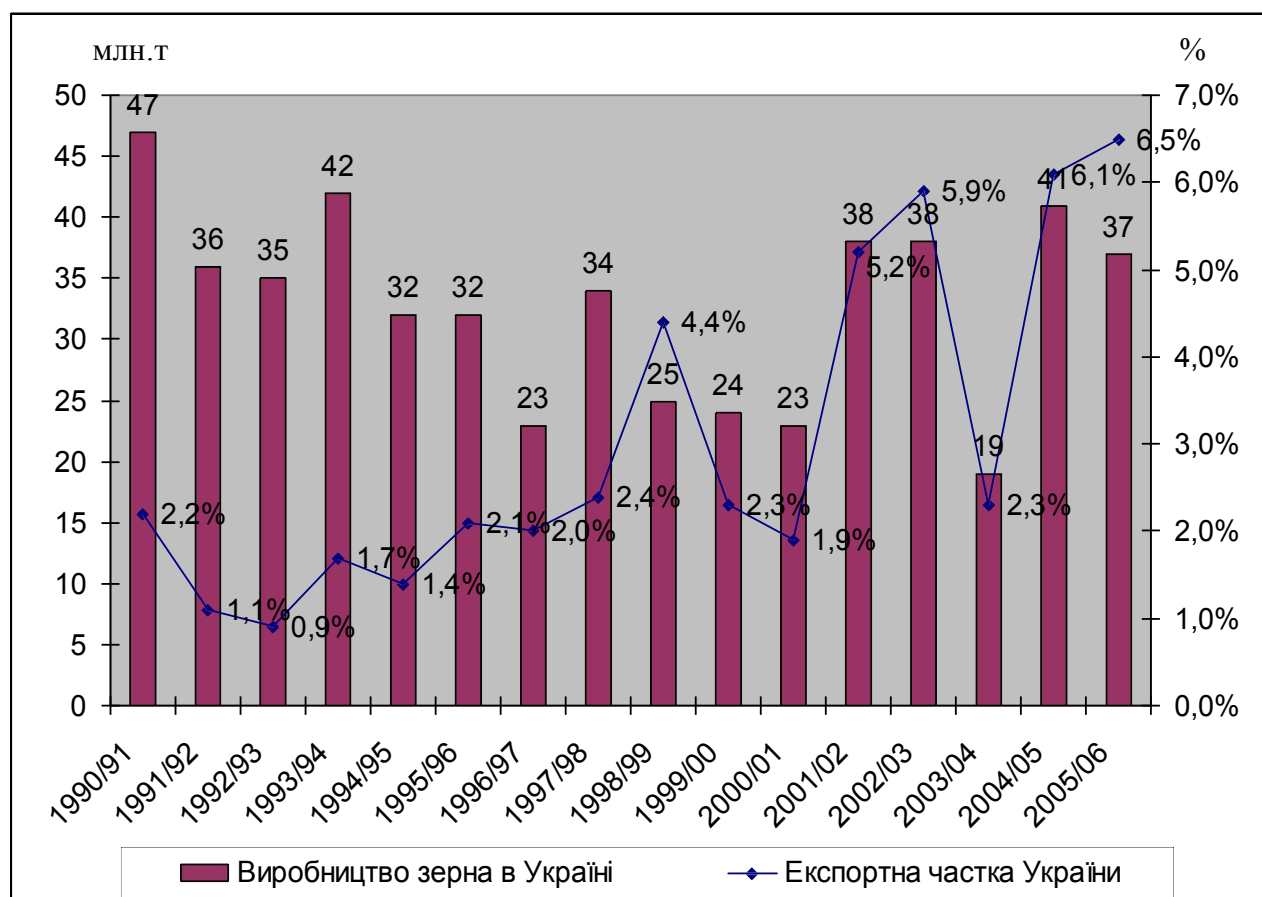

Рис. 2.12 Динаміка експорту зернових з України за 1990-2006 рр.

Джерело: Інтернет: <http://www.apk-inform.com.ua>

Така динаміка експорту зернових дозволила Україні вийти в лідери світового ринку. Так, в 2004 році за фізичними обсягами експорту ячменю Україна зайняла 3 місце, кукурудзи – 7, пшениці - 8 місце.

Традиційними регіонами експорту зернових з України є країни Близького Сходу (Ізраїль, Лівія, Сирія, Кувейт, Іран), північної Африки (Єгипет, Туніс, Марокко, Алжир) та південної Європи (Іспанія, Італія, Греція, Туреччина), а також экс-республіки СРСР (Білорусь, Росія, Казахстан, Молдова, прибалтійські країни). Окрім цього, в територіальній структурі зернового експорту зростає частка далекосхідних країн, таких як Південна Корея, Філіппіни, Бангладеш, Японія тощо. Основними споживачами української пшениці є країни Європи (на них припадає 35-40 % експорту цієї культури), Африки (17-23 %) та далекого сходу (15-20 %), найбільші імпортери ячменю – країни Близького Сходу (60-80 %), кукурудзи – країни СНД та Балтії (40-50 %).

На жаль експортний сегмент зернового ринку як і внутрішнє виробництво зерна мають певні проблеми і труднощі, які викликані, в першу чергу, нестабільністю виробництва, непередбачуваністю державної політики та низькою якістю продукції. Остання обставина не дозволяє нам реалізовувати власну продукцію за високими цінами. В досліджуваному періоді ціни українського зерна були зазвичай найнижчими серед двадцяти кращих експортерів, що дозволяє нам займати досить нестійкий сегмент ринку дешевого зерна, і зумовлює значні грошові втрати у порівнянні із експортерами зерна кращої якості. Слід відмітити, що за досліджуваний період лише в 1999 році ціна експорту українського зерна наближалася до рівня середньосвітових цін.

Нестабільність виробництва зернових зумовлює в свою чергу нестабільність їх експорту. Якщо порівняти динаміку названих показників в Україні із іншими лідерами світового зернового ринку, стає помітно, що дещо схожі різкі коливання обсягів виробництва та експорту зернових спостерігаються в показниках Канади, Австралії та Росії. Така ситуація обумовлюється схожими кліматичними умовами зерновиробництва цих країн,

що дозволяє говорити про значний вплив на визначення обсягів експорту зернових такого об'єктивного чинника як природо-кліматичні умови.

Загалом, система реалізації зерна, яка все ще перебуває у процесі формування, не дозволяє ефективно розподіляти зерно за цінами, які б задовольняли потреби виробництва і постачання виробників. Це призводить до доволі частих криз та конфліктів між урядом та виробниками, що, в свою чергу, не сприяє ні розвитку зернового виробництва, ні продовольчій безпеці країни.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

1. Матеріально-технічне та ресурсне забезпечення регіонів України на даний момент є недостатнім, оскільки в сільськогосподарських підприємствах постійно збільшується навантаження на одиницю техніки, недостатньо вноситься мінеральних і особливо органічних добрив, залишає бажати кращого також забезпечення сільськогосподарських підприємств паливно-мастильними матеріалами та засобами захисту рослин.

2. За досліджуваний період було відмічено збільшення посівних площ під зерновими з 45 % від загальної посівної площі до 57,6 %. Диференціація цього показника за регіонами зумовила потребу в їх ранжуванні за ступенем спеціалізації. В результаті, частка посівних площ під зерновими була уточнена на коефіцієнт рівний долі кожного регіону в загальній сумі площ під зерновими по Україні – це дало можливість зіставляти регіональну та загальнонаціональну спеціалізацію областей. Отриманий показник було названо індексом вагомості регіонів за посівними площами під зерном.

3. Валовий збір зернових після 2000 року дещо стабілізувався і навіть зріс. Проте, при зіставленні його показників із 1990 роком ми спостерігаємо загалом негативні тенденції, відповідно до яких обсяг виробленого зерна скоротився на майже на 25 %. Показники виробництва зерна на душу населення диференціюються в залежності від регіону України. Найбільше значення

показника зафіксовано у центральних областях, найменше – в областях, що належать до карпатського регіону.

4. Якість пшениці, що надходить на заготівлю є дуже низькою. Це спричинено масовим поетапним недотриманням технології виробництва і відсутністю вимог покупців до її високого рівня. Важливим чинником, який сприяє низькій якості зерна є високий рівень попиту на дешеве зерно низької якості як всередині так і за межами нашої країни.

5. Основним напрямком розвитку ринку зернових культур і насичення його якісною і недорогою сировиною є збільшення обсягів виробництва, внаслідок чого відбувається збільшення частки реалізованого зерна і відповідне насичення ринку. Проте, в самій структурі реалізації зерна існують певні недоліки, які характеризуються переважанням одного каналу над усіма іншими, відсутності чіткого механізму впливу на коливання цін.

6. Найкращі ціни за зерно пропонуються при реалізації його через біржі та аукціони, проте, такий канал акумулює лише близько 7 % внутрішнього ринку усього реалізованого аграрними підприємствами зерна. Основним гравцем на внутрішньому біржовому ринку зерна є державні агенти. Протягом останніх років частка експортних угод в торгівлі пшеницею (основною зерновою культурою) коливається в межах 43-79 %. Основою для експортних операцій із зерном є так звані “інші канали”, за якими сільськогосподарські виробники реалізують його на ринку. Посередники, які складають основну частину покупців за даним каналом пропонують досить непогані ціни за зерно, які поступаються в структурі реалізації лише цінам, які пропонуються на біржі.

7. На основі кореляційно-регресійного аналізу та закону ринкової рівноваги було зроблено припущення про те, що обсяг реалізації зернових визначається цінами, а не навпаки. Тобто, сільськогосподарські підприємства при прийнятті рішення про покупку орієнтуються на ціни, що встановилися на ринку, але обсяги реалізації не значно впливають на них.

8. В статтях балансу зерна спостерігається зменшення кормового використання зернових та використання на технічні цілі. В той же час зростає

частка експорту. Кінцевий залишок зерна є нестабільним і постійно коливається.

Основні результати даного розділу опубліковані у власних наукових працях автора [61; 65; 66; 67; 92].

РОЗДІЛ III ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ТА МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ РИНКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЗЕРНА НА ОСНОВІ ПОТОКОВИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Обґрунтування стратегії розвитку зернового ринку на основі потокових процесів

Становлення ринкової економіки, яке відбувається в нашій державі, ставить перед урядовцями, підприємцями та науковцями багато завдань, суть яких полягає у визначенні моделі економіки, формуванні законодавчої бази її функціонування, адаптації підприємств до існування в нових умовах, а також визначенні ролі держави в умовах лібералізації господарських відносин. Виконання останнього завдання видається особливо важливим з тієї причини, що в процесі формування ринкових відносин саморегулююча здатність ринку поки що не змогла проявити себе в повній мірі. Зважаючи на це, повна відмова від державного регулювання економічних відносин видається нелогічною і помилковою.

Адаптація макроекономічних ринкових теорій до умов зернового ринку наводить на висновок, що модель вільного ринку не може бути визначальною для нього, оскільки сама основа ринкової рівноваги, яка встановлюється шляхом дії закону конкуренції, допускає на короткостроковій основі як значне коливання цін на товари так і банкрутство окремих підприємств та цілих галузей. Зрозуміло, що навіть короткостроковий занепад зернового ринку може містити пряму загрозу продовольчій безпеці країни. Крім цього, нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію при несприятливих умовах теж може призвести до негативних наслідків. Таким чином, необхідність державного регулювання зернового ринку обумовлюється турботою про продовольчу безпеку країни.

Особливістю формування вітчизняного зернового ринку є те, що він, на відміну від західних ринків, розвивався не шляхом тривалої еволюції, а швидше

– революційними методами. Для цього було здійснено реформування власності та організаційно-правових форм господарювання, подрібнено сільськогосподарські угіддя між новоствореними господарствами, частково сформовано відповідну інфраструктуру, започатковано використання механізмів ринкового регулювання на зразок зернових інтервенцій та заставних закупівель. Таким чином, держава відіграла визначальну роль у формуванні вітчизняного зернового ринку.

Роль держави у формуванні зернового ринку впливає із виконання нею окремих регулюючих функцій, необхідність яких, в свою чергу, обумовлюється особливостями ринку. На даному етапі державне регулювання не є визначальним фактором для зернового ринку, воно, за винятком окремих дій, виконує переважно страхуючу функцію, за якої держава бере на себе частину ризиків та витрат сільгоспвиробників. В таких умовах, завдання „що, як і скільки виробляти” вирішуються самостійно виробниками продукції і врегульовуються завдяки функціонуванню системи вільного підприємництва. Необдумане втручання держави в ці аспекти діяльності може призвести до виникнення дисбалансу в галузі.

Проте, не зважаючи на справді значні саморегулюючі можливості ринку, їх не слід переоцінювати. Така переоцінка, як ми уже згадували, може становити загрозу для продовольчої безпеки країни. Отже, однією із основних функцій держави в умовах ринку є забезпечення продовольчої безпеки країни шляхом підтримки вітчизняного виробника а також забезпечення певного рівня страхових запасів.

Зерновий ринок є чи не єдиним товарним ринком, функціонування якого регулюється окремим законом – Законом України „Про зерно та ринок зерна в Україні” [69, 258]. Даний закон визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки. Закон спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для

забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу.

Основні положення даного закону формують сукупність основних принципів державного регулювання зернового ринку (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Основні принципи державного регулювання зернового ринку*

*власна розробка автора

Із запропонованої моделі видно, що основними напрямками державної політики на зерновому ринку є декілька груп заходів:

- здійснення дій спрямованих на формування сприятливих умов для функціонування зернового ринку та його суб'єктів;
- забезпечення регулюючих дій, спрямованих на коригування кон'юнктури ринку;

- здійснення підтримуючих дій з метою збільшення обсягів виробництва та експорту;

- контрольні дії, спрямовані, в основному, на дотримання якості продукції.

Реалізація аграрної політики на зерновому ринку передбачає вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на різні сфери діяльності його суб'єктів. В таких умовах важливо обрати оптимальний метод реалізації функцій державної політики, який би, на основі вмілого поєднання інструментів державного регулювання, дав можливість забезпечити цілісність мотиваційної складової на основі визначення стратегічних пріоритетів і формування системи цілей. Це дасть змогу спроектувати стан зернового ринку не на основі теперішніх його параметрів, а на основі бажаного стану.

Стратегічне планування розвитку зернового ринку є дієвим інструментом аграрної політики, яка поряд із індикативним плануванням активно використовується в ринкових умовах з метою надання системі бажаних параметрів у майбутньому.

В основі стратегічного планування лежить поняття місії, цілі та завдання, які, впливаючи одна із одної утворюють систему цілей. Місія в такій ситуації є відправною точкою в процесі, вона служить орієнтиром для прийняття усіх наступних рішень. Місія визначає критерії вибору рішення і дозволяє відсіювати значну частину альтернатив, які не задовольняють її параметрам. Для зернового ринку України на сучасному етапі його розвитку місія може полягати у підтримці продовольчої безпеки країни з одночасною підтримкою рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників. На даний момент, в умовах постійних політичних криз формування місії зернового ринку має суто соціальний характер – забезпечити населення дешевими продуктами харчування. В таких умовах за основу системи цілей береться ціна хлібобулочних виробів та круп на споживчому ринку і всі заходи в межах аграрної політики спрямовуються на забезпечення такого стану системи

зернового ринку. Підтримка ж доходів сільськогосподарських виробників і визначення інноваційних пріоритетів їх розвитку відходять на другий план.

Більш конкретним проявом місії, яка оформляє його в реальні параметри є мета. Мета обов'язково впливає із місії. Відповідно спроектована мета розвитку зернового ринку - формування на ринку зерна системи взаємовідносин з приводу виробництва та розподілу продукції між його суб'єктами на основі забезпечення прибутковості бізнесу, його інноваційності та доступності якісного та недорогого зерна для усіх верств населення.

Таке формулювання мети передбачає реалізацію трьох основних цілей: забезпечення високого рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва; забезпечення інноваційного розвитку галузі; підтримка платоспроможності усіх верств населення в процесі купівлі зерна та продуктів його переробки.

Подальше стратегічне планування передбачає деталізацію кожної із сформульованих цілей у вигляді формування підцілей та завдань. Таким чином, рухаючись від бажаного до теперішнього стану ми, завдяки стратегічному плануванню, визначаємо комплекс заходів, який необхідно вжити і розташовуємо їх в певній послідовності відповідно до черговості виконання завдань.

Формування системи цілей передбачає аналіз стану зернового ринку, визначення його параметрів, ризиків та потенціалу. Цього можна досягти з допомогою SWOT-аналізу, який передбачає визначення сильних, слабких сторін, а також можливостей та загроз зернового ринку, враховуючи які ми плануємо усю свою діяльність (рис. 3.2).

Подальші дії в сфері планування функціонування зернового ринку спрямовуються на усунення слабких сторін чи причин їх виникнення; підтримки сильних сторін; розвиток можливостей; страхування від загроз.

На основі проведеного аналізу ми визначаємо пріоритети розвитку зернового ринку в таких сферах: оптимізація землеволодіння та землекористування; страхування ризиків сільськогосподарських підприємств;

насичення ринку якісним та відносно дешевим зерном; оновлення на інноваційній основі матеріально-технічного стану аграрних формувань; маркетингова діяльність суб'єктів ринку; логістичне забезпечення ринку; цінова політика; підтримка доходів сільськогосподарських товаровиробників; розвиток експортного потенціалу ринку.

<p style="text-align: center;">СИЛЬНІ СТОРОНИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - родючість ґрунтів; - зернові традиції; - частка посівної площі; - динамічний розвиток експортної інфраструктури; - низькі ціни; - дешева робоча сила. 	<p style="text-align: center;">СЛАБКІ СТОРОНИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низька якість зерна; - висока собівартість; - низька урожайність; - зношеність техніки; - застарілі технології; - слабка використання сівозмін; - нестабільність аграрної політики; - низька кваліфікація праці; - низька кваліфікація менеджменту; - слабка фінансове становище підприємств; - слабка інтеграція зусиль суб'єктів ринку; - нерозвинена біржова торгівля; - велика частка тіньового обігу зерна; - низький рівень внесення добрив та ЗЗР; - низькі обсяги інвестування в суб'єктів зернового ринку; - велике соціальне значення зернового ринку для країни.
<p style="text-align: center;">МОЖЛИВОСТІ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збільшення частки експорту на ринку дешевого зерна; - вихід на ринок високоякісного зерна; - збільшення частки використання зерна на виробництво етанолу; - тенденція до зростання світових цін на зерно; - транзитні можливості експорту російського та казахського зерна через порти Чорного та Азовського морів. 	<p style="text-align: center;">ЗАГРОЗИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - неефективна аграрна політика; - погіршення стану ґрунтів; - зміна кліматичних умов; - висока залежність від погодних умов; - валютні ризики; - ризики відміни мораторію на продаж землі.

Рис. 3.2 SWOT - аналіз зернового ринку*

*власна розробка автора

Функціонування зернового ринку України в дечому відрізняється від функціонування аналогічних ринків країн із розвиненим сільським

господарством. Основна відмінність між ними визначається роллю землі в процесі забезпечення фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, в умовах сформованого ринкового середовища земля сільськогосподарського призначення є об'єктом вільного обміну, що призводить до включення її вартості у формування виробничої собівартості. Окрім цього, надання землі статусу товару дає можливість збільшувати балансову вартість підприємств, відповідно, підвищувати їх кредитоспроможність.

Позитивним моментом вільного ринку землі є підвищення ролі власників землі на аграрних ринках і збільшення у перспективі конкуренції за право користування нею. Приватна власність на землю і можливість її купівлі–продажу створюють надійну основу для ефективного господарювання, коли, шляхом ринкової взаємодії, землі зосереджуються в руках ефективних власників, які володіють достатньою кількістю фінансово-матеріальних ресурсів, що сприяє підвищенню продуктивності праці. Купівля земель сільськогосподарського призначення, як і придбання будь-яких інших засобів виробництва реалізуються у вигляді інвестицій в галузь, що дає можливість забезпечувати інноваційний її розвиток на основі розширеного відтворення.

Особливістю приватної власності є турбота про особисте майно. У нашому випадку турбота про стан земельних ресурсів може бути реалізована шляхом вжиття таких заходів:

- підвищення якісних характеристик ґрунтів шляхом внесення мінеральних і, особливо, органічних добрив;
- створення, при потребі, меліоративної системи;
- захист земель від водної, вітрової та сонячної ерозії;
- покращення структури ґрунтів шляхом повнішого використання сівозмін тощо.

Використання сільськогосподарських угідь на даному етапі має суто експлуатаційний характер. Селяни, отримавши землю, не отримали достатніх засобів для її обробітку. В окремих випадках, за умови збереження цілісності

майнового фонду, цю проблему вдалося подолати, і сільськогосподарські підприємства отримали можливість для ефективного господарювання. Проте, більшості аграрних утворень не вдалося зберегти чи сформуванати потужний матеріально-технічний потенціал, що призвело до порушення технологічних норм при обробітку ґрунту, руйнування іригаційних систем та інших негативних явищ, які зумовили погіршення стану сільськогосподарських угідь в таких господарствах.

Окрім значної кількості позитивних чинників формування вільного ринку землі існує також цілий ряд негативних. Основна проблема, яка найбільш гостро торкається аналізованої сфери – це можливість купівлі земель сільськогосподарського призначення великими транснаціональними компаніями за штучно заниженими цінами, що може призвести до погіршення фінансового стану селян, а також сприятиме послабленню контролю на ринку та продовольчій нестабільності. Уникнення такої проблеми лежить у площині створення відповідного нормативно-правового забезпечення, яке б не допускало купівлі-продажу землі іноземними компаніями чи їх дочірніми підприємствами.

Сільське господарство належить до високоризикових сфер діяльності. Особливості сільськогосподарського ризику визначаються специфікою галузі. Якщо для промисловості серйозним порушенням виробничого процесу є відмова обладнання, аварійні ситуації, то для сільськогосподарського виробництва такими порушеннями є зміни в процесах органогенезу, поширення патологічних захворювань серед тварин чи рослин [129, 54]. Результати сільськогосподарської діяльності тісно пов'язані із природо-кліматичними факторами, відповідно до яких значні втрати можуть спричинити: аномальні температурні коливання чи відхилення від норми; засухи чи повені, буревії та інші природні катаклізми та стихійні лиха.

Значну роль у стабілізації доходів сільгоспвиробників можуть відігравати страхові відшкодування. У зв'язку з цим одним із ключових факторів

забезпечення стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва є реформування системи страхування сільськогосподарських ризиків [73, 87].

Страхування агроризиків має значний вплив на забезпечення стабільності доходів товаровиробників і є суто ринковим інструментом, який забезпечує рух капіталів між окремими сферами діяльності. Вітчизняна практика реагування на природні катаклізми та стихійні лиха в агросекторі на жаль залишається вкрай неефективною. Причини такої неефективності криються в декількох проблемах:

- низькому рівні розвитку вітчизняного страхового ринку;
- відсутності культури добровільного страхування серед сільськогосподарських підприємств;
- неефективній системі субсидування сільського господарства, яка передбачає виплати підприємствам, які отримали збитки від ведення господарської діяльності в тому числі і завдяки настанню стихійних лих.

Стан страхового ринку в сільському господарстві дозволяє говорити про його позитивну динаміку, яка, проте, є досить низькою. Так, у 2005 році застрахувало свої посіви близько 7 % сільськогосподарських підприємств на загальну суму понад 339 млн. грн. За ці послуги селяни сплатили 13 млн. грн., але враховуючи одержані компенсаційні виплати з держбюджету, витрати на страхування фактично становили близько 7 млн. грн., або менше 0,04 % усіх витрат на виробництво сільськогосподарської продукції.

Із тих підприємств, які страхувалися, у середньому одне з них застрахувало 360 га посівів на страхову суму 312 тис. грн. і сплатило за це 11,8 тис. грн. при цьому одержало компенсації близько 5,4 тис. грн. Величина страхових внесків на одне сільськогосподарське підприємство залишається на незначному рівні. Її зростання майже у шість разів не можна визнати достатнім для забезпечення реальності страхового захисту (таблиця 3.1).

Аналіз страхування показав, що до купівлі страхових послуг в основному звертаються сільськогосподарські підприємства великих розмірів. Незначна частка малих аграрних формувань та домогосподарств в страхуванні посівів

доводить їх недостатню поінформованість в цьому питанні та ігнорування їх страховими компаніями.

Таблиця 3.1

Аналіз страхування урожаю суб'єктами аграрного ринку за 2005 р [129, 73]

Регіон	На одне підприємство, яке страхувалося			На застрахований 1 га			Довідково:		
	Припадає застрахованої площі, га	Припадає страхової суми, тис. грн.	Сплачено страхових внесків, грн.	Одержано державної компенсації, грн.	Припадає страхової суми, тис. грн.	Сплачено страхових внесків, грн.	Одержано державної компенсації, грн.	Розмір франшизи, min-max, %	Розмір страхового тарифу min-max, %
АР Крим	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Вінницька	687	432	13937	6962	628	20	10	10-35	0,2-5
Волинська	72	105	3372	1688	1459	46	23	20-30	3,5-5
Дніпропетровська	498	514	17454	8727	1031	35	17	10-50	1,27-5
Донецька	450	247	8118	3922	549	18	8	30-50	2,5-8
Житомирська	225	125	4925	2475	556	21	11	30	3,83-5
Закарпатська	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Запорізька	09	342	11554	5777	7836	28	14	20-30	2,8-9,4
Івано-Франківська	129	65	2705	1347	509	20	10	20	3,9-5,2
Київська	450	545	28466	13100	1211	63	29	30-50	3,6-5,9
Кіровоградська	378	339	15801	7215	898	41	19	20-40	3-7,76
Луганська	665	944	40044	19824	1419	60	30	10-50	0,2-7,0
Львівська	187	186	8031	3606	993	42	19	10-35	0,9-5,6
Миколаївська	584	455	18436	9221	779	31	15	20-50	3,3-5
Одеська	892	793	22933	7905	889	25	8	5-40	0,2-5,9
Полтавська	500	1031	51328	25550	2062	102	1	5-30	2,7-7,4
Рівненська	168	111	4424	2211	664	26	13	20-30	3,4-5
Сумська	229	130	6845	2913	569	29	12	18-60	2-9,5
Тернопільська	130	75	2545	1228	578	19	9	10-50	1,6-11
Харківська	468	225	8362	3869	481	17	8	20-30	2,8-5,1
Херсонська	233	139	5960	2801	594	25	11	20-50	3-12,0
Хмельницька	500	622	27621	12352	1244	55	24	20-30	2,5-6,8
Черкаська	578	508	16921	8168	878	29	14	0,5-40	0,3-4,0
Чернівецька	240	263	7440	3720	1098	31	15	20-30	1,4-3,7
Чернігівська	622	472	23155	11561	759	37	18	15-30	3,5-6,5
Всього	360	312	11837	5392	868	32	15	0,5-60	0,15-12

Найбільше застрахованих підприємств спостерігається в Тернопільській (211), Сумській (122), Херсонській (121), Одеській (103), Рівненській (86) областях, а найменше – у Житомирській (4), Київській (6), Вінницькій (8)

областях. В Криму і на Закарпатті жодне підприємство свої посіви не застрахувало. Найчастіше сільськогосподарські підприємства страхують озимі культури – пшеницю, жито, ячмінь, частка яких досягає майже 90 %.

Система страхування в Україні – далека від ідеалу, що й обумовлює досить низькі показники галузі. Основною проблемою даної сфери є низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств, недовіра до страхових компаній та відсутність чіткої державної політики і державних програм стосовно страхування сільськогосподарських ризиків. Однією із умов підвищення ефективності страхування в агросфері є відмова від загальнообов'язкового страхування сільськогосподарських ризиків зважаючи на негативний досвід функціонування обов'язкової системи страхування в світі. Серед першочергових заходів в даній сфері також відмова від адміністративного регулювання системи страхування аграрних ризиків, підвищення якості роботи персоналу страхових компаній.

Зважаючи на незначний досвід врегулювання відносин з приводу страхування аграрних ризиків, першочерговими заходами в питанні вдосконалення державної політики стосовно страхування в аграрній сфері є:

- розробка чіткої державної концепції розвитку страхування сільськогосподарських ризиків;
- створення доступного для страхувальників ринку страхових послуг;
- удосконалення нормативно-правової бази;
- забезпечення дотримання норм укладених угод щодо відшкодування збитків;
- формування банку достовірної інформації й забезпечення її доступності для суб'єктів ринку;
- формування світогляду господарського середовища щодо необхідності страхового захисту і підвищення страхової культури населення.

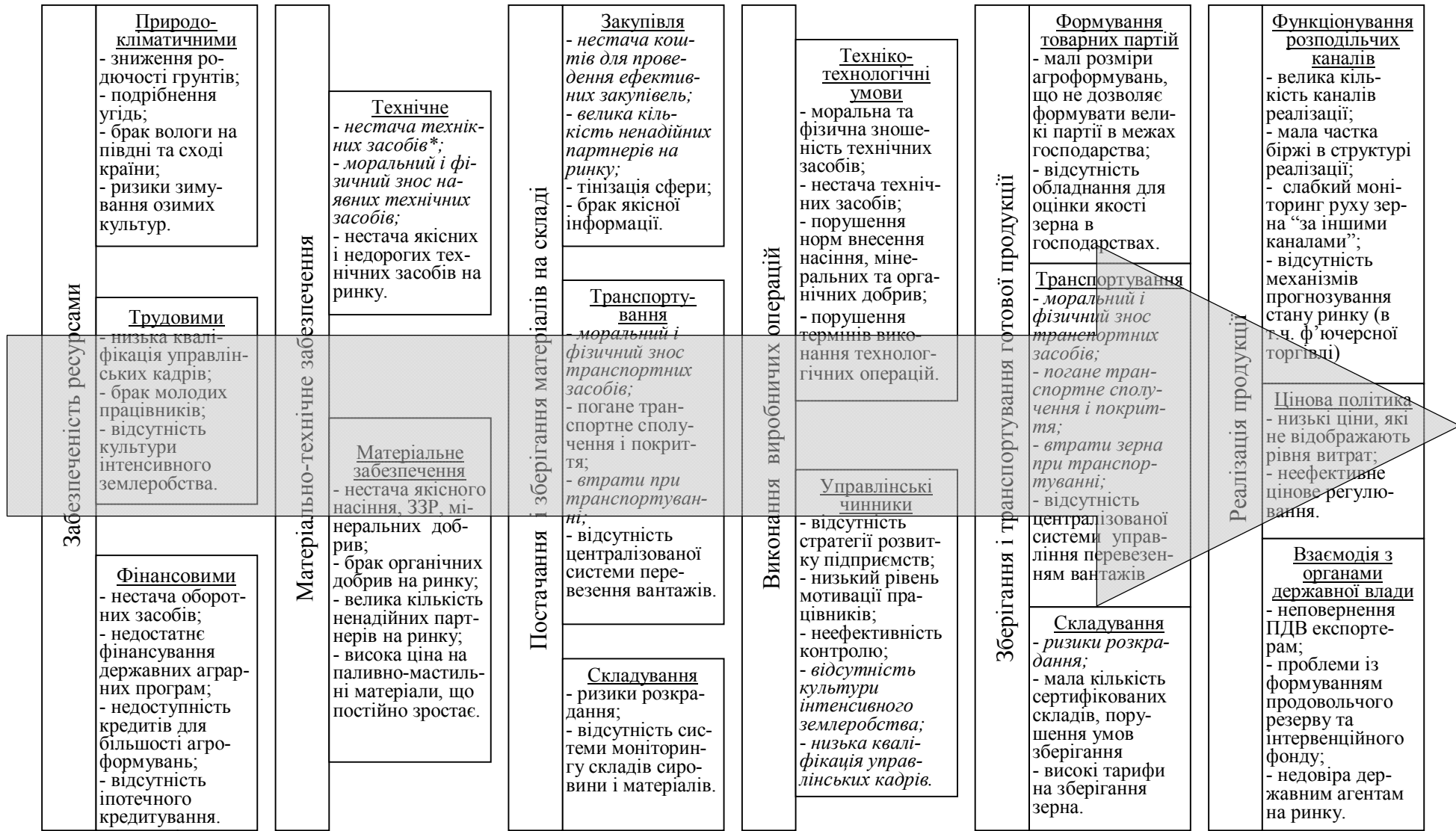
Основним пріоритетом розвитку зернового ринку є його насичення великою кількістю якісного та недорогого зерна. Вирішення проблеми наповнення ринку зерном передбачає виконання великої кількості заходів,

спрямованих на оптимізацію усіх сфер діяльності АПК. Комплексне вирішення поставленого завдання досягається за рахунок розвитку інноваційно-інвестиційної сфери, її найповнішого використання, а також за рахунок формування ефективних інтегрованих утворень в межах зернового ринку.

З точки зору процесного підходу кожне сільськогосподарське підприємство виконує певну послідовність операцій, які характеризують окремі етапи руху матеріального потоку. Найчастіше до таких етапів відносять: ресурсне та матеріально-технічне забезпечення, постачання і зберігання матеріалів на складі, виконання виробничих операцій, зберігання і транспортування готової продукції, розподіл товарів. Проведений SWOT-аналіз показав наявність великої кількості слабких сторін та загроз на зерновому ринку, більшість із них є типовими для агроформувань. Детальний аналіз досліджуваного ринку на основі процесного підходу дозволив систематизувати та класифікувати ці проблеми за етапами руху матеріального потоку (рис. 3.3).

На даному рисунку подані тільки деякі найважливіші і загальні проблеми формування ринку конкурентоспроможного зерна приблизно в тій послідовності, в якій вони з'являються в процесі функціонування сільськогосподарських підприємств. Окремі проблеми, що виникають на шляху матеріального потоку мають здатність повторюватися на пізніших етапах або характеризуються взаємозалежністю, тобто їх вирішення на ранніх етапах усуває або зменшує імовірність повторення цих проблем на пізніших стадіях.

Основні засади аграрної політики за умови розгляду зернового ринку з точки зору логістичного інтегрованого підходу не повинні мати епізодичний і випадковий характер. Вони повинні базуватися на системному підході до проблеми, що дозволяє відслідковувати взаємозв'язки між різними аспектами діяльності господарюючих суб'єктів і розраховувати можливий вплив зміни одного із елементів системи на всі інші. Найважчим завданням, за таких обставин, є пошук "первинної проблеми" в цілому їх ланцюгу. Її усунення сприятиме значно легшому вирішенню сукупності наступних, за етапами руху матеріального потоку, проблем завдяки існуванню взаємозв'язку між ними.

→ - умовний напрям руху матеріального потоку;
 * - курсивом виділені проблеми, які можуть бути усунені на попередніх етапах руху матеріального потоку;

Рис 3.3 Типові проблеми сільськогосподарських підприємств на шляху руху матеріального зернового потоку*
 *власна розробка автора

Відслідковуючи рух матеріального потоку на зерновому ринку, ми фіксували додаткові резерви підвищення виходу продукції з одного гектара. Використання таких резервів дасть можливість підвищити не тільки урожайність зернових культур, але й забезпечити зростання продуктивності праці та рівня рентабельності, зменшити собівартість продукції.

За дослідженнями вчених на еродованих землях щорічний недобір урожаю складає приблизно 20 %, що становить 7-8 млн. тонн зерна. Використання даного резерву передбачає вжиття природоохоронних заходів пов'язаних із укріпленням схилів, відновлення вмісту гумусу у верхній частині ґрунту. Частково вирішення цих завдань може бути здійснено за рахунок використання новітніх технологій зерновиробництва – мінімальної обробки ґрунту та органічного землеробства.

В процесі здійснення технологічних операцій велика увага приділяється підбору якісного насінневого матеріалу, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо. Здійснення кожного із названих заходів дає можливість підвищити вихід зерна або, принаймні, застрахувати себе від його втрат. Використання якісного сортового елітного чи оригінального насінневого матеріалу дозволяє підвищувати урожайність на 25-27 %. Проте, забезпечення зерновиробництва якісною сировиною та матеріалами не завжди дає ефект. Значна частина проблем, пов'язаних із цим лежить в площині несвоєчасного виконання технологічних операцій пов'язаних із сівбою, доглядом за посівами та збиранням урожаю і взагалі порушенням технологічних схем зерновиробництва. Такі порушення можуть призвести до втрати навіть 30 % урожаю.

Неефективне використання технічних засобів, їх перевантаження, а також виконання технологічних операцій застарілою технікою призводить до втрати близько 3 млн. тонн зернових культур.

Врахування усіх названих проблем лише на етапі виконання технологічних операцій дозволяє значно підвищувати урожайність зернових. Немалі резерви підвищення ефективності зерновиробництва криються і на

інших етапах руху матеріального потоку – етапі постачання та реалізації продукції.

Формування розподільчого сегменту зернового ринку відбувається в процесі інтеграції України в СОТ. Це, в свою чергу, висуває ряд вимог до регулювання реалізаційних та забезпечуючих процесів. Основним напрямом покращення стану підсистеми є формування ефективної системи маркетингу на кожному підприємстві чи в межах їх об'єднань. Окрім цього значний ефект досягається за рахунок використання наявних методів цінового регулювання та розвитку біржової торгівлі зерном.

Біржовий ринок в Україні сьогодні знаходиться на початковій стадії свого розвитку, тому говорити про нього як про сформовану інфраструктуру ще не можна. Основними причинами його незавершеності є недовіра до бірж з боку сільськогосподарського виробника, низька активність бірж через відсутність укладення форвардних контрактів та недосконале законодавче поле.

На даному етапі формування зернового ринку ефективна біржова торгівля здатна вирішити дві з найголовніших проблем аналізованого ринку: нормалізувати ціни на основі ф'ючерсних торгів, внаслідок чого ціни, які встановлюються на ринку реально відображають співвідношення попиту та пропозиції із незначним корегуванням на спекулятивні чинники; створити основу для отримання гарантованого доходу від реалізації продукції завдяки активному використанню хеджування. Не зважаючи на очевидні переваги біржової торгівлі і, зокрема, торгівлі ф'ючерсами, частка біржі в структурі реалізації зернових є дуже низькою.

Проведений аналіз структури реалізації зернових культур показав, що найбільша їх частка розподіляється за так званими “іншими каналами”. Проте, значна частина цього зерна пізніше перерозподіляється. Так, наприклад, від 33 до 46 % (а в 2003 році – 84,9 %) зерна, яке було реалізовано через “інші канали” пізніше надійшло на переробні підприємства. Припускаємо, що переважна частина решти врожаю склала експортну частку.

Виходячи з цього, основу зернового ринку України на даному етапі складають посередницькі схеми. Не зважаючи на те, що ціна зерна, що реалізується аз цими схемами є найменшою з поміж інших каналів, його частка і надалі зростає. Це пояснюється великою активністю і мобільністю посередників, які, окрім всього іншого, часто укладають із сільськогосподарськими товаровиробниками кредитні угоди, якими зобов'язують останніх продавати продукцію визначеним організаціям. В таких умовах, активізація біржової торгівлі, без вжиття будь-яких стимулюючих заходів з боку самих бірж чи органів державної влади видається складним завданням.

Залучення сільгосптоваровиробників до біржової діяльності передбачає усунення комплексу проблем, зокрема: підвищення рівня їх інформованості про біржові механізми; навчання керівників аграрних підприємств біржовій діяльності чи створення спеціалізованої структури, яка б реалізовувала їх інтереси на біржі; створення системи їх мотивування до реалізації більшої частки зерна через біржу. Вирішення останньої проблеми можна досягти за рахунок формування системи прямих платежів, в основі якої стояло би прив'язування частки зерна реалізованого сільськогосподарськими підприємствами до встановленого розміру державних виплат.

Основним напрямом існуючої моделі регулювання зернового ринку є: активна цінова політика, яка передбачає поєднання економічних та адміністративних методів в процесах пов'язаних із встановленням гарантованої ціни на ринку, а також зменшення цінових коливань.

Основними методами цінового регулювання на зерновому ринку є товарні та фінансові інтервенції. Згідно із Законом України „Про зерно та ринок зерна в Україні”, інтервенційні операції – це дії державного агента із проведення інтервенційних операцій по закупівлі зерна до інтервенційного фонду та продажу зерна інтервенційного фонду і продуктів його переробки для підтримання на внутрішньому ринку рівня цін на зерно та продуктів його

переробки шляхом укладання договорів купівлі-продажу на акредитованих біржах.

В основі інтервенційних закупівель стоять основні закони ринку, зокрема ті, які стосуються встановлення рівноважної ціни на основі взаємодії попиту та пропозиції. Так, відповідно до закону вартості, із збільшенням попиту на продукцію ціна на неї зростає, і навпаки – із збільшенням пропозиції продукції – ціна на неї знижується. Особливості зерновиробництва призводять до того, що найбільша пропозиція зерна утворюється в серпні-вересні місяця кожного року, а потім вона поступово зменшується. Попит же на зерно має більш рівномірний характер і не значно коливається на протязі року.

Механізм дії інтервенційних закупок пояснюється впливом на попит та пропозицію зерна на ринку. Так, в умовах дефіциту зерна і високих цін на нього, продаж частини зерна інтервенційного фонду по цінах нижчих за ринкові, дозволить наситити ринок і знизити ціну на зерно. В умовах надлишкової пропозиції, скуповування зерна з ринку за вищими цінами дозволить стабілізувати ситуацію шляхом підвищення цін. Такі заходи спрямовані на випередження ринкового механізму, врівноваження якого у вільному ринку має певну інертність і значні затримки фаз коливання.

Механізм цінового регулювання товарних ринків Аграрним фондом має чітко виражену ринкову основу, що дозволяє обґрунтовувати його загальну нейтральність по відношенню до суб'єктів ринку. Проте, встановлення мінімальних і, відповідно, максимальних цін на товари, яке передбачає врахування середньогалузевих витрат на їх виробництво протягом п'яти попередніх виробничих періодів із коригуванням на значення прогнозного індексу споживчих цін, не дозволяє вирівнювати цінову ситуацію за умови виникнення непередбачених обставин. В такій ситуації, якщо відхилення від максимальної чи мінімальної ціни складає більше 20 % аграрний фонд ініціює переговори із учасниками ринку чи рекомендує вжиття тимчасових адміністративних заходів щодо врегулювання ситуації на ринку.

Встановлення максимальних та мінімальних цін на основні види сільськогосподарської продукції та здійснення за ними відповідних товарних та фінансових інтервенцій дозволило утримати ціни в межах так званого цінового коридору протягом середини та другої половини 2005-06 маркетингового року (рис. 3.4).

Загалом, цінова ситуація із пшеницею III класу в 2005-06 м/р. складалася таким чином, що до запуску механізму фінансових інтервенцій, який по різних причинах відбувся лише наприкінці жовтня, фактичні ціни майже досягли рівня мінімальних, внаслідок чого замість 1,5 млн. тонн пшениці, суміші пшениці і жита (меслин) та жита, які планувалося закупити з урожаю 2005 року до державного продовольчого резерву було закуплено всього 95 тис. тонн зерна. Цінова ж ситуація вимагала негайного втручання з першого дня маркетингового року. Так, в період з липня 2005 року по листопад того ж року відхилення від мінімальної ціни часом досягало 113 грн/тону.

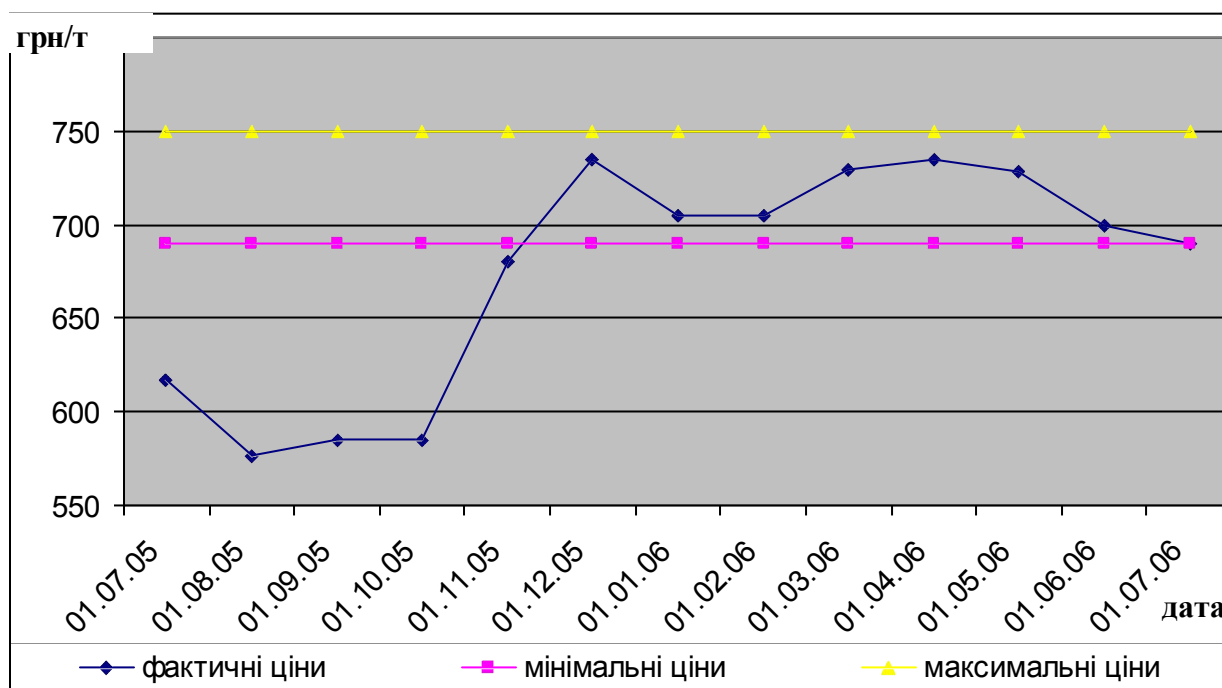

Рис. 3.4 Співставлення середньореалізаційної ціни на пшеницю III класу із максимальними та мінімальними цінами

Джерело: розраховано на основі інтернет: <http://www.apk-inform.com.ua>

З початку листопада ціни на пшеницю III класу перевищили встановлені мінімальні ціни, проте, до кінця року так і не „переступили” рівня встановлених максимальних цін, що дозволило не використовувати механізмів товарної інтервенції.

Враховуючи помилки попереднього періоду окремі аспекти цінового регулювання в 2006/07 м.р. були відкориговані. Так, обсяг продовольчого зерна, який потрібно закупити в державний продрезерв з урожаю 2006 року було встановлено на рівні 400 тис. тонн замість 1,5 млн. тонн в попередньому періоді. В той же час, було створено усі передумови для того, щоб розпочати процедури цінового регулювання уже з початку маркетингового року, про що свідчить надання фонду фінансування в обсязі 685 млн. грн., як і в попередньому періоді.

Діяльність Аграрного фонду в Тернопільській області відображає загальнодержавні тенденції. Так, зокрема, в 2005/06 м.р. до державного продовольчого резерву було закуплено лише 1200 тонн зерна – пшениці 4 класу, в поточному ж маркетинговому році обсяг зерна закупленого до продрезерву становить 5279,5 тонн пшениці 3-4 класів із запланованих 13000 тис. тонн (відсоток виконання плану становить 40,6 %). І хоча час для виконання плану ще є, проте, як свідчить практика і закономірності цінового коливання, можливість формувати продовольчий резерв в Аграрного фонду виникає лише до початку жовтня.

Як наслідок, на даний момент часу, цінове регулювання ринку Аграрним фондом не дає можливості говорити про його велику ефективність, зважаючи на проблеми пов'язані із формуванням державного продовольчого резерву. Проте, в перспективі, саме діяльність Аграрного фонду, спрямована на забезпечення прозорості операцій із зерном на ринку може сприяти детінізації відносин в сфері.

Зернова криза 2003-04 маркетингового року довела крайню необхідність у постійному і ефективному моніторингу залишків зерна в суб'єктів ринку. Заходи, прийняті з метою вирішення даної проблеми виявилися досить

ефективними на даний час і проявилися у щомісячному декларуванні зерновиробниками залишків зерна, яке знаходиться у них на зберіганні.

Протягом досліджуваного періоду, обсяги залишків зерна змінювалися і, в основному, зростали навіть незважаючи на значне зменшення пропозиції зерна у 2002-2003 та 2006 роках. Так само зростала й частка зерна, яке залишалося у підприємств, що також пояснює зменшення обсягів реалізації зерна протягом останнього часу.

Одночасно із контролем за кількістю зерна, що знаходиться на зберіганні було вжито ряд заходів стосовно забезпечення якості зберігання зерна. Внаслідок цього усі суб'єкти зберігання зерна повинні були пройти сертифікацію і отримати відповідний дозвіл на здійснення діяльності. Так, на початок 2007 року в Тернопільській області було сертифіковано 15 зернових складів, які отримали право на зберігання зерна. Проте, відсутність сертифікату не забороняє функціонування зернозберігаючих підприємств, тому часто виникають ситуації відповідно до яких виробники здають зерно на зберігання до несертифікованих складів, або складів, термін дії сертифікату на які закінчився. Такі події відбуваються внаслідок недостатньої поінформованості суб'єктів ринку, а також внаслідок недобросовісних дій з боку зернозберігаючих підприємств.

Таким чином, еволюція політики цінового регулювання зумовила розвиток товарних та фінансових інтервенцій, які, на даний момент, є основними регулюючими інструментами на зерновому ринку. Як додатковий чинник цінового регулювання використовують заставні закупівлі, які визначають гарантовану ціну, хоча основним їх призначенням є залучення кредитів під заставу урожаю. Дослідження інтервенційної моделі цінового регулювання дозволили виділити три основні проблеми, що зумовлюють її низьку ефективність: 1) слабе фінансування інтервенцій; 2) відсутність достатніх запасів зерна для здійснення масштабних товарних інтервенцій; 3) встановлення мінімальної та максимальної ціни на основі врахування витрат

минулих періодів із коригуванням на значення прогнозного індексу споживчих цін, що не відображає реальної кон'юнктури ринку.

Результати господарювання суб'єктів підприємницької діяльності в ринкових умовах залежать від кон'юнктури ринку, яка складається на певний момент часу. Саме вона визначає що, скільки і якої якості потрібне на ринку по якій ціні. В умовах зернового ринку таку кон'юнктуру формують покупці. Саме тому результати господарювання сільськогосподарських товаровиробників залежать від волі покупців, які в умовах недосконалості антимонопольного законодавства у сукупності із несформаністю судової системи правосуддя мають можливість змовлятися з метою отримання кращих конкурентних умов існування. Окрім цього, олігопсонічний характер ринку призводить часто до ситуацій, коли збільшення обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами не призводить до підвищення рівня їх рентабельності.

Загалом, основним мотивом цінового регулювання на зерновому ринку, відповідно до закону ринкової рівноваги, є спотворення ринкової ціни завдяки олігопсонічному характеру ринкового середовища. Визначення рівня спотворення ціни дозволить визначати реальні втрати, які отримують сільськогосподарські товаровиробники при торгівлі зерновими культурами. Проте, розмір такого спотворення може бути можливим лише за умови розрахунку гіпотетичної конкурентної ціни. Якщо подати рівень спотворення ціни (DMP) як $CP \times OI^k$, то, внаслідок застосування нескладних перетворень формули (3.1), формула розрахунку конкурентної ціни набуде вигляду:

$$CP = \frac{OP}{1 - OI^k}, \quad (3.1.)$$

де CP – гіпотетична конкурентна ціна; OP – середньореалізаційна ціна в умовах олігопсонічного ринку; OI – олігопсонічний індекс; k – корегуючий коефіцієнт.

Корегуючий коефіцієнт має згладжувальну дію, його значення може відрізнятися для різних ринків та умов функціонування. Проблема

встановлення точної його величини вимагає додаткового обґрунтування. Ми ж пропонуємо значення 11 як таке, за якого конкурентна ціна (при $OI=0,5$) досягає значення олігопсонічної (Додаток С). Використання даної методики може служити основою для здійснення політики компенсації втрат аграрних підприємств від недосконалої конкуренції через механізм прямих платежів.

Важливу роль в нейтралізації негативного впливу покупців на характер ринкових відносин повинна відігравати держава, основним завданням якої, в таких умовах, повинна стати підтримка доходів аграрних формувань. На жаль існуюча система підтримки, яка передбачає заохочення (у вигляді дотацій) тих виробників, які отримали збитки не виконує свого основного призначення – економічного зацікавлення підприємств в отриманні якнайкращих результатів. Саме тому, більшість виробників балансує на рівні нульового прибутку всякими способами прагнуть показати у фінансово-бухгалтерській звітності негативні показники господарювання. Вирішити таку ситуацію можуть прямі виплати на площу посіву, які, проте, вимагають значних бюджетних ресурсів, інакше, їх вплив може звестися до мінімуму, а в окремих випадках – навіть погіршити стан системи.

Відповідно, виникає ситуація, коли сільськогосподарські товаровиробники не володіють основним елементом ринкового середовища – мотивом господарювання. Більшість з них працюють завдяки власному ентузіазмові, прихильності до традицій і консервативності, яка не дозволяє їм змінювати сферу діяльності. Отримання високих фінансово-економічних показників у сільському господарстві досягається в значній мірі завдяки високопрофесійному менеджменту окремих керівників, які, проте, складають досить незначну частку від їх загальної кількості.

Проблема із мотивацією сільськогосподарських виробників на ринках сільськогосподарських товарів, а особливо на зерновому ринку впливає, значною мірою, із основних принципів державної політики в даній сфері. Одним із основних завдань економічної політики нашої держави є добробут громадян та захист малозабезпечених верств населення, який відповідно до

спотворених уявлень про економічні відносини, досягається, в першу чергу, за рахунок здешевлення основних продуктів харчування. Найбільшу частку у структурі споживання продуктів харчування займає продукція переробки зернових. Відповідно, заниження цін на продукцію зернопереробки та безпосередньо зерно дозволяє, в більшості випадків, тримати доступні ціни на ринку, проте, призводить до зменшення доходів як сільськогосподарських товаровиробників так і переробних підприємств, що, по своїй суті, дуже негативно впливає на їхню мотивацію в процесі здійснення виробничо-господарської діяльності.

Як бачимо, основні гравці зернового ринку, які повинні забезпечувати мотивуючу функцію, такі як покупці зерна та держава, не справляються із її виконанням. В такій ситуації ми вважаємо за доцільне озвучити чергову проблему зернового ринку: “як зацікавити сільськогосподарських товаровиробників в покращенні фінансово-економічних показників діяльності”.

Вирішення поставленої проблеми потребує розв’язання ряду тактичних завдань, які передбачають:

- 1) здійснити реформування системи підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників шляхом розширення бази прямих платежів, відмови від обмеження цін на продовольчі товари, а забезпечення захисту малозабезпечених громадян через механізми адресних виплат, допомоги чи субсидій;

- 2) посилити економічну мотивацію сільськогосподарських формувань до укрупнення земельних угідь та активного кооперування із суб’єктами ринку через пряме зацікавлення в результатах діяльності (ефекти масштабів виробництва і ринку) шляхом надання таким утворенням податкових пільг чи канікул, або створення сприятливих умов кредитування, використання лізингу тощо;

- 3) підвищення культурно-професійного рівня аграрних менеджерів шляхом формування та реалізації програми їх навчання та підвищення

кваліфікації не лише у сфері виробництва продукції, а на всіх етапах руху матеріального потоку.

Однією із форм підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників є використання гнучких схем кредитування. Окрім ряду інших, на зерновому ринку досить широко використовується і такий різновид кредитування як заставні закупівлі.

Заставні закупки зерна це гарантовані державою закупки зерна у сільськогосподарських товаровиробників за заставними цінами при зберіганні за ними, на встановлений у договорі заставних закупок зерна строк, права витребувати це зерно. При цьому заставна ціна встановлюється як гарантована державою ціна зерна, яка відшкодовує середньогалузеві нормативні витрати та забезпечує мінімальний прибуток, достатній для відтворення виробництва. Перевагою заставних операцій із зерном є те, що при зміні ринкової кон'юнктури і зростанні ринкових цін, сільськогосподарський товаровиробник може отримати своє зерно назад, оплативши витрати за зберігання, і продати його на ринку дорожче.

Функції кредитора в процесі забезпечення заставних закупівель зерна виконує Аграрний фонд. Державна позика в межах режиму заставних закупівель зерна надається під 8,7 % річних (в 2005/06 маркетинговому році – під 8,95 %) що є значно меншим за розмір процентних ставок комерційних банків. До того ж така позика надається під заставу зерна із можливістю його подальшого викупу, що дозволяє сільськогосподарським підприємствам, використовуючи цінові коливання протягом сезону, отримувати необхідні кошти під забезпечення осінньої посівної, а пізніше, користуючись зростанням цін в другій половині маркетингового року, викуповувати зерно і реалізовувати його на ринку за вищими цінами. В 2005/06 м.р. Аграрний фонд видав бюджетні позики на суму 278,25 млн. грн. під заставу 645,8 тис. тонн зерна. В Тернопільській області в 2005/06 м.р. було взято в заставу 6334 тонн. зерна пшениці 3 та 4 класів, в 2006/07 м.р. такий показник становив 9100 тонн зерна пшениці 3 та 4 класів. Проте, характерним для Тернопільської області є те, що

більшість зерна під заставу в поточному зерновому сезоні було прийнято від Тернопільської птахофабрики та Бучачагрохлібпрому (6100 тонн, що становить 67 % від загального обсягу). Отже, очевидною є низька популярність такого інструменту кредитної діяльності як заставні закупівлі серед безпосередніх сільгосптоваровиробників, що, в певній мірі засвідчує їх недовіру чи недостатню поінформованість в даному питанні. Досвід минулих років показує, що усе зерно, здане під заставу сільськогосподарськими виробниками Тернопільської області пізніше викуповувалося. Натомість по Україні відсоток повернення кредитів становить 35-40 %.

В теперішніх умовах, підтримка сільськогосподарського виробництва має пасивний характер, коли виробники отримують державні субсидії після отримання результатів діяльності без зазначення напрямків використання коштів. Пріоритетним же, на нашу думку, повинно стати цільове використання бюджетних коштів. Таку прив'язаність до цільових проектів можна забезпечити шляхом виконання наступних заходів:

- усунути можливість тимчасової виплати державної допомоги без визначення конкретних цільових напрямів її використання;

- декларувати і виплачувати допомогу сільськогосподарським товаровиробникам у вигляді компенсацій за кредити на купівлю сільськогосподарської техніки, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив тощо;

- розвивати систему „прямих платежів” за виконання конкретних програмних дій – вилучення із обігу еродованих земель (у вигляді компенсації), використання елітного та оригінального насінневого матеріалу при проведенні посівних робіт (у вигляді виплати на 1 гектар засіяних даним насінням площ, або компенсації за сортонадбавку), використання найкращих посередників та дотримання технологічних умов зерновиробництва (у вигляді виплат на 1 гектар засіяних зерном площ), реалізації зерна через біржові канали із максимальним використанням ф'ючерсних контрактів (у вигляді фіксованої суми за 1 тону реалізованого на біржі зерна).

Проаналізовані нами регулюючі дії держави мають важливе значення для зернового ринку, особливо в аспектах, що стосуються його стабілізації та забезпечення продовольчої безпеки. Проте, в умовах обмеженого фінансування вони не можуть мати визначального впливу на ситуацію. Тому, необхідною умовою реального використання згаданих регулюючих важелів є збільшення їх фінансування із державного бюджету.

На жаль, положення Закону України „Про зерно та ринок зерна в Україні” стосуються, в основному, питань розподілу зерна, товарного обміну, і не торкаються проблем забезпечення його виробництва та виконання безпосередніх технологічних операцій по виробництву. Зважаючи на це, закон має вибіркочну дію і не може покращити ситуацію на зерновому ринку в комплексі.

Така ситуація є типовою для ринків сільськогосподарської продукції, оскільки при переході до ринкової економіки не був сформований інструментарій державного впливу на ринок та ринкових суб'єктів. В умовах, коли адміністративні методи впливу уже не мають реальної сили, а соціально-психологічні – не мають сформованого культурно-просвітницького підґрунтя, – лише економічні важелі впливу можуть стати основою державного регулювання. Проте, і в цьому напрямку існують значні бар'єри щодо їх застосування.

Основним бар'єром при застосуванні економічних методів управління зерновим ринком є відсутність пріоритету приватного інтересу як основи ринкової економіки. На даному етапі, в основі державного регулювання економікою стоїть макроекономічна доцільність, яка має довгостроковий характер і не завжди відображає інтереси суб'єктів ринку.

Ще фізіократи, сформувавши основні положення ринкової економіки визначили, що її основою є приватний інтерес підприємця та споживача, які, зустрічаючись на ринку, формують ціну на товари, визначають доцільність виробництва того чи іншого товару, вибирають способи його виробництва, врегульовують кількість виробленого. В умовах командно-адміністративної

системи, такі функції на себе брала держава. Внаслідок цього було зруйновано підприємницьку ініціативність та рівність пріоритетів приватного інтересу та макроекономічної доцільності.

Серед інших стратегічно важливих напрямів розвитку зернового ринку доцільно відзначити подальший розвиток експорту зернових за умови забезпечення внутрішніх продовольчих потреб, а також пошук альтернативних методів використання зернових. Одним із таких методів є використання зерна для виробництва біоетанолу – добавки до бензинового палива, яка забезпечує його більшу екологічність та сприяє підвищенню рівня енергетичної безпеки країни.

Практика попередніх років показує, що сфера планування та прогнозування розвитку аграрних ринків в Україні здійснюється на загальних підставах для усіх регіонів. Тобто, за потреби створення сприятливого податкового, інвестиційного чи іншого клімату в якійсь сфері держава створює відповідне нормативно-правове та економічне поле, яке, зазвичай, є однаковим для всіх регіонів. В такій ситуації, ми вважаємо за потрібно здійснювати диференціацію регіонів за пріоритетами розвитку. Ми пропонуємо на основі поділу регіонів на ряд груп за важливістю для певної галузі вживати різні мотиваційні заходи.

Основою для визначення важливості регіонів для зернового ринку може стати ABC-аналіз, який покликаний здійснювати поділ масиву даних на три групи відповідно до розміру внеску кожної із них в загальний підсумок. Окрім цього, вкладення додаткових коштів в певну сферу вимагає гарантій їх повернення. Зважаючи на нестабільність зернового ринку, слід здійснювати ще й додаткову диференціацію регіонів України за коефіцієнтом варіації валового збору зернових протягом останніх декількох років, відповідно до XYZ-аналізу.

Відповідно до проведеного аналізу і зведення показників (Додатки Т - У), ми отримали список областей згрупований на основі ABC та XYZ – аналізів. Варіація значень внеску кожної із областей в загальний обсяг валового збору стала основою для ABC-аналізу (рис. 3.5).

Згідно із отриманими даними ми визначили, що та частка регіонів, що належать до групи А – потребують підвищеного фінансування ініціатив у сфері розвитку зернового ринку, вони повинні перебувати під особливим контролем держави. Регіони, що ввійшли до групи В – потенційно можуть збільшити свій результативний показник, тому їм потрібно приділяти увагу, проте, використання пільг та преференцій цими районами повинно бути досить обмеженим. Для регіонів, що ввійшли до групи С – доцільно розробляти стратегію розвитку інших галузей, на яких вони спеціалізуються, оскільки навіть створення їм найбільш сприятливих умов на зможе дати значної віддачі.

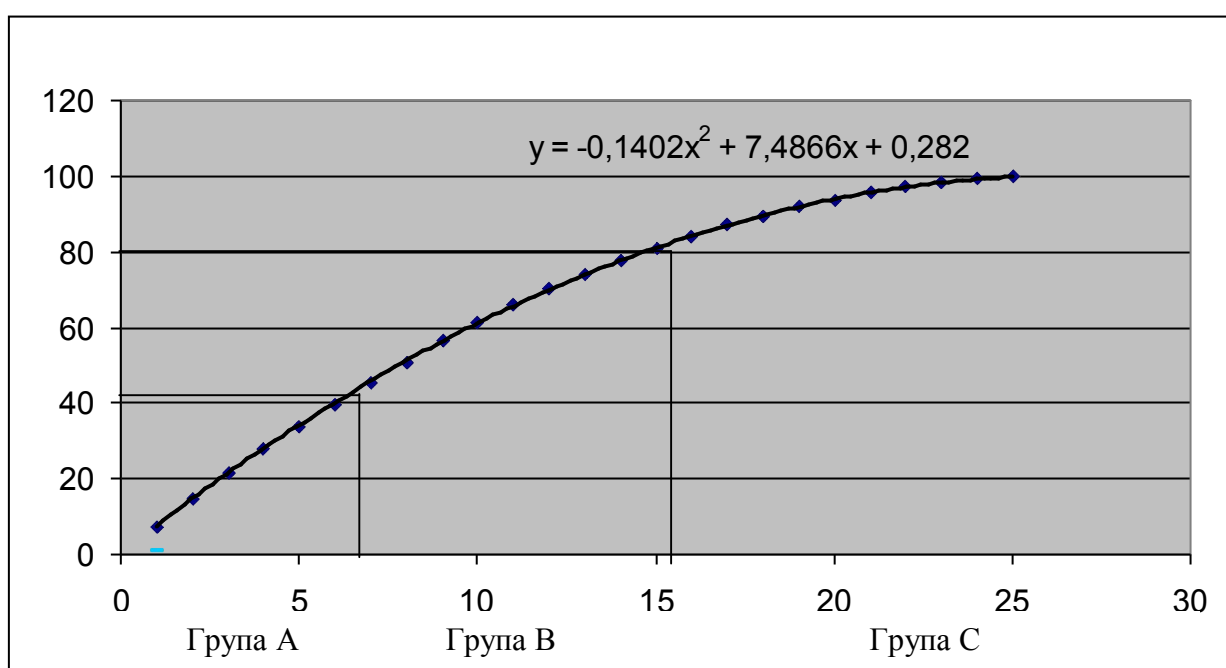

Рис. 3.5 Відображення даних ABC-аналізу регіонів України за валовим збором зернових

Джерело: Розраховано за даним Державного комітету статистики України

Використання диференційованого підходу до розвитку регіонів України не повинна носити постійний характер, оскільки справжнє його значення може бути усвідомлене лише в момент активних дій в тій чи іншій сфері, наслідком яких передбачаються серйозні зрушення у сфері виробництва продукції, оновлення матеріально-технічної бази, розвитку торговельних та інших відносин.

Нестабільність виробництва зернових також є передумовою для здійснення ранжування регіонів України, оскільки вкладення зусиль та коштів у розвиток регіону в значній мірі залежить від стабільності показників, які він демонструє. Відповідно до коефіцієнтів варіації показників валового збору зернових за 2000-2005 роки нами було проведено XYZ-аналіз (рис. 3.6).

Як бачимо поділ регіонів України на групи за коефіцієнтом варіації показників валового збору зерна не передбачає формування групи X, яка повинна характеризуватися найбільшою стабільністю обсягів виробництва. Це пояснюється значними коливаннями даного показника для усіх без виключення регіонів.

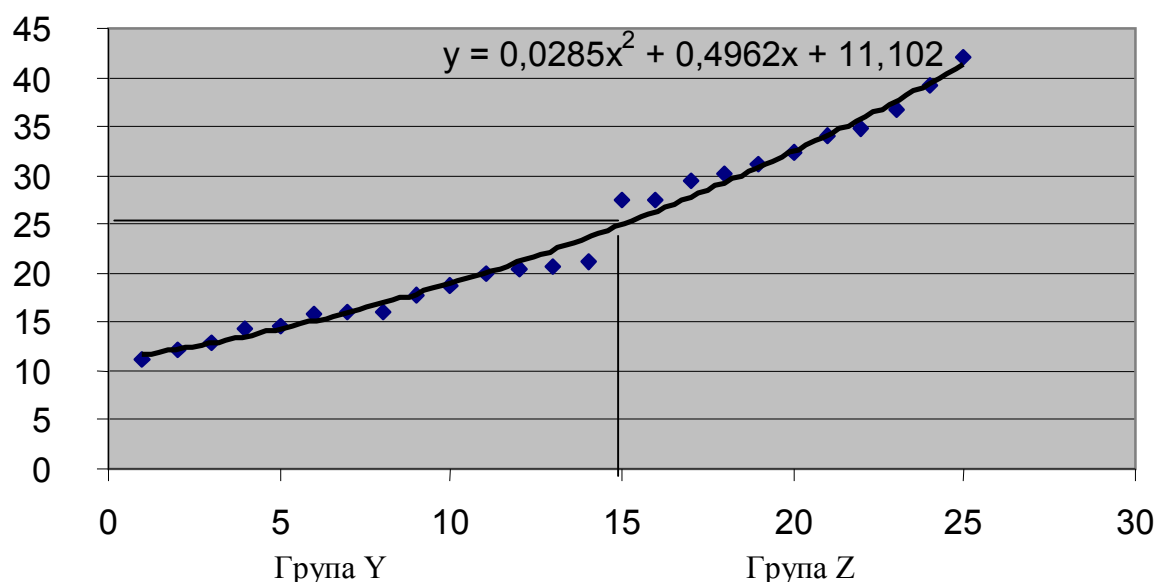

Рис. 3.6 Відображення даних XYZ-аналізу регіонів України за валовим збором зернових

Джерело: Розраховано за даним Державного комітету статистики України

Проведений аналіз дозволив згрупувати регіони за стабільністю обсягів виробництва. Врахування такого показника дозволить частково застрахуватися від інвестування коштів у високопродуктивний регіон, який проте, характеризується значними ризиками в плані виробництва зернових культур. Основним напрямком державної політики для таких регіонів, за умови, що вони здійснюють значний внесок в розвиток зернового ринку, є вжиття заходів спрямованих на стабілізацію виробничих показників. Для регіонів, які

характеризуються посушливим кліматом і недостатнім рівнем вологи у верхніх шарах ґрунту, доцільно здійснити комплекс дій спрямованих на відновлення та побудову зрошувальних споруд. Для областей, основними ризиками, яких є вимерзання культур – слід змістити акценти селекційної роботи в напрямку формування морозостійких сортів.

Зіставивши між собою показники двох аналізів ми отримали загальний ранг пріоритетних областей в сфері розвитку зернового ринку (Додаток Ф)

Таким чином, обґрунтування стратегії розвитку зернового ринку охоплює комплекс багатьох заходів, кожен з яких має свій резерв підвищення ефективності зерновиробництва. Визначення черговості та пріоритетності кожного із заходів на основі проведеного SWOT-аналізу, ABC – та XYZ – аналізу дасть можливість сформувати висококонкурентний ринок зерна із значимими показниками у сфері виробництва та розподілу продукції.

3.2. Агропромислова інтеграція як основний інструмент підвищення ефективності зерновиробництва

Сучасні дослідження аграрної сфери доводять, що одним із основних ресурсів виходу аграрних формувань з кризи є об'єднання їхніх зусиль на основі агропромислової інтеграції. Агропромислова інтеграція являє собою процес об'єднання матеріально-майнових баз, науково-технічних потенціалів, фінансових, трудових, інформаційних, земельних ресурсів тощо з метою одержання більшого соціально-економічного ефекту. Формування даного ефекту ґрунтується на законі синергії, який стверджує, що сума результатів діяльності відокремлених господарюючих суб'єктів буде меншою за результат спільної діяльності тієї ж кількості господарюючих суб'єктів.

Багато науковців сходяться на думці, що „на різкий спад агропромислового виробництва істотно вплинуло ослаблення, а нерідко й повний розрив інтеграційно-економічних зв'язків між виробниками сільськогосподарської сировини та її переробникам” [215, 54]. Проте, не до

кінця обґрунтованим залишається організаційно-економічний механізм агропромислової інтеграції в ринкових умовах, а також дієві інструменти її здійснення.

Агропромисловий комплекс за своєю природою є інтегрованим утворенням в якому поєднуються інтереси п'яти основних сфер:

1) виробників сільськогосподарської техніки, паливно-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, мінеральних та органічних добрив, частково виробників насіння та науково-дослідної продукції тощо, які виступають по відношенню до сільськогосподарських виробників постачальниками;

2) сільськогосподарських виробників різних організаційно-правових форм господарювання, які можуть бути конкурентами, або, за певних умов, партнерами;

3) переробних підприємств та посередників, які виступають по відношенню до сільськогосподарських виробників покупцями;

4) суб'єктів інфраструктури, які можуть виступати по відношенню до сільськогосподарських виробників постачальниками певних послуг;

5) органів державної влади різних рівнів, які частково виступають посередниками між сільськогосподарськими підприємствами та іншими суб'єктами ринку, частково здійснюють регулюючу та підтримуючу функцію по відношенню до них.

В процесах пов'язаних із виробництвом та обігом сільськогосподарської продукції дуже важливе значення має врахування інтересів усіх названих сфер. За умови ігнорування цього аспекту виникає небезпека зменшення кількісних сумарних показників. Так, наприклад, зловживання покупцями продукції та постачальниками техніки та матеріалів своїм монопольним становищем на ринку по відношенню до виробників зерна, встановлення ними дискримінаційних цін та умов купівлі-продажу товарів призвели до різкого скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, погіршення фінансового стану аграрних формувань. Це, в свою чергу, негативним чином відбилося на постачальниках, які втратили через це значні ринки збуту, та

покупцях, зокрема переробних підприємствах, які, не отримуючи в достатній кількості сировину, змушені працювати недовантажуючи свої виробничі потужності, і втрачати потенційні ринки збуту. Дані тенденції ми можемо простежити на основі згладжувальних поліноміальних ліній трендів, зображених на рисунку 3.7.

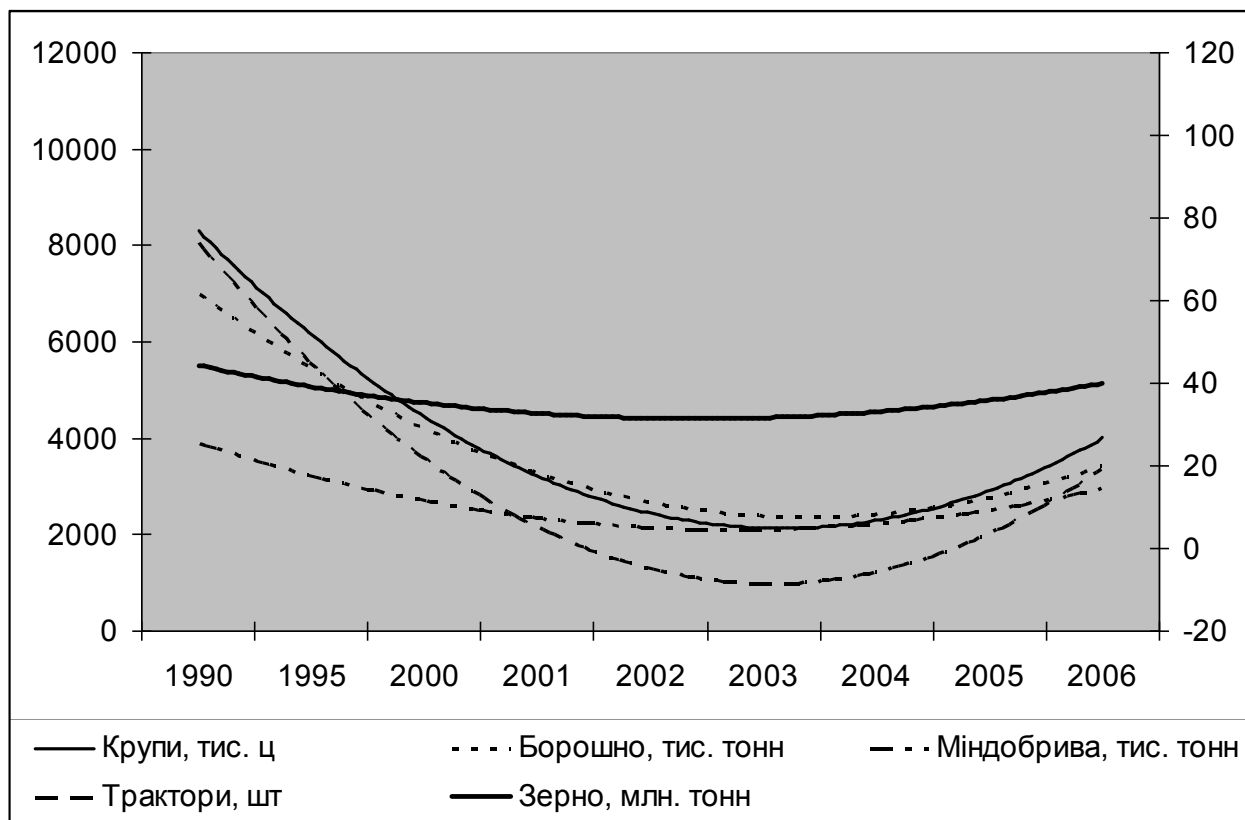

Рис. 3.7 Лінії поліноміальних трендів динаміки виробництва окремих груп товарів

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Як бачимо з даного рисунка, тенденції коливання виробництва вказаних груп товарів є дуже схожими: протягом 1990-2001 років спостерігався спад обсягів; починаючи з 2001 року спостерігається стабілізація та поступове зростання обсягів виробництва вказаних груп товарів. Цей факт підтверджує припущення про те, що між обсягами виробництва пов'язаних груп товарів існує прямий зв'язок, який доводить доцільність агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція не є однорідним явищем. Вона диференціюється в залежності від таких обставин як напрям інтеграції, глибина інтеграційних процесів та способів об'єднання.

По своїй суті, для аграрного сектору інтеграція є природною. Перш за все у науковій літературі часто використовується поняття агропромисловий комплекс, в межах якого здійснюється функціонування усіх без винятку аграрних формувань, і який, по своїй природі, також є інтегрованим поняттям, в межах якого об'єднуються підприємства п'яти сфер: виробництва засобів виробництва для сільського господарства, власне сільського господарства, підприємства харчової та переробної промисловості, підприємства торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством та інфраструктурні підприємства. Окрім цього, останній етап аграрної реформи, внаслідок якого було здійснено розпаювання земель та передача їх у власність селян обумовив ще одну особливість інтеграційних відносин – після нього, практично усі господарства аграрної сфери були утворені шляхом інтеграції. Широке розповсюдження орендно-земельних та орендно-майнових відносин, а також створення на їх основі аграрних формувань різних організаційно-правових форм було зумовлене якраз потребою в об'єднанні матеріально-ресурсних баз з метою їх укрупнення та забезпечення потреб повного виробничого циклу.

Вчений аграрник В.Г. Андрійчук [3, 45] розглядає агропромислову інтеграцію в контексті капіталізації сільського господарства. Він виділяє декілька відокремлених за своїм значенням понять в методології інтеграційних процесів та відносин. Так, зокрема, він звертає увагу на відмінність понять агропромислової та вертикальної інтеграції, а також кооперації та горизонтальної інтеграції.

На його думку, агропромислова інтеграція – це ширше поняття, що відображає розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями та підприємствами агропромислового комплексу, які зв'язані між собою технологічно і об'єктивно орієнтовані на поєднання їхніх матеріальних

інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини [3, 40].

В залежності від тісноти і ступеня формалізації зв'язків між суб'єктами інтеграційних відносин агропромислові утворення можуть набувати різної форми. Так, організаційна форма із найм'якішими внутрішніми зв'язками може мати форму асоціації. Поряд з цим, вертикальна інтеграція, яка, зазвичай, вимагає значно жорсткішого регламентування внутрішніх зв'язків, може бути реалізована двома найпоширенішими способами: на основі спільної чи об'єднаної власності та на основі контрактних відносин між виробниками єдиного технологічного, а в окремих випадках логістичного ланцюга.

Інтеграційні зусилля в аграрній сфері не завжди реалізуються в межах агропромислового комплексу, в окремих випадках спостерігається вливання капіталу в сільське господарство із інших, технологічно не пов'язаних галузей економіки. Такий тип інтеграції В.Г. Андрійчук називає конгломеративною вертикальною інтеграцією.

Об'єднання зусиль виробників, які знаходяться на одному рівні руху матеріального потоку, виконують схожі технологічні та логістичні операції є проявом горизонтальної інтеграції. Обов'язковою умовою виникнення такого типу формувань є їх об'єднання на основі відносин власності (оренда, злиття тощо), у протилежному випадку, за умови довгострокової співпраці між окремими підприємствами, які спеціалізуються на виконанні послідовних технологічних операцій на шляху руху матеріального потоку, – така форма інтеграційних зусиль матиме швидше кооперуючий характер.

Об'єднання в межах однієї організаційної одиниці технологічних операцій, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської сировини та її переробкою передбачає утворення агро продовольчого підприємства, яка в залежності від того, яка сфера (сільське господарство чи переробка) є домінуючою, може мати або продовольчо-аграрний, або аграрно продовольчий тип.

Важливим суб'єктом агропромислової інтеграції є агрохолдинги, в межах яких об'єднуються не лише потужності по виробництву та переробці сільськогосподарської продукції, але й фінансові, страхові та інші структурні підприємств. Така форма інтеграції дозволяє забезпечувати цілісне управління та координацію зусиль в межах усіх етапів руху матеріального та пов'язаного із ним фінансового та інформаційного потоків, що дає можливість отримати значно більший ефект. Проте, не усі холдинги мають змогу об'єднати усі етапи руху матеріального потоку на шляху від первинного виникнення до місця кінцевого споживання. Переважна більшість їх спеціалізуються на об'єднанні лише окремих фінансово-господарських операцій. Відповідно до цього, а також домінуючої частки потужностей вони можуть мати форму продагрохолдингів, агропродхолдингів, фінапродагрохолдингів, промагрохолдингів, торгагрохолдингів.

Одним із принципово важливих питань агропромислової інтеграції є питання мотивів її здійснення з боку зовнішніх інвесторів. Розуміння таких мотивів є важливим, оскільки дає можливість давати аналіз щодо стратегічних намірів і надійності входження таких інвесторів в аграрний бізнес, а також оцінювати ризик можливого виходу інвестора з ринку.

Проведений В.Г. Андрійчуком аналіз мотивів такої діяльності дозволяє класифікувати їх таким чином:

- потреба в постійному надходженні якісної сировини у потрібному обсязі з метою забезпечення безперебійної роботи підприємства та виробництва високоякісної продукції;
- повернення прострочених чи не сплачених кредитів, внаслідок чого, кредитор в якості повернення кредиту отримує майно сільськогосподарського підприємства, і орендуючи землю отримує можливість здійснювати діяльність у сфері агробізнесу;
- бажання скоротити трансакційні витрати, які після об'єднання однієї чи усіх сфер діяльності підприємств із зовнішніх перетворюються на внутріфірмові;

- бажання використати пільгове оподаткування, яке надається підприємствам, в яких частка сільськогосподарської продукції та продукції її переробки становить не меншу 70 % від обороту;
- низькі вхідні та вихідні бар'єри входження зовнішнього інвестора в галузь, що дає їм можливість використовувати аграрну сферу як тимчасовий канал вкладення чи збереження капіталу;
- забезпечення потреб працівників великих несільськогосподарських компаній високоякісною і відносно недорогою сільськогосподарською продукцією та продовольством;
- диверсифікація бізнесу, яка використовується великими фінансово-виробничими компаніями і метою розподілу інвестиційних ризиків.

Основними “інтеграторами” в АПК виступають зазвичай переробні підприємства, які керуються потребою у забезпеченні сировиною.

Зерновий ринок належить до тих сфер сільського господарства, які не характеризуються розвиненою системою інтеграційних форм. Така ситуація зумовлюється низьким рівнем зацікавленості переробних та інших підприємств в об'єднанні із аграрними формуваннями. Зазвичай виникнення таких структур має локальний характер на відміну від підприємств цукробурякового та молокопродуктового підкомплексів, де багато переробних підприємств шляхом використання різного роду договірних та фінансово-економічних інструментів стараються сформувати велику і постійну сировинну базу чи забезпечити досягнення інших цілей фінансово-господарської діяльності. Наявність великих, часто надлишкових обсягів сировини на зерновому ринку, яка, на відміну від молокопродуктового чи цукробурякового підкомплексу, не зменшується внаслідок скорочення обсягів її виробництва дозволяє зернопереробним підприємствам не турбуватися про стійку сировинну базу.

В.Л. Валентинов [50] вважає, що форми вертикальної інтеграції в АПК залежать від різних співвідношень відносин власності і управління на різних рівнях технологічного (логістичного) ланцюга. Відповідна матриця форм вертикальної координації та інтеграції має наступний вигляд (рис. 3.8).

		Суб'єкт власності та управління				
		Товаровиробник		Товаровиробник і несільськогосподарська структура		Несільськогосподарська структура
Напрямок діяльності	Технологічне обслуговування і ресурсне забезпечення сільського господарства	Інтегратор – товаровиробник; інтеграція реалізується через кооперативний механізм	Зворотна інтеграція – постачальницький та сервісний кооператив	Координація через контрактні відносини	Що гарантують ресурсне забезпечення	Інтегратор – несільськогосподарська структура, можлива пряма і зворотна інтеграція
	Сільське господарство		Горизонтальна інтеграція		Що зумовлюють технологічні прийоми сільськогосподарського виробництва	
	Переробка, зберігання, маркетинг		Пряма інтеграція – переробний і маркетинговий кооператив		Що гарантують збут продукції	

Рис. 3.8 Матриця можливих форм вертикальної координації та інтеграції [35, 27]

Наведена логічна матриця дає можливість виділити декілька типів координації за критерієм домінування економічних інтересів:

- кооперація, в якій несільськогосподарський бізнес не представлений зовсім;
- контрактні відносини, які допускають різні ступені взаємно відокремленості сільськогосподарських і несільськогосподарських суб'єктів;
- інтеграція з боку несільськогосподарського бізнесу.

В залежності від умов інтеграції виділяють три основних її види:

1. об'єднання майна фізичних та юридичних осіб із створенням певної корпоративної структури типу кооперативу, господарського товариства, синдикату, тресту тощо;

2. об'єднання зусиль фізичних та юридичних осіб на основі домовленостей про спільні дії та співпрацю без створення жодної додаткової господарської структури;

3. об'єднання майнових та фінансових часток фізичних та юридичних осіб (можливо навіть держави) із створенням окремого господарюючого суб'єкта (переважно з рівною часткою кожної сторони), який виконує, зазвичай, посередницькі функції.

Світовий досвід як і більшість вітчизняних науковців [132, 82, 99] називають кооперацію як “спосіб виживання сільськогосподарських товаровиробників” [132, 3]. І дійсно, незважаючи на негативні тенденції фінансово-економічних показників сільськогосподарських кооперативів в Україні, в систему кооперації входить близько 120 країн світу, вона налічує 800 млн. членів і в найближчій перспективі досягне 1 млрд, тобто близько 20 % дорослого населення буде охоплено кооперацією [132, 3].

Кооперативом вважається юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами на засадах добровільного членства й об'єднання майнових пайових внесків для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Основним мотивом створення кооперативів є протистояння домінуванню посередників на аграрних ринках, і одержання ефекту не лише від виробництва, але й від інших стадій логістичного ланцюга “постачання – виробництво – переробка - реалізація”.

Станом на 01.08.2005 року в Україні налічувалося 2220 виробничих і 1042 обслуговуючих кооперативів, 668 кредитних спілок та інших форм споживчої кооперації [132, 4].

Другий тип інтеграції дозволяє здійснювати спільні дії, часто із тимчасовим об'єднанням ресурсних баз, на основі гнучких контрактних відносин та утворення робочих комітетів, асоціацій тощо. Проте, він дає менший синергійний ефект у зв'язку із обмеженнями у виділених ресурсах і

відсутністю, зазвичай, перспектив для довгострокових відносин. На нашу думку, такий тип об'єднань є найефективнішим при горизонтальній інтеграції, що пояснюється спільними інтересами виробників сільськогосподарської продукції, особливо в сфері збуту продукції. Він може бути реалізований навіть на основі об'єднання дрібних партій продукції у великі, що дає можливість продавати її значно дорожче і швидше.

Третій тип інтеграції є досить дієвим з тієї позиції, що дозволяє об'єднувати зусилля декількох сторін із можливим залученням державних органів влади та суб'єктів інфраструктури. Прикладом такого об'єднання може стати лізингова компанія, утворена на основі добровільного внеску рівних часток майна та ресурсів таких суб'єктів: виробників сільськогосподарської техніки, виробників сільськогосподарської продукції, держави, комерційних банків, страхових компаній та інвестиційних фондів. Це дозволило б усім сторонам отримати свій ефект: постачальникам техніки збільшити обсяги реалізації, агроформуванням – покращити стан технічного забезпечення, державі – реалізувати функцію підтримки сільськогосподарських виробників, комерційним банкам – збільшити обсяги кредитування із одночасним отриманням певних гарантій повернення кредитів у вигляді частки агроформувань у статутному фонді, страховим компаніям – збільшити обсяги наданих послуг за рахунок збільшення кількості операцій з купівлі-продажу технічних засобів, інвестиційним фондам – реалізувати свою пряму функцію і отримати від цього певний зиск.

Недоліком такої форми інтеграції є складність у її формуванні та обґрунтуванні економічних вигод від участі в об'єднанні, потреба в широкій горизонтальній інтегрованості агровиробників, відсутність об'єктивних норм регулювання відносин таких структур на державному рівні, а також небезпека перетворення даної структури в ще одного тіньового посередника.

Проте, найбільшою проблемою агропромислової інтеграції залишається визначення дієвих механізмів створення описаних структур. Досвід аграрних реформ в Україні уже довів, що штучне адміністративне насадження будь-яких

процесів з боку держави дуже часто не досягає своєї мети. У зв'язку із цим, використання прямих директив та розпоряджень щодо створення інтегрованих структур не є, на нашу думку, дієвим способом впливу на ситуацію. Значно сильнішими і ефективнішими можуть стати інтеграційні зусилля з боку приватних підприємств, які ґрунтуються на тверезому розрахунку економічної вигоди.

Стримуючим чинником інтеграції сільськогосподарських виробників як в горизонтальному так і у вертикальному напрямі є відсутність достатніх ресурсів, які б дозволили їм бути рівноправними учасниками об'єднань. Покращити цю ситуацію можна шляхом участі держави в даних процесах як гаранта майнових та фінансових внесків сільськогосподарських виробників. Окрім того, зважаючи на значний ризик діяльності в аграрній сфері, доцільним було б забезпечення страхових функцій з боку держави.

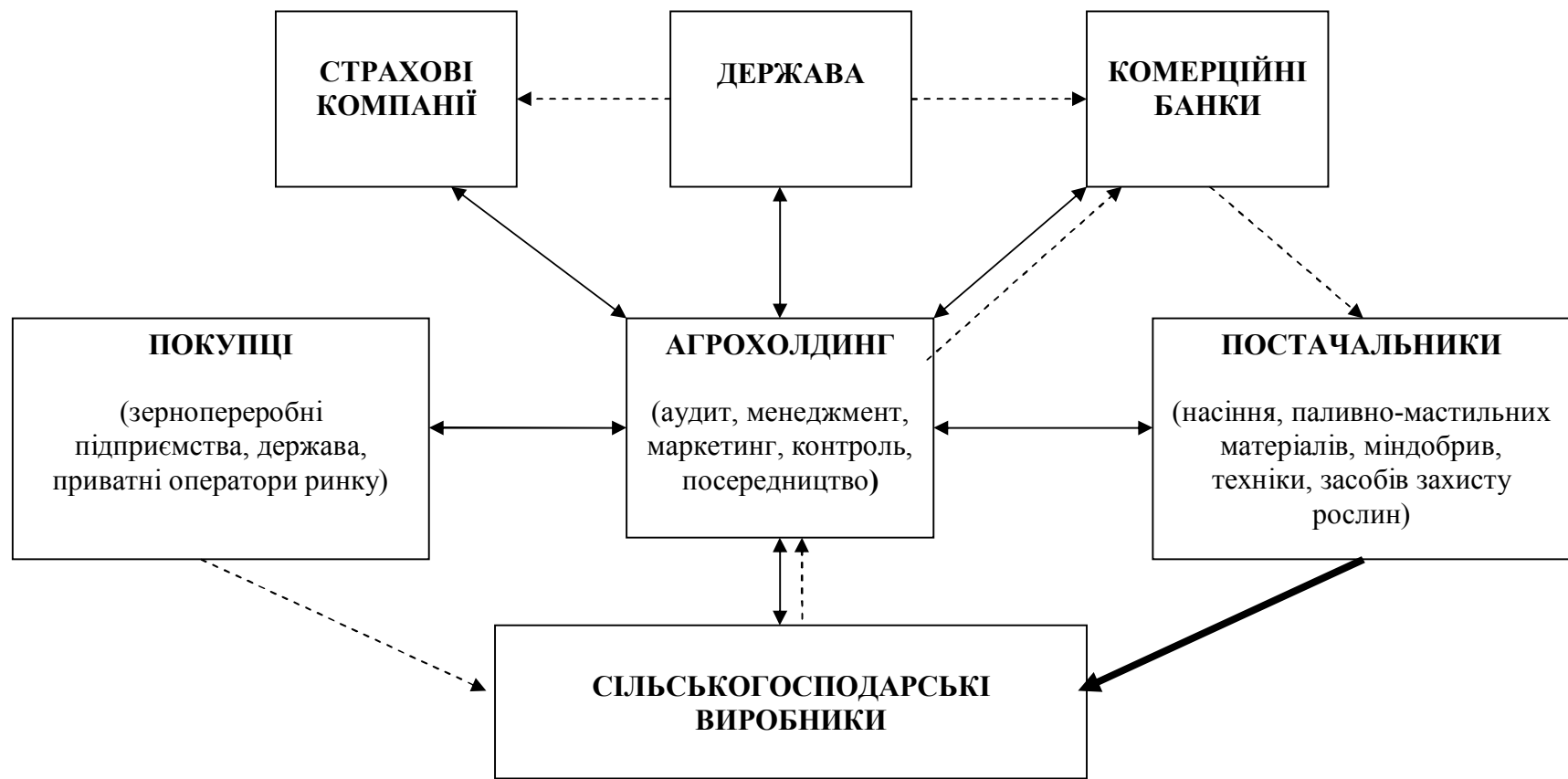
Важливим чинником залучення приватних структур до інтеграційних процесів є обґрунтування економічної виходи від участі в них. Формами її обґрунтування можуть бути як бізнес-плани так і інвестиційні проекти, які, на жаль, є досить дорогими продуктами. Витрати по створенню таких документів може взяти на себе держава. Збільшення економічного ефекту від агропромислової інтеграції можна також досягти за допомогою державної підтримки в галузі оподаткування. Так, наприклад, створення пільгового режиму оподаткування інтегрованих структур на перші декілька років роботи, дозволять залучити до цього процесу значно більше суб'єктів господарювання.

Окрім того, слід більш детально розглянути проблему не стільки інтеграції господарюючих суб'єктів, скільки координації їхніх дій з на основі контрактних відносин, що, в принципі, може стати перехідним етапом на шляху до повного об'єднання. Політика держави, в цьому випадку, має спрямовуватися на створення відповідного правового поля для розвитку координаційних процесів, але не намагатися штучно прискорити цей процес [35, 29].

Однією із основних проблем при визначенні основних аспектів взаємовідносин між суб'єктами зернового ринку є побудова інтеграційної моделі на основі комплексного та системного підходу. В межах цих підходів слід обов'язково врахувати всі аспекти інтеграції, оскільки навіть найменші дрібниці, не враховані при формуванні інвестиційного інтеграційного проекту та його реалізації можуть призвести до провалу.

Так, окрім обґрунтування економічної вигоди інвесторів та всіх інших сторін-учасників проекту, доцільно врахувати проблеми менеджменту та маркетингу сільськогосподарських підприємств. Тільки за умови повного контролю за етапами постачання, виробництва та реалізації продукції проект може мати значні шанси на успіх. Найкритичнішими в даному проекті можуть стати наступні моменти: дотримання технологічних норм виробництва продукції з боку сільськогосподарських підприємств; перепродаж сільськогосподарськими виробниками техніко-матеріальних цінностей отриманих за проектом іншим підприємствам; корупційні дії, спрямовані на отримання нечесних переваг перед конкурентами в процесі визначення учасників проекту зі сторони постачальників та суб'єктів інфраструктури.

В цьому випадку доцільно утворювати господарюючу структур корпоративного типу, яка б забезпечувала організаційні, контрольні, координаційні, а також, за потреби, логістичні та маркетингові функції. Її теоретичною базою повинна стати структуризація зернового ринку, в межах якої було б узгоджено усі параметри матеріального, фінансового та інформаційного потоків (див. рис. 1.1). Проте формування такої моделі є надто тривалим і технічно складним процесом. З огляду на це, рекомендуємо акцентувати увагу на поетапному об'єднанні окремих процедур на зерновому ринку, наприклад, забезпечення сільгосптоваровиробників матеріально-технічними ресурсами. Такий тип посередницької організації, створеної на основі виконання інтегруючих функцій спеціалізованим агрохолдингом, подано на рис. 3.9.

- >** напрямок руху матеріального потоку (матеріально-технічних засобів)
->** напрямок руху інформаційного потоку пов'язаного із матеріальним
- >** напрямок руху фінансового потоку пов'язаного із матеріальним

Рис. 3.9 Схеми інтегрованої моделі забезпечення сільськогосподарських виробників матеріально-технічними ресурсами (на основі створення посередницької структури)*

* Власна розробка автора

Послідовність реалізації інтеграційного процесу пропонується наступна:

1) органами державної влади або приватними консалтинговими чи інвестиційними компаніями (за державні кошти) проводиться економічне обґрунтування проекту;

2) створюється відповідна структура, яка бере на себе усі подальші дії із інтеграції зусиль усіх учасників зернового ринку для загальної вигоди (оголошення конкурсу (тендеру) на участь в проекті, відбір учасників проекту, їх аудит тощо); створена структура сприяє укладенню контрактів на продаж зерна між сільськогосподарськими підприємствами та покупцями (переробними підприємствами, держрезервом, приватними операторами) на ф'ючерсному біржовому ринку;

3) держава або створена інтеграційна структура сприяє укладенню договорів страхування майбутнього урожаю;

4) на основі обґрунтованого інвестиційного проекту, аудиту сільськогосподарських виробників, страхових полісів та контрактів під реалізацію майбутнього урожаю банки надають довгострокові кредити сільськогосподарським підприємствам на умовах відстрочки одного року оплати та компенсації ставки проценту з держбюджету; сільськогосподарські виробники купують необхідні матеріали та техніку за отримані в кредит кошти у постачальників, з якими укладені договори про довгострокову співпрацю.

Таким чином, інтеграція справді є вагомим засобом підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств. Її особливість полягає у створенні так званого синергічного ефекту, який дозволяє збільшувати кількісні та якісні показники діяльності усіх учасників процесу. Зважаючи на це, нам видається доцільним спрямовувати значні зусилля державної аграрної політики на інтеграційні процеси в середині АПК. Проте, зважаючи на досвід реформ, напрямки аграрної інтеграційної політики повинні носити добровільний характер, без вживання жорстких адміністративних важелів з боку держави. Основними завданнями інтеграційної політики, на даному

етапі повинні стати: обґрунтування економічної доцільності інтеграції, створення відповідного правового та податкового поля для сприяння об'єднавчим процесам, створення відокремлених структур сприяння інтеграції, якими, за певних умов, можуть стати регіональні органи влади та центри дорадництва.

3.3. Основні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку зернового ринку

Зерновий ринок, як і більшість галузей АПК, які протягом тривалого періоду піддавалися обширним реформам, на даний момент часу переживає певні позитивні наслідки цих реформ, які, проте, не видаються нам дійсно суттєвими. Подальший розвиток даного ринку повинен мати інноваційно-інвестиційний характер із найповнішим використанням досягнень науки та практики. Багато вчених [216, 68, 137, 176] вважають, що інноваційна діяльність на сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки є чи найважливішим важелем виведення національної економіки з кризового стану. “Генератором інноваційного процесу, який забезпечує якісні структурні зрушення в господарській системі, є наука, і саме в зниженні її ролі в забезпеченні суспільно-економічного поступу в останні роки вбачають причину зниження ефективності виробництва, і зокрема аграрного” [145, 42].

В той же час, інноваційний розвиток не може існувати без реальних інвестицій у виробництво. В такій ситуації зростає роль науки, наукомістких і високотехнологічних виробів інформаційної індустрії, сфери виробництва технологій тощо, що призводить до якісної зміни співвідношень у структурі інноваційного процесу.

При таких обставинах виникає потреба у формуванні інноваційного механізму трансформації структури АПК. Об'єктивна доцільність такого механізму, що характеризується необхідністю перетворень якісного порядку, визначена особливою глибиною реформованості як структури АПК в цілому, так і кожної її окремо взятої складової. Інноваційна структурна

трансформація виступає як адаптивна реакція на критичну зміну незбалансованості АПК (напівміри, або ж – зміни фрагментального характеру зроблять ще проблематичнішим вирішення комплексу економічних і соціальних питань і збільшать відставання вітчизняного агропромислового виробництва від рівня розвинутих країн). Лише системна структурна трансформація вітчизняного АПК дозволить перейти до інноваційної моделі розвитку [198,34].

Отже, інноваційний напрям розвитку усієї аграрної сфери та зернового ринку зокрема не має альтернативи. Проте, поняття інноваційного розвитку перебуває в на стадії його активного дослідження, що викликано потребою додаткового методологічного та правового обґрунтування як в науково-практичній літературі так і в чинному українському законодавстві.

Згідно із Законом України “Про інноваційну діяльність” під інноваціями розуміють “новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери” [5]. Інновації виникають та впроваджуються завдяки інноваційній діяльності. В уже згаданому законі цей термін подається як: “діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг” [5].

Як бачимо, інновації можуть мати як матеріальний так і нематеріальний характер. Все залежить від того, для використання в якій сфері призначений винахід, а також від стадії його впровадження, оскільки всі інновації на початковому етапі мають форму ідеї, яка після її юридичного оформлення отримує статус нематеріальних активів. В той же час, визначення подані в законі наголошують на обов’язковій конкурентоспроможності інноваційного продукту, що нашоєхує на думку про те, що такий напрям діяльності безпосередньо сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств та об’єктів до яких вони

застосовуються. Проте, ми вважаємо, таке твердження є дискусійним, оскільки значна частина інноваційного продукту може бути навіть збитковою, в залежності від багатьох чинників, зокрема, ситуації на ринку, зрілості та очікувань споживача, простоти у використанні тощо. Тобто, інноваційна діяльність є досить складним і переважно тривалим у часі процесом, який не завжди сприяє підвищенню конкурентоспроможності конкретного підприємства чи виду продукції, оскільки на їх ринкову позицію впливає не лише новизна, але й інша група чинників, наприклад: маркетингові дослідження та комунікаційні зусилля, обґрунтованість та простота інноваційного проекту, відповідність нововведення часу та очікуванням ринку. Цінність інновацій можна визначити за такими критеріями як новизна, рівень корисності та швидкість одержання економічного ефекту.

Науковці розрізняють п'ять основних видів інновацій, які істотно впливають на економічний розвиток:

- 1) виробництво нового продукту для споживачів, на яких орієнтується підприємець (новий сорт, гібрид, нові характеристики продукту);
- 2) впровадження в економічну (виробничу) діяльність нових методів виробництва (нульовий обробіток ґрунту, використання супутникової навігації у виконанні сільськогосподарських робіт);
- 3) завоювання та освоєння нового ринку збуту своєї продукції (розширення експорту, нові сфери використання та переробки продукції);
- 4) освоєння нового джерела сировини (нетипово для зернового ринку);
- 5) нова організація виробництва (форми організації бізнесу та його інтеграції) [145, 44].

Інноваційні перетворення в економіці передбачають формування відповідної моделі розвитку. Інноваційна модель розвитку країни – це теоретико-методологічне вираження інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, мотивацій, стратегій, механізмів, які спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення національної економіки [61, 54].

Інноваційна модель розвитку може бути використана як у національних масштабах, так і для окремих територій, галузей, підприємств і бути базовою для розширеного відтворення підприємств всіх форм власності на засадах використання інноваційних ідей та продуктів. Інноваційна модель, об'єднавши економічні інтереси, може формувати гнучке наукомістке виробництво та ринок інноваційних продуктів, інтегрувати спільні зусилля держави і підприємців для розробки й реалізації стратегічної інноваційної політики [119, 35]. Основне завдання інноваційної політики – об'єднати інтелектуальні ресурси з фінансово-економічними ресурсами, тобто з реальним капіталом.

Загалом, інноваційна продукція існує у вигляді результатів наукових досліджень, нової продукції, нових технологій виробничого та іншого характеру, нових форм організації та управління, об'єктів інтелектуальної власності, які здатні запропонувати наукові організації та виробничий сектор для реалізації на ринку інноваційної продукції.

Однією з умов переходу економічної системи на інноваційну модель розвитку, є створення ефективного правового забезпечення інноваційної діяльності. Воно повинно бути комплексним і враховувати усі сфери життєдіяльності країни, зокрема, воно повинно ґрунтуватися на законодавчих і нормативних актах з різних напрямів розроблення та функціонування інноваційного продукту та інноваційного процесу, а також охоплювати усі напрями функціонування економіки: підприємницька діяльність, податкова система, фінансова та кредитна політика, зовнішньоекономічна діяльність тощо.

На даний момент правове забезпечення інноваційної діяльності формується відповідно до Конституції України і базується на наступних нормативно-правових актах: Законах України “Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пріоритетні напрями розвитку техніки і науки”, “Про державне прогнозування і розробку програм економічного та соціального розвитку країни”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про режим іноземного інвестування”, інших законів. Основні

пріоритети державної інноваційної політики формують Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку.

Правове забезпечення інноваційної діяльності, не зважаючи на значну кількість законодавчих та регулюючих актів потребує додаткового доопрацювання, оскільки більшість з них містить загальні, найбільш принципові положення, які мають суто декларативний характер, але не регламентують інноваційну діяльність як логічний та послідовний процес, спрямований на прискорення економічного розвитку країни. Окремі положення актів нормативно-правового забезпечення містять суперечливі положення, що ще більше ускладнює діяльність підприємств у сфері інновацій. Основні напрямки державної підтримки впровадження інновацій полягають у здійсненні пільгового оподаткування, зокрема податку на додану вартість та податку на прибуток.

Інноваційна діяльність в аграрній сфері підпорядковується загальним особливостям сільськогосподарського виробництва та функціонування ринків сільськогосподарської продукції. Основна особливість аграрних інновацій впливає із технологічних особливостей вирощування сільськогосподарської продукції. Так, зокрема, для того, щоб перевірити технологічні нововведення потрібно завершити технологічний цикл, який в аграрному секторі триває декілька місяців; значна сукупність чинників, що впливають на параметри сільськогосподарської культури не дозволяють точно встановити вплив нововведень на кінцевий результат; основний ресурс сільського господарства – земля, який досить важко піддається інноваціям; разова оборотність коштів і обмежена рентабельність в галузі відлякує потенційних інвесторів від вкладання коштів в наукові та прикладні дослідження.

Окрім названих особливостей, характерним для сільського господарства є низький рівень використання ресурсно-технологічного потенціалу, консервативність селян, що суперечить самій сутності підприємницької діяльності, і, як наслідок, низький рівень впровадження та використання нововведень.

Відсутність сформованого ринку інноваційної продукції в Україні зумовлює ряд важливих проблем даної сфери. Основними проблемами є прихований попит на інноваційну продукцію з низькою купівельною спроможністю сільськогосподарських товаровиробників; низький рівень розвитку інфраструктури ринку, зокрема нерозвинена система методів фінансово-бюджетного регулювання інноваційної активності; відсутність прийнятної методики ціноутворення на інноваційну продукцію.

Особливості сільського господарства і наявність великої кількості і незалежних один від одного виробників зумовлює різницю характеристик попиту на інноваційну продукцію з боку різних споживачів. Такі характеристики визначаються формою організації виробництва, бажаннями, мотивами, потребами сільськогосподарських підприємств.

Недоліком інноваційної діяльності в сільському господарстві і зокрема на зерновому ринку є значна частка господарств населення в структурі виробництва продукції. Такі господарства характеризуються відсутністю значного інтересу до нововведень і доволі високим рівнем скептичного ставлення до них. Подолання проблем із попитом можливе лише за рахунок проведення масштабних маркетингових досліджень та виявлення реальних потреб ринку в інноваційній продукції. Проте, такі заходи вимагають високого професіоналізму, вони є досить трудомісткими і, окрім всього іншого, не гарантують успіху, а лише формують можливі варіанти розвитку подій в сукупності ймовірностей.

Низький ступінь впровадження інновацій в практичну діяльність криється в соціально-культурних особливостях нашої країни та сільського господарства зокрема. Так, формалізований контроль, якому піддавалися усі наукові установи нашої держави в часи командно-адміністративної системи управління, сприяв формуванню у великої кількості наукових працівників опортуністичного підходу до виконання власної роботи, який проявляється у таких формах:

- роботі на критерії контролю, а не на результат;

- створення видимості роботи, яка пізніше прикривається науковими звітами;

- приховування частини чи повного обсягу інформації отриманої в процесі наукових досліджень з метою її продажу.

Останній тип поведінки досить яскраво характеризує неефективність системи наукового забезпечення інноваційної діяльності. Її наслідком є використання комерційними структурами, часто іноземними, тих винаходів, в які вкладалися держбюджетні кошти.

Окрім цього, гальмування інноваційного розвитку галузей економіки відбувається значною мірою через поширення псевдоінновацій, які спрямовані на часткове вдосконалення застарілих технологій, суспільних систем та інституцій. Вони, насправді, забезпечують певний прогрес, але на тій основі, яка не дає можливості робити великих стрибків у розвитку. А в умовах величезної відсталості в плані розвитку технологій, організації управління і т.д. такі вдосконалення сприяють збільшенню відриву від розвинених країн світу. Псевдоінновації з'являються на заключній фазі життєвого циклу системи, коли вона уже вичерпала свій потенціал, підлягає заміні на прогресивнішу, але, за допомогою псевдооновлення намагається зберегти без реальних перетворень свою нішу в новому ринковому середовищі.

Особливості інновацій призводять також до значних труднощів в процесі визначення ефективності інновацій. Методика її розрахунку передбачає обчислення співвідношення між прибутком (приростом прибутку) отриманим за рахунок нововведень та витратами, понесеними на їх впровадження. За потреби визначення ефективності може здійснюватися на основі співставлення фінансових результатів до і після нововведень.

Проте, така методика має ряд недоліків, серед яких - типова помилка звучить таким чином: “після чогось – не означає внаслідок чогось”, і означає, що на стан системи впливає дуже багато чинників і точно виміряти вплив кожного з них майже нереально. Тому, збільшення фінансово-господарських показників, які ми отримуємо після впровадження нововведень, не

обов'язково повинно характеризувати їх ефективність, причиною їх зміни можуть бути структурні зміни в економіці, пріоритетах споживачів тощо.

Стан інноваційного розвитку країни характеризується багатьма показниками, серед яких: обсяг науково-технічних робіт, збільшення виробничо-технічного потенціалу, забезпеченість науковими працівниками тощо. Вони не відображають стану та параметрів системи інновацій, але дають загальну емпіричну основу для формування глибших висновків.

Обсяг науково-технічних робіт, поданий у таблиці 3.2 характеризує в найбільшій мірі структуру таких робіт, а також дає можливість проаналізувати їх динаміку по роках.

Таблиця 3.2

Обсяг науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій, за галузями наук, млн. грн.

Галузь наук	Роки								2005 р. до 2000 р., %
	2000	Частка від загального обсягу, %	2003	Частка від загального обсягу, %	2004	Частка від загального обсягу, %	2005	Частка від загального обсягу, %	
Всього	1978	100,0	3320	100,0	4112	100,0	4819	100,0	243,6
Технічні науки	1441	72,8	2354	70,9	2855	69,4	3133	65,0	217,5
Природничі науки	374	18,9	671	20,2	902	21,9	1237	25,7	330,6
З них									
Медичні	61	3,1	104	3,1	128	3,1	166	3,4	274,7
Сільськогосподарські	85	4,3	155	4,7	200	4,9	274	5,7	322,0
Гуманітарні науки	14	0,7	19	0,6	27	0,7	35	0,7	246,5
Суспільні науки	64	3,2	121	3,7	151	3,7	185	3,8	289,0
Наукові установи та вищі заклади, що мають багатогалузевий профіль	86	4,3	154	4,6	178	4,3	229	4,8	267,3

Джерело: Державний комітет статистики України

Як бачимо з аналізованої таблиці, частка сільськогосподарських наук у загальному обсязі науково-технічних робіт є досить незначною – 4-6 %.

Найбільше уваги приділяється дослідженням в галузі техніки – 65-73 %. Проте, як демонструє динаміка аналізованих показників, поряд із зростанням обсягів наукових робіт в галузі сільського господарства, зростає також їх частка у загальному обсязі, чого ми не можемо сказати про технічні науки.

Як свідчить передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, усі названі особливості та проблеми ринку інноваційної продукції, не створюють значних труднощів при формуванні відповідних умов для здійснення інноваційної діяльності та структур, в межах яких вони реалізують свої можливості. Так, у розвинених країнах наукові розробки зазвичай впроваджуються через такі форми організації господарської діяльності як: технопарки, технополіси, інкубатори інноваційного бізнесу, а також малі приватні підприємства.

Одним із найпоширеніших видів інноваційних моделей є технопарки. В основі їх діяльності лежить заохочення малого венчурного бізнесу до формування та впровадження інновацій. На етапі заснування таких форм бізнесу створюються відповідне нормативно-правове поле, яке визначає податкові, митні, кредитні пільги, які сприяють стабілізації становища організації на ринку в найбільш ризикований період. Підтримка розвитку таких структур включає в себе спрощення процедур реєстрації, створення спеціалізованих інститутів по сприянню діяльності названих суб'єктів тощо. Найчастіше формою організації технопарків є закриті акціонерні товариства. В межах таких підприємств поєднуються науково-дослідні інститути, фінансово-кредитні установи, а також значна кількість невеликих господарюючих суб'єктів, які виступають полігонами для випробування та впровадження нововведень.

В Україні інноваційний механізм в аграрному секторі на даний момент не є сформованим. В значній мірі він може бути реалізованим через такі утворення як: наукові парки, агротехнопарки, агробізнес-інкубатори, дрібні венчурні підприємства, агропромислові територіальні інноваційні центри тощо, а також консалтингові, провайдингові, інжинірингові фірми та інформаційні центри. Дещо осторонь, в теперішніх обставинах стоять

агротехнопарки, які створюються поблизу аграрних університетів чи науково-виробничих об'єднань, а також інших науково-дослідних структур аграрного спрямування. Головним завданням таких формувань є розвиток, удосконалення і застосування в сільськогосподарському виробництві новітніх енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, а також реструктуризація системи виробничо-технічних та соціально-економічних взаємозв'язків і впровадження наукових розробок на кожному етапі руху матеріального потоку.

Окрім уже існуючих форм інноваційних підприємств, як теорія так і практика постійно висуває нові варіанти поєднання наукових та фінансових потужностей з метою забезпечення їх найповнішого використання та забезпечення якомога повнішого оновлення матеріально-технічної бази підприємств.

Однією із таких форм організації інноваційних зусиль є система інноваційного провайдингу, яка уже більше п'яти років існує на Україні на базі Української академії аграрних наук у формі Інституту інноваційного провайдингу (ІІП). Його основною метою є забезпечення найефективнішого використання науково-технічного потенціалу та напрацювання методологічних засад і методичних підходів, а також спрощення процедури впровадження наукових розробок, сформованих в межах УААН, в реальне ринкове середовище.

Головним напрацюванням ІІП є науково-методична база досліджень інтеграції, інновацій, інвестицій, інтелектуальної власності, трансферу технологій у будь-якому наукоємному середовищі, а також розроблений інструментарій здійснення корпоратизації науково-інноваційних систем, капіталізації та комерціалізації науково-технічних розробок, створення та забезпечення функціонування високоефективних підприємств, постановки менеджменту, маркетингу, інноваційного бізнесу в науково-інноваційних формуваннях усіх форм власності [59, 15].

Інноваційний провайдинг розглядає науково-інноваційний розвиток з п'яти позицій:

- з позиції держави – передбачає створення нормативно-правового середовища та формування підходів регулювання відносин між суб'єктами інноваційних систем;

- з позиції науки – передбачає реалізацію головної сутності науки: досліджуючи різноманітні сфери життя людей – шукати шляхи їх покращення;

- з позиції виробника – полягає у бажанні отримувати більшу продуктивність та вищу якість від технології виробництва та організації взаємодії всередині соціально-виробничої системи в умовах посилення конкуренції на ринку;

- з позиції споживача – сприяє задоволенню вічного прагнення споживача покращувати своє життя та задовольняти існуючі потреби;

- з позиції підприємця – передбачає об'єднання названих чотирьох елементів в єдину систему з метою узгодження їх інтересів та отримання вигоди кожним із них.

В науковій літературі часто зустрічаються й альтернативні варіанти поєднання інноваційних елементів в єдину систему. Так, зокрема П.М.Музика [150] представляє систему інноваційної діяльності як рівносторонній трикутник, вершинами якого є: генератор інновацій (науково-дослідна установа), агропромислове виробниче формування і фінансово-кредитна установа. Жодна із “вершин” не може відігравати ролі головного координуючого елемента в умовах, коли ринок інноваційної продукції не є сформованим і потребує постійного спрямування і стимулювання. Відіграти роль так званої “середньої ланки” може, за словами науковця дорадча служба чи управління агропромислового розвитку районного та обласного рівнів.

Основною вимогою до названих структур є обізнаність з одного боку з інформаційним банком даних по інноваційних розробках, а з іншого – запитами виробництва і його економічним становищем, а також станом справ у фінансовій сфері та наявністю інформації про готовність відповідних фінансово-кредитних структур фінансувати інноваційний проект. Завдання, як бачимо, доволі складне, і сьогодні жодна із вищеназваних структур не

може в повному обсязі взяти на себе роль координуючого центру. Поставлена проблема може бути вирішена шляхом формування спеціалізованого утворення, яке би поєднало в собі загальний менеджмент цілої низки бізнесових проектів і змогло надати гарантії кожній із сторін в міру їх ризиків. Таким утворенням може стати інформаційно-ресурсний центр (ІРЦ) (рис. 3.10) за умови забезпечення всесторонньої підтримки на перших порах з боку держави та існуючих інформаційних і регулюючих структур.

Рис. 3.10 Організаційно-функціональна структура Інформаційно-ресурсного центру [146, 65]

Інноваційна діяльність в сфері зернового ринку включає вирішення великої кількості різнопланових завдань, спрямованих на покращення стану системи та її окремих складових. Основні проблемні питання, які ми розкрили в процесі дослідження формують своєрідний комплекс орієнтирів та пріоритетів інноваційної діяльності.

Значна кількість таких завдань лежать в площині покращення матеріально-технічного та ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств та окремих технологічних операцій.

Ринкова система економічної взаємодії є дуже сильним стимулом для господарюючих суб'єктів в умовах розвитку та розширення матеріальних баз та виробничо-технічного потенціалу. Конкурентна боротьба, яка стоїть в основі ринкових відносин підштовхує усіх учасників ринку до пошуку нових ідей, схем та прийомів із метою покращення показників господарювання і перемоги у конкурентній боротьбі. Спрямування зусиль виробників на вдосконалення виробничої та розподільчої систем, впровадження досягнень науково-технічного прогресу та здійснення наукових досліджень передбачає використання цілого комплексу інноваційних заходів.

На жаль, інноваційна діяльність є досить дорогою та ризикованою справою, яку далеко не кожне підприємство може собі дозволити. Саме тому, зерновий ринок, як окрема складова аграрного ринку, потребує визначення та обґрунтування цілісної системи інноваційних заходів спрямованих на допомогу суб'єктам ринку, яка б дала можливість їм забезпечувати розвиток матеріально-технічної бази, системи взаємозв'язків та транспортно-логістичної мережі при сприянні передових науково-дослідницьких центрів держави та світу, невеликих дослідницьких бюро та державних органів влади.

Розгляд зернового ринку як сукупності елементів, що забезпечують найоптимальніший обіг зернового потоку дозволяє нам визначити основні напрями та етапи руху потоку, які потребують покращення. Внаслідок цього, поетапний аналіз, який досліджує рух матеріального (зернового) та пов'язаного із ним інших потоків дозволяє нам визначати вузькі місця, які потребують більшої та першочергової уваги, а також ті, які можуть бути усунені з часом. Іншими словами - такий аналіз дає можливість формувати ланцюг проблем, які виникають на шляху руху зернового потоку, починаючи із стадії матеріально-технічного забезпечення процесу виробництва зернових

і закінчуючи етапом його реалізації на внутрішньому чи зовнішньому ринках.

Важливим напрямком проведення наукових дослідження та впровадження інновацій в цій сфері є селекційна політика. Селекція зернових культур спрямовується, насамперед, на вирішення питань адаптивності нових сортів, яка пов'язана із їх підвищеною морозо-, зимо-, посухо- та жаростійкістю, на максимальну продуктивність із генетичним захистом урожаю від основних лімітуючи факторів довкілля, групову стійкість до хвороб, вилягання, осипання, проростання зерна в колосі, на високу якість зерна продовольчого, фуражного й пивоварного використання та орієнтована на конкретні виробничі умови.

Частина проблем, які лежать в сфері організації управління підприємствами можуть бути усунені за умови вжиття комплексу заходів, спрямованих на розвиток маркетингової діяльності на рівні підприємства та, що особливо важливо, на рівні об'єднань підприємств. Оптимізація структури управління, зайнятості та організації процесів пов'язаних із виконанням управлінських функцій є різновидом інноваційної діяльності і має досить потужний ефект за умови її вірного використання.

Проблеми із технічним забезпеченням зерновиробництва та виконанням логістичних операцій включають в себе застарілі технічні пристрої, машини та обладнання; велике навантаження на одиницю техніки, велику енергомісткість різних видів технічних засобів.

Чи не найбільше суперечок в сфері нововведень в зерновий ринок, точиться навколо пошуку нових способів вирощування зернових, які би сприяли підвищенню рівня його урожайності, зменшення витрат на виробництво та оптимізацію їх структури. Останнім часом, все більше сільськогосподарських підприємств переходять на нові технології вирощування зернових, які включають в себе систему органічного землеробства, мінімальний обробіток ґрунту тощо.

Названі технології мають багато спільних рис, які проявляються в загальному прагненні до економії ресурсів та забезпечення природного

відновлення землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Звертаючись до світового досвіду, слід відмітити, що за зведеними за 2004-2005 роки даними, обсяги використання “нульового” (мінімального) обробітку ґрунту у всіх країнах складають сумарно 95 млн. 480 тис. га. З них на шість країн: США, Бразилію, Аргентину, Канаду, Австралію, Парагвай припадає 94,7 %. Частка Європейського континенту не перевищує 2,5-3 %. Використання такої технології полягає в усуненні значної кількості технологічних операцій, пов’язаних із обробітком ґрунту, внаслідок цього: забезпечується вивільнення великої кількості праці, здійснюється економія паливно-мастильних та інших матеріалів, запасних частин, підвищується стійкість верхнього шару ґрунту до різних видів ерозії тощо.

Реалізація цілісних програм вдосконалення матеріально-технічного і технологічного забезпечення, оптимізації їх структури та покращення продуктивності лежить в площині залучення інвестицій в сільське господарство. Загальна тенденція залучення інвестицій в сільське господарство України характеризується в цілому негативними тенденціями (табл. 3.3).

Так, за період 2001-2006 рр. спостерігається як загальне зростання обсягів інвестицій в сільське господарство у 4,5 рази так і збільшення частки інвестицій в аграрну сферу від загальних обсягів (на 0,8 %). Окрім всього іншого, збільшення інвестицій в основний капітал призвело до зростання машинного парку тракторами, зернозбиральними комбайнами, іншими сільськогосподарськими машинами і знаряддями.

Проте, інвестиційну проблему в сільському господарстві все ще залишається актуальною. Для її розв’язання не потрібні прямі державні інвестиції у великих обсягах, мета яких полягає в забезпеченні реалізації обмежених державних пріоритетів у галузі: підтримка селекції у насінництві й тваринництві, захист навколишнього середовища, розвиток окремих напрямів соціальної сфери села, мережі сільських доріг тощо. Важливіше відрегулювати економічні відносини у державі таким чином, щоб вони забезпечували еквівалентний обмін між сільським господарством й іншими

галузями і сферами економіки, встановити методами економічного регулювання економічно обґрунтовані та взаємовигідні ціни на інвестиційні ресурси, а через механізми розподільних відносин забезпечити однакову прибутковість виробництва у різних галузях і продуктивних під комплексах АПК.

Таблиця 3.3

Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності, у фактичних цінах, млн. грн.

	2001		2004		2005		2006		2006 р. до 2001 р., %
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	
Всього	32573	100	75714	100	93096	100	125254	100	384,5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1617	5	3381	4,5	5016	5,4	7309	5,8	452,0
у т.ч. сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1552	4,8	3278	4,3	4905	5,3	7190	5,7	463,3
Промисловість	13651	41,9	28191	37,2	35031	37,6	44804	35,8	328,2
Будівництво	1109	3,4	4675	6,2	4929	5,3	6300	5	568,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1285	3,9	5322	7	7614	8,2	11655	9,3	907,0
Діяльність готелів та ресторанів	469	1,4	1074	1,4	1508	1,6	1483	1,2	316,2
Діяльність транспорту та зв'язку	7452	22,9	15015	19,8	16887	18,1	20329	16,2	272,8
Інші види економічної діяльності	6990	21,5	18056	23,9	22111	23,8	33374	26,7	477,5

Джерело: Державний комітет статистики України

Слід зазначити, що у разі реалізації першого або другого варіантів розвитку сільського господарства і забезпечення середньорічних інвестицій в основний капітал у галузі на рівні відповідно 26 або 30 млрд. грн. зросте значення амортизації як джерела інвестицій товаровиробників.

Встановлення еквівалентності обміну створить умови для прибутковості сільськогосподарської діяльності, а отже, підвищить інвестиційну привабливість галузі за рахунок прибутку [105,71].

Вирішення поставлених завдань здійснюється в умовах відсутності чіткої координуючої основи, яка дозволила би здійснювати та використовувати дослідження в суміжних сферах, забезпечувати процес поетапної розробки інновацій. В умовах низької платоспроможності сільськогосподарських підприємств і нездатності їх самостійно проводити науково-практичні дослідження, важливе місце в процесі інноваційної діяльності бере на себе держава. Завдання держави в таких умовах створити максимально сприятливий клімат для залучення інвестицій в дану сферу шляхом впровадження пільгового оподаткування, фінансування фундаментальних наукових досліджень, створення інформаційно-консультативних та дорадчих служб з метою інформування населення про винаходи та їх просування на ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

1. Агропромислова інтеграція у всіх її формах є важливим інструментом підвищення ефективності зерновиробництва. Проаналізувавши динаміку виробництва окремих видів товарів, які використовуються чи виробляються в межах АПК ми побачили залежність між їхніми коливаннями. Відповідно, об'єднання інтересів усіх учасників зернового ринку в межах певного корпоративного утворення дасть можливість отримати синергічний ефект, при якому кінцевий прибуток буде більшим ніж сума проміжних прибутків на проміжних етапах логістичного ланцюга.

2. Серйозною проблемою інтеграційної діяльності на зерновому ринку є низька мотивація як в інтеграторів (переважно переробні та фінансово-кредитні установи), так і в самих аграрних підприємствах. Важливим чинником залучення приватних структур до інтеграційних процесів є

обґрунтування економічної вигоди від участі в них. Формами її обґрунтування можуть бути як бізнес-плани так і інвестиційні проекти.

3. Оновлення та покращення матеріально-технічного забезпечення зерновиробництва поряд із впровадженням нових чи відновленням старих інтенсивних технологій зерновиробництва є важливим напрямом в розвитку зернового ринку, особливо зважаючи на наявність потужної науково-дослідницької бази якою володіє Україна. Основними завданнями інноваційної діяльності повинні стати: селекція високоурожайних морозо- та посухостійких сортів зернових рослин; створення високопродуктивних сільськогосподарських машин із низьким відсотком втрат зернових та витрат паливних ресурсів; пошук нових форм взаємодії між учасниками зернового ринку; підвищення культури землеробства та його інтенсифікація.

4. Відсутність сформованого ринку інноваційної продукції в Україні зумовлює ряд важливих проблем даної сфери. Основними проблемами є прихований попит на інноваційну продукцію з низькою купівельною спроможністю сільськогосподарських товаровиробників; низький рівень розвитку інфраструктури ринку, зокрема нерозвинена система методів фінансово-бюджетного регулювання інноваційної активності; відсутність прийнятної методики ціноутворення на інноваційну продукцію.

5. Реалізація аграрної політики на зерновому ринку передбачає вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на різні сфери діяльності його суб'єктів. Найефективнішою формою досягнення бажаних результатів, яка би сприяла комплексному досягненню мети є формування та реалізація стратегії розвитку зернового ринку на основі виділення місії, мети, цілей, підцілей та завдань.

6. На основі проведеного SWOT-аналізу пріоритетами розвитку зернового ринку було визначено:

- оптимізація землеволодіння та землекористування;
- страхування ризиків сільськогосподарських підприємств;
- насичення ринку якісним та відносно дешевим зерном;

- оновлення на інноваційній основі матеріально-технічного стану аграрних формувань;

- маркетингова діяльність суб'єктів ринку;
- логістичне забезпечення ринку;
- цінова політика;
- підтримка доходів сільськогосподарських товаровиробників;
- розвиток експортного потенціалу ринку.

7. В умовах обмежених ресурсів та низької інвестиційної активності на зерновому ринку, основою для здійснення якісних перетворень в сфері виробництва та розподілу зернових може стати визначення рівня пріоритетності регіонів за показниками функціонування. Це дасть можливість зекономити кошти за рахунок їх першочергового вкладання в ті сфери, які мають найбільший внесок у загальний результат і, відповідно, можуть дати найбільшу віддачу. Основою для визначення порядку пріоритетності регіонів може стати ABC та XYZ – аналіз.

8. Обґрунтування стратегії розвитку зернового ринку охоплює комплекс багатьох заходів, кожен з яких має свій резерв підвищення ефективності зерновиробництва. Визначення важливості та черговості кожного із заходів на основі проведеного ранжування регіонів за рівнем пріоритетності дасть можливість сформувати ринкову систему, яка, в свою чергу, забезпечить конкурентоспроможність зерна на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Основні результати даного розділу опубліковані у власних наукових працях автора [61; 64; 66; 67; 92].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові підходи до розв'язання важливого науково-практичного завдання щодо формування ринку конкурентоспроможного зерна. Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети і розв'язання визначених завдань дослідження. Вони дають підстави зробити наступні висновки:

1. Зерновий ринок – це складна економічна система, яка забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії покупців та продавців в межах певного середовища. До його складу входять: продавці зерна, покупці та сервісні підприємства, які формують та обслуговують матеріально-зерновий і, пов'язані із ним, фінансові та інформаційні потоки. Дослідження руху матеріально-зернового потоку показало наявність типових проблем на різних етапах. Усунення виявлених труднощів на ранніх стадіях сприяє їх уникненню в подальшому. Зерновий ринок є сировинним і, водночас, продовольчим ринком. Це обумовлює основні його параметри: олігопсонічний характер, високий рівень державного регулювання, низьку цінову еластичність. Олігопсонічні характеристики призводять до спотворення ціни ринкової рівноваги в бік її зменшення. Ця обставина, поруч із важливістю зерна в продовольчому балансі країни, доводить необхідність втручання держави в сферу ціноутворення.

2. Україна, за обсягом виробництва і часткою в світовому експорті зерна входить до числа лідерів світового зернового ринку, що свідчить про достатньо високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного зерна. В той же час, основним чинником такого рівня конкурентоспроможності є низька ціна. Окрім ціни, конкурентоспроможність товару формують нормативні та маркетингові параметри, зокрема: корисний ефект від його придбання або споживання, умови доставки, рівень сервісу, розмір партії а також надійність та відомість постачальника чи посередника.

3. Показники зерновиробництва в Україні характеризуються нестабільністю і коливаються по роках досліджуваного періоду залежно від

погодних умов і забезпеченості матеріально-технічними ресурсами. Це впливає на баланс попиту і пропозиції зерна та зовнішньоторговельні показники. Окрім цього, спостерігаються значні коливання в територіальній структурі зерновиробництва. Розподіл зерна сільськогосподарськими підприємствами відбувається в найбільшій мірі через “інші канали”. В структурі реалізації зерна спостерігається зменшення частки нетоварних відносин (бартерних операцій, видачі зерна в рахунок заробітної плати та орендної плати за користування земельними та майновими паями. Обсяги біржової торгівлі на зерновому ринку залишаються дуже низькими, що ускладнює його розвиток і не дає можливості в повній мірі використовувати механізм ф’ючерсної торгівлі.

4. SWOT-аналіз зернового ринку показав переважання слабких сторін та ризиків над сильними сторонами і можливостями. Відповідно до цього сформована стратегія розвитку ринку зерна передбачає орієнтацію на наступні пріоритети: оптимізацію землеволодіння та землекористування, насичення національного ринку доступним та якісним зерном, покращення на інноваційній основі матеріально-технічного забезпечення аграрних формувань, створення ефективної системи розподілу зерна, розвиток експортного потенціалу ринку, розвиток ринку страхування сільськогосподарських ризиків, ефективну цінову політику, трансформацію політики підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників.

5. Основним інструментом державного регулювання зернового ринку є цінове регулювання, яке використовує інтервенційні заходи з метою стабілізації цінових коливань. Воно має ряд недоліків. Тому, в роботі запропоновано зосереджувати основні зусилля державної політики в цій сфері на розвитку ф’ючерсної біржової торгівлі, що дозволить забезпечити прогнозованість цінової динаміки і забезпечити дієвий механізм для страхування цінових ризиків.

6. В дисертації запропоновано використання диференційованого підходу до розвитку регіонів України, який передбачає зосередження зусиль у сфері створення сприятливого податкового, інвестиційного та

комерційного клімату для учасників зернового ринку на основі визначення рівня пріоритетності розвитку регіонів. Це дозволить отримати більшу віддачу при вкладанні меншого обсягу ресурсів. Проте такий підхід не повинен мати постійний характер, оскільки справжнє його значення може бути усвідомлене лише в момент активних дій в тій чи іншій сфері, наслідком яких передбачаються серйозні зрушення у сфері виробництва продукції, оновлення матеріально-технічної бази, розвитку торгівельних та інших відносин.

7. Дослідження показали, що основними “інтеграторами” в АПК виступають переробні підприємства, які керуються потребою у забезпеченні сировинної бази. Однак, мала частка цих підприємств у структурі реалізації зерна знижує рівень їх зацікавленості в об’єднанні із аграрними формуваннями. Для активізації інтеграційних процесів на зерновому ринку в роботі рекомендується залучати приватні фінансові структури за рахунок обґрунтування економічної вигоди від участі в них у вигляді бізнес-планів та інвестиційних проектів. Утворення господарюючої структури корпоративного типу на основі узгодження усіх параметрів матеріального, фінансового та інформаційного потоків дозволить досягати більшого сукупного економічного ефекту.

8. Інтеграція України до світового економічного співтовариства зумовлює формування підвищених вимог до суб’єктів господарювання. В таких умовах, ефективність зерновиробництва, яке характеризується середньою урожайністю зернових на рівні 25 ц/га, не дозволяє вітчизняним операторам зернового ринку отримувати значні конкурентні переваги. Основою для підвищення рівня урожайності, якості та доступності зернової продукції пропонується вжиття комплексу термінових заходів щодо оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств шляхом розробки і впровадження інновацій, особливо в таких сферах, як: селекційна робота; технологія вирощування, збирання та зберігання зерна. Реалізація інноваційних заходів в межах наукових парків, агротехнопарків, агробізнес-

інкубаторів, дрібних венчурних підприємствах, агропромислових територіальних інноваційних центрах дозволить підвищити їх ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксесуари зернового бізнесу // Агро перспектива, 2005. – № 11 (71). – С. 40-43.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підруч. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.КНЕУ, 2004. – 624 с.
3. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення // Економіка АПК., 2006. – № 1. – С 40-54.
4. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: суть, напрями, механізми і перші оцінки здійснення // Економіка АПК, 2005. – № 7. – С 69-74.
5. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК, 2005.– № 5. – С 52-60.
6. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект // Економіка АПК, 2004. – №3. – С. 29 - 35.
7. Артиш В.І. Шляхи забезпечення аграрних підприємств сільськогосподарською технікою // Економіка АПК., 2003. – № 8. – С. 31-38.
8. Базилевич К.С. Макроекономіка. Підручник. – К., 2000. – 543 с.
9. Балабанова Л.В. Основи економіки: Підручник. – Донецьк, 2002. – 562 с.
10. Балян А.В., Федорук М.Д. Зарубіжний досвід реформування сільського господарства // Економіка АПК, 2005. – № 1. – С 132-139.
11. Бернар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь, Т I, Пер. с фр. – М.: Международные отношения, 1997. – 312 с.
12. Бернштейн Б.Л., Комарніцька О.П. Напрями активізації біржового ринку // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С 112-120.
13. Бидик А.Г. Підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК, 2003. – № 6. – С. 59-65.
14. Билоус В.М., Ершова Т.В. История экономических учений: Уч. Пособие. – Ростов-на-Дону: изд-во „Феникс”, 1999. – 544 с.

15. Білозір Л.В. Методологічні підходи щодо формування інноваційної продукції в аграрній сфері // Економіка АПК, 2004. – № 9. С. 84-88
16. Білозір Л.В. Попит та пропозиція на ринку інноваційної продукції // Економіка АПК, 2005. – № 9. – С. 125-129
17. Білозір Л.В. Формування та розвиток інфраструктури ринку інноваційної продукції в аграрній сфері // Економіка АПК, 2005. – № 11. – С. 137-142
18. Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва // Економіка АПК, 2005. – № 5. – С. 30 - 35.
19. Біржовий ринок України у 2003 році . Інформаційно-аналітичне видання. – Київ, 2004. – 20 с.
20. Біржовий ринок України у 2004 році . Інформаційно-аналітичне видання. – Київ, 2006. – 40 с.
21. Біржовий ринок України у 2005 році . Інформаційно-аналітичне видання. – Київ, 2006. – 56 с.
22. Боднар О.В. Державне регулювання ринку зерна як умова його стабільності // Агро інком, 2005. - № 8. – С. 2-8.
23. Боднар О.В. Проблеми сучасного ринку зерна в Україні // Агроінком., 2005. – № 11-12. – С. 76-80.
24. Боднар О.В. Проблеми сучасного ринку зерна в Україні // Агро інком, 2005. – № 11-12. – С. 76-78.
25. Бойко В.І, Рибка В.С., Ковтун О.В., Андрійченко Л.В. Економічні та агротехнічні аспекти підвищення ефективності виробництва продовольчого зерна ярої пшениці в умовах степу України // Економіка АПК, 2006. – № 12. – С. 41-52.
26. Бойко В.І. До проблеми формування ринку зерна // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 35-44.
27. Бойко В.І. Економіка в контексті аграрної політики // Економіка АПК, 2003. – № 12. – С. 19-29.

28. Бойко В.І. Про гарантування продовольчої безпеки України // Економіка АПК, 2006. – № 1. – С. 60-71
29. Бондар О. Ринок пестицидів зростає // Агро перспектива, 2006. – № 6 (66), – С. 46-49.
30. Борисенко З. Перше десятиріччя конкурентної політики в Україні // Економіка України, 2003. – № 11. – С. 67-81.
31. Борхунов Н. Аграрная экономика и рынок. АПК: экономика и управление, 2004. – № 8. – С. 36-43.
32. Бурачек І.В. Класифікація та розвиток форм виробничої кооперації в сільському господарстві // Економіка АПК, 2003. - № 4. – С. 55-60.
33. Бурачек І.В. Розвиток виробничої кооперації в сільському господарстві України // Економіка АПК, 2005. - № 1. – С. 31-38.
34. Бутук А.И. Макроэкономика: Учебное пособие. – К.: Знання, 2004. – 514 с.
35. Валентинов В.Л. Вертикальна координація як фактор міжгалузевих відносин в АПК // Економіка АПК, 2003. Економіка АПК. – № 6. – С. 26-30.
36. Валентинов В.Л. Вертикальна координація як фактор розвитку міжгалузевих відносин в АПК // Економіка АПК, № 6. – 2003. – С. 26-30.
37. Валентинов В.Л. Інституційне середовище аграрних перетворень: трансакційно-теоретичний підхід // Агро інком, 2005. – № 9-10. – С. 55-57.
38. Валентинов В.Л. Нееквівалентність міжгалузевих відносин: трансакційний підхід // Економіка АПК, 2003. – № 8. – С. 16-22.
39. Васильчик С.В. Теоретико-методологічні принципи розвитку аграрного ринку // Агроінком, 2005. – № 9-10. – С. 2-10.
40. Власов В.І. Новий закон по розвитку сільського господарства США: Farm security and rural investment act, 2002 // Економіка АПК, 2003. – № 4. – С.159-160
41. Власов В.І., Оніщук М., Овсянніков О.В., Сільське господарство Польщі після вступу до Європейського союзу // Економіка АПК, 2005. – № 12. – С. 117-123.

42. Володін С.А. Інноваційні провайдери – продуценти наукоємного ринку // Економіст, 2005. – № 5. – С 84-87.
43. Володін С.А. Організація інноваційної інфраструктури наукоємного ринку АПК // Агро інком, 2005. – № 8. – С. 47-50.
44. Володін С.А. Система інноваційного провайдингу на ринку наукоємної продукції АПК // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 13-18
45. Волошин Р.В. Аналіз експортного сегменту зернового ринку України // Наук.журнал “Вісник ТНЕУ” Випуск 2. – Тернопіль, Економічна думка, 2007. – С. 97-104.
46. Волошин Р.В. Аналіз чинників, що визначають рівень зерновиробництва // Збірник тез доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль, “Економічна думка”, 2007. – С. 185-187.
47. Волошин Р.В. Логістика і можливості її використання в агропромисловому комплексі // Наук.журнал “Вісник ТАНГ” Випуск 6. – Тернопіль, Економічна думка, 2002. – С. 11-13.
48. Волошин Р.В. Методологія дослідження зернового ринку // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Економіка, 2006. – № 20. – С. 200-203.
49. Волошин Р.В. Організаційно-економічний механізм агропромислової інтеграції // Організаційно-економічні інструменти розвитку інтеграційних процесів в агро промисловому виробництві. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч.1. – Тернопіль: ТІ АПВ УААН, ТДЕУ, 2006. – с. 37-44.
50. Волошин Р.В. Особливості формування системи реалізації зерна // Збірник тез доповідей Третьої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в XXI ст.”. Частина 2. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2006. – С.333-335
51. Волошин Р.В. Роль держави у формуванні зернового ринку // Проблеми пореформеного розвитку агропромислового виробництва та основні напрями їх розв’язання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції (17-18 травня 2005 р.). – Тернопіль – Хоростків: ТПАВ УААН, 2005. – С. 323-328.

52. Волошин Р.В. Формування конкурентних відносин на ринку зерна // Інноваційна економіка, 2007. – № 1. – С.179-185.

53. Гаврилюк М.М. Агропромислового виробництва – інноваційний шлях розвитку // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 19-22

54. Гайдуцький А.П. Інвестиційна привабливість ринку землі в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 125-132.

55. Гайдуцький А.П. Підвищення інвестиційної привабливості інфраструктури аграрного ринку // Економіка АПК, 2004. – № 10. – С. 99-108.

56. Гайдуцький А.П. Продовольча проблема в умовах глобалізації та залучення іноземних інвестицій у світове сільське господарство // Економіка АПК, 2004. – № 9. – С. 50-57.

57. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа: міфи й істина // Економіка АПК, 2003. – № 9. – С. 3-12.

58. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території // Економіка АПК, 2005. – № 11. – С. 43-52.

59. Гайдуцький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика // Економіка АПК, 2005. – № 10. – С. 3-15.

60. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 4-15.

61. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К. Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

62. Ганганов В.М. Ресурсозберігаючі технології і родючість ґрунту // Економіка АПК, 2004. – № 12. – С. 47-49.

63. Гладиш Р.О. Економічний механізм регулювання пропозиції пшениці на ринку в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 7. – С. 137-142.

64. Гладиш Р.О. Регулювання ринку зерна в країнах Європейського Союзу // Економіка АПК, 2004. – № 2. – С. 146-149.
65. Гойчук О.І. Агропродовольча стратегія США // Економіка АПК, 2003. – № 4. – С. 133-137
66. Гончаренко О.В. Закон про зерно: погляд у майбутнє // Економіка АПК, 2003. – № 1. – С. 108-112.
67. Горбонос Ф.В. Кооператив як форма прояву відносин // Економіка АПК, 2004. – № 9. – С. 26-32.
68. Гриненко С.П. Логістика як інструмент розвитку підприємництва у цукробуряковому підкомплексі // Економіка АПК, 2004. – № 7. – С. 140-145.
69. Гриненко С.П. Теоретичні основи підприємницько-логістичної концепції функціонування АПК в умовах ринку // Економіка АПК, 2003. – № 8. – С. 137-142.
70. Ґрунти Тернопільщини на сучасному етапі розвитку сільського господарства. – Тернопіль: Тернопільський центр “Облдержродючість”. – 2007. – 24 с.
71. Губенко В.І. Внутрішній і зовнішній ринки сільськогосподарської продукції: важелі коригування та проблема збалансованості // Агроінком. – 2005. – № 3-4. – С. 3-12.
72. Ґудзь О.Є. Проблеми страхування сільськогосподарських ризиків // Економіка АПК, 2004. – № 1. – С. 73-80.
73. Ґудзь О.Є. Страхування агро ризиків та напрями розвитку агро страхування в Україні // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 72-76
74. Даниленко А.С. Роль земельних ресурсів у розвитку продовольчого ринку в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 15-22.
75. Дем’яненко М.Я., Іванина Ф.В. проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ . // Економіка АПК, 2003. – № 11. – С. 57-63.
76. Денисенко П.А., Питулько В.О. Забезпеченість аграрного виробництва пально-мастильними матеріалами // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 52-59.

77. Дудар Т.Г., Волошин Р.В. Проблеми формування ринку зерна в Україні // Науковий вісник АН ВШ України. №2 Серія: Економіка, – Київ, 2004 – С.26-38
78. Дудін В.І. Державне регулювання попиту і пропозиції на сільськогосподарському ринку // Економіка АПК, 2003. – № 6. – С. 121-128.
79. Економічна енциклопедія: у III-х тт. / Редколегія: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: “Академія”, 2000. — 818 с.
80. Євчук Л.А. Теоретичні аспекти розвитку конкурентоспроможності підприємств в агропромисловому виробництві // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 120-126.
81. Жарков Ю.В. Формування системи механізмів управління інноваційним процесом в АПК регіону // Економіка АПК, 2003. – № 8. – С. 57-65.
82. Жлуховська Л.І. Передумови становлення і розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення // Організаційно-економічні інструменти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Ч.1. – Тернопіль: ТІ АПВ УААН, ТДЕУ, 2006. – 376 с.
83. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 31. – С.156
84. Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні” // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 35. – С. 258
85. Закон України “Про інвестиційну діяльність” // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 31. – С.248
86. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 26 грудня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 3.
87. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 12. – С.165
88. Закон України “Про підприємництво”. // Відомості Верховної Ради України, 1991. – № 14. – С. 168.

89. Закон України “Про підприємства” // Відомості Верховної Ради України, 1991. – № 24.
90. Закон України “Про пріоритетні напрямки розвитку техніки і науки” // Відомості Верховної Ради, 2001. – № 48. – С. 253
91. Закон України “Про режим іноземного інвестування” // Відомості Верховної Ради, 1996. – № 19. . – с. 80
92. Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” // Відомості Верховної Ради України, 2005 р. – №№ 17-19. – С. 267
93. Закон України „Про охорону земель” // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 16. – С. 234.
94. Захарчук О.В., Шовкалюк В.С. Ринок зерна: проблеми та сподівання // Економіка АПК, 2003. – № 3. – С. 116-123.
95. Збарський В.К. Методологічні підходи до стратегії кооперування малих форм господарювання в Україні // Агро інком, 2005 р. – № 7, – С. 40-44.
96. Здоровцов О.І. Вирішальний ресурс економіки сучасного сільського господарства // Економіка АПК, 2002. – № 2, – С. 6-11
97. Іванишин В.В. Стратегічні напрямки розвитку сільськогосподарського машинобудування в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 1. – С. 3-11
98. Історія економічних учень / За ред. К.С. Базидевич. – К., 2004, – 130 с.
99. Калінчик М.В., Шовкалюк В.С., Калінчик І.М. Стабілізація виробництва зерна в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 4. – С. 31-40.
100. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку // Економіка АПК, 2006. – № 5. – С. 99-108
101. Кириленко І.Г. Державне регулювання ринку в умовах продовольчої кризи // Економіка АПК, 2003. – № 9. – С. 9-16.

102. Кириленко І.Г. Проблеми фінансового Забезпечення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК, 2005. – № 1, – С. 40-46
103. Кирилов Ю.Є. Перспективи України на світовому ринку зерна // Економіка АПК, 2005. – № 5 – С. 135-142.
104. Кисіль М.І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України // Економіка АПК, 2003. – № 7. – С. 82-90.
105. Киценко П.Ф., Москаленко А.М. Інвестиційний клімат в АПК: тенденції і напрями поліпшення // Економіка АПК, 2005. – № 10. – С. 66-71.
106. Кіщак І.Т. Підвищення якості та конкурентоспроможності виробництва комбікормів // Економіка АПК, 2003. – № 12. – С. 94-102.
107. Ключах В.А. Развитие рыночной инфраструктуры в АПК // Економіка АПК, 2003. – № 9. – С. 127-133.
108. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні, // Економіка АПК, 2006. – № 6. – С. 19-29
109. Колодійчук В., Колодійчук А., Шпик О. Організаційно-економічне забезпечення біржової торгівлі зерном // Вісник ЛДАУ: Економіка АПК, 2000. – № 7(1). – С. 54-58.
110. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Феміна, 1996. – 64с.
111. Копитець Н.Г. Передумови формування ринкової системи збуту та реалізації сільськогосподарської продукції // Економіка АПК, 2004. – № 6. – С. 118-125.
112. Корецький М.Х., Дацій О.І. Державне регулювання інноваційної діяльності // Економіка АПК, 2004. – № 4. – С. 14-18
113. Корнійчук С.В. Ціновий механізм як основа економічних взаємовідносин сільськогосподарських підприємств із сферою переробки // Агроінком, 2005. – № 3-4. – С. 21-29.
114. Корчинська О.А., Корчинська С.Г. Підвищення ефективності хімізації землеробства в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 5. – С. 39-44.
115. Косарева Т.В. Агрологістика та агроланцюги постачання в АПК // Агро інком, 2005. – № 8. – С. 52-56.

116. Косарева Т.В. Логістизація економіки АПК // Економіка АПК, 2003. – № 12. – С. 23-30.
117. Косенко В.А., Чередник В.І. Сучасний стан виробництва зерна та розвиток інфраструктури регіонального ринку // Економіка АПК, 2004. – № 4. – С. 125-132
118. Кравчук С.В. Актуальні питання державного фінансування аграрного виробництва за умови вступу до світової організації торгівлі // Економіка АПК, 2005, – № 12 – С. 81-89.
119. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавн. Центр Львівського нац. Ун-ту ім. І.Франка, 2001. – 608 с.
120. Кучер Л.М. Актуальні проблеми регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією в раках СОТ // Агро інком, 2005. – № 5-6. – С. 14-22.
121. Кучер Л.М. Особливості регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією в умовах СОТ // Економіка АПК, 2005. – № 5 – С. 144-152.
122. Кучер М.І., Левченко В.І. Регулювання ринку зерна в Канаді // Економіка АПК, 2002. – № 3. – С. 88- 92
123. Кучер М.І., Шевченко В.І. Забезпечення якості зерно продуктів у Канаді // Економіка АПК, 2003. – № 5. – С. 133-138.
124. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 1. – С. 114-120
125. Ланченко Є.О. Державна підтримка інвестиційної діяльності аграрних підприємств // Економіка АПК, 2005. – №. 5 – С. 73-79.
126. Лапа Ю.В. Самоорганізація ринкових відносин у сільському господарстві // Економіка АПК, 2003. – № 1. – С. 56-60.
127. Литвин О.Є Ринок зерна України в контексті формування експортної політик країн СНД // Економіка АПК, 2004. – № 11. – С. 153-160.
128. Лозовский Л.М., Айсберг Б.А. Словарь по экономике и праву. – М., Омега, 1990 – 603 с.

129. Ломакина Т. Риски сельскохозяйственного производства в системе риск-менеджмента // Управление риском. – 2002. – № 1. – С. 54-58
130. Лузан Ю.Я. Державне регулювання міжгалузевих економічних відносин // Економіка АПК, 1999. – № 12 – с. 3-5.
131. Лука О.Ф. Україна на світовому ринку агроподовольчої продукції // Економіка АПК, 2003. – № 11. – С. 116-122.
132. Малік М.Й. Кооперація в сільському господарстві України: стан і перспективи // Економіка АПК, 2005. – № 12. – с. 3-7.
133. Малік М.Й. Методичні підходи до організації маркетингу інновацій наукоємного ринку агропромислового виробництва // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 22-26
134. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки // Економіка АПК, 2006. – № 4. – С. 3-12.
135. Маркетинг: принципи і функції. Навчальний посібник для вузів / За ред. О.М.Азарян. – К.: НМЦВО Міністерство освіти і науки України, 2001. – 146 с.
136. Маршал А. Принципы экономической науки., т.1. Пер. с англ. – М. Издат. группа „Прогрес”, 1993
137. Масенко В.К. Агропарки як важливий інструмент активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України //Економіка АПК, 2004. – № 9. – С. 84-93.
138. Маслянцина О.В. Державне регулювання зернового ринку України // Агроінком, 2005. – № 11-12. – С. 78-81.
139. Мацибора Т.В. Проблеми поліпшення інвестиційного клімату в Україні // Економіка АПК, 2003. – № 10. – С. 83-90.
140. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектору України: здобутки і проблеми // Економіка АПК, 2003. – № 5. – С. 3-10.
141. Михайлов Ю. Розвиток аграрних ринків в Україні: яка політика, такі й результати // Пропозиція, 2004. – № 4. – С. 14-15.

142. Міщенко Н.М. Методичні засади аналізу і прогнозування балансу пропозиції та використання зернових в Україні. – Економіка і прогнозування, - 2004. – січень - березень (№ 1). – С.110-122
143. Могильний О.М. Роль і місце держави у становленні та розвитку аграрного ринку // Економіка АПК, 2003. – № 1. – С. 37-43.
144. Мочерний С.В., Устенко О.А. Основи економічної теорії: Навчальний посібник. – Тернопіль, „Астон”, 2001 – 507 с.
145. Музика П.М. Активізація інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 42-45
146. Музика П.М. Дорадча служба та інноваційний ринок // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 64-68
147. Ніколаєва З.П. Зерновий ринок 2003-2004 маркетингового року (еко–номіко–інформаційний огляд) // Економіка АПК, 2003. – № 10. – С. 159-163.
148. Олійник О.В. Проблеми регулювання зернового ринку в Україні // Економіка АПК, 2004 – № 8. – С. 120-126.
149. Олійник О.В. Проблеми та наслідки нестабільності зернового ринку в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 59-66.
150. Олійник О.В. Циклічність у динаміці урожайності сільськогосподарських культур // Економіка АПК, 2003. – № 3. – С. 52-60.
151. Оселець О.С. Ринок зерна та його регулювання в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 7. – С. 111-116.
152. Основи економічної теорії: Підручник / А.А.Чухно, П.С.Єщенко, Г.Н.Климко та ін.; за ред. А.А.Чухна. – К.:Вища школа, 2001. – 606 с.
153. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Г.Н.Климко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. – К., Вища школа, 1994. – 559 с.
154. Остапенко М.Є. Перспективи розвитку страхових контрактів в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 5. – С. 85-92.
155. Остапко Т.О. Внутрішній ринок України: проблеми розвитку // Агроінком, 2005. – № 1-2. – С. 14-20.

156. Пазій І.П., Бабарика Г.М., Єгорова Н.Ю. Фінансування та ефективність державної підтримки розвитку селекції і насінництва зернових культур в Україні // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 116-124.

157. Пазій І.П., Бабарика Г.М., Єгорова Н.Ю. Формування маркетингових витрат у ланках системи насінництва зернових культур // Економіка АПК, 2005. – № 10. – С. 101-104.

158. Петров В.М. Інноваційні пріоритети технічної політики в АПК // Економіка АПК, 2005. – № 3. – С. 118-124.

159. Пиріг Г.І. Удосконалення кредитних відносин у сільському господарстві // Економіка АПК, 2004. – № 6. – С. 64-72.

160. Питання діяльності аграрного фонду на організованому аграрному ринку у 2006-07 маркетинговому періоді. Наказ Міністерства аграрної політики від 07.06.2006 № 282 – Урядовий кур'єр. – № 36. – 2006. – С. 36-40.

161. Пінчук І. Не гребувати нічим, аби село не залишилось без коліс // Агро перспектива. – 2005. - № 7. – с. 56-58.

162. Плотнікова М.Ф. Розвиток підприємств зернопродуктового під комплексу в сучасних умовах // Економіка АПК, 2005. – № 9. – С. 35-41.

163. Політуха О.М. Інфраструктура експорту зерна та проблеми її розвитку // Економіка АПК, 2003. – № 11. – С. 38-43.

164. Попрозман Н.В. Методологія економічного ризику в умовах ринку // Економіка АПК, 2003. – № 5. – С. 81-86.

165. Приймачук Т.Ю. Економічна ефективність виробництва елітного насіння зернових колосових культур // Економіка АПК, 2005. – № 7. – С. 108-114.

166. Приказюк О.В. Страхування сільськогосподарських ризиків як засіб беззбиткової діяльності сільгоспвиробників // Економіка АПК, 2004. – № 4. – С. 87-91

167. Про заходи щодо розвитку аграрного ринку, Указ Президента України від 30.08.2004 р. // Державний вісник України. – вересень (№ 17), 2004. – С. 41-42.

168. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи в сфері сільськогосподарського виробництва. Указ Президента України.// Урядовий кур'єр. – 15 листопада. – №176. – 1994
169. Проданова І.І. Методологічні засади становлення інфраструктури аграрного ринку // Агроінком, 2005. – № 7. – С. 2-10.
170. Ричард Томас. Количественные методы анализа хозяйственной деятельности / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Дело и сервис», 1999. – 432 с.
171. Ромашкін О.О. Основні напрями державного регулювання сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК, 2004. – № 9. – С. 148-154.
172. Россоха В.В. Методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери АПК // Економіка АПК, 2005. – № 8. – С. 36-44.
173. Рыночная экономика: 200 терминов / Под общ. Ред. Г.Я.Кипермана. – М.: Политиздат, 1991. – 224 с.
174. Саблук П.Т. Економічні інтереси як основа розвитку аграрного виробництва // Економіка АПК, 2004. – № 8. – С. 3-15.
175. Саблук П.Т. Кардинальні напрями вирішення економічних проблем в АПК // Економіка АПК, 2005. – № 5. – 3-8.
176. Саблук П.Т. Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. Доповідь на Четвертих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 25-26 червня 2002 року. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 31 с.
177. Семюельсон П, Нордгаус Т. Экономикс – М. “Юнити”, 1994. – 456 с.
178. Ситник В.П. Впровадження наукових розробок у виробництво: стан і перспективи // Економіка АПК, 2005. – № 2. – 3-11.
179. Ситник В.П., Гаврилюк М.М., Лобас М.Г., Тивончук С.О., Тивончук С.В., Чмир С.М. Основні засади формування та функціонування ринку зерна в Україні // Агроінком, 2005. – № 1-2. – С. 6-17.

180. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К.: „АртЕк”, 2000. – 348 с.
181. Смирнов І.Г., Косарева Т.В. Логістична інфраструктура АПК: теорія і практика // Агроінком, 2005. – № 5-6. – С. 34-40.
182. Соловійов І.О., Кирилов Ю.Є. Біржова торгівля на шляху становлення ринку зерна // Економіка АПК, 2003. – № 2. – С. 124-130.
183. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах//Економіка АПК, 2002. – № 8. – С. 136-140.
184. Статистичні щорічники України за 2000-2005 рр. – К. “Техніка”. – 2001-2006 рр.
185. Столяров В.В. Механізм розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора в контексті ринку зерна // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 155-160.
186. Стороженко О., Безменова Н. Функции, структура и инфраструктура рынка // Бізнес Інформ, – № 7-8. – 1999. – С.54-57
187. Стороженко О., Безменова Н. Эволюция понятия «рынок». – Бизнес Информ, 1999. – № 9-10. – С. 52-54
188. Терещук С.М. Біржовий ринок зерна кукурудзи // Економіка АПК, 2004. – № 7. – С. 115-122.
189. Технологічні карти та витрати на вирощування сільськогосподарських культур / За ред.. П.Т.Саблука, Д.І.Мазоренка, Г.Є.Мазнева. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 402 с.
190. Тютюнник С.В. Тенденції формування та ефективності використання ресурсного потенціалу зернової галузі України // Формування і реструктуризація аграрного ресурсного потенціалу України: Зб. наук. праць НАНУ. – К., 1998 р.
191. Усата Н.В. Ефективність використання сільськогосподарського автотранспорту // Економіка АПК, 2002. – № 6. – с. 79-82.

192. Фещенко Н.М. Механізм заставних цін як інструмент регулювання кредитної політики в сільському господарстві // Економіка АПК, 2006. – № 3. – С. 85-92.
193. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
194. Формирование украинского зернового рынка // Агроперспектива + комплект. – 2003. – № 5. – С. 44-48.
195. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, сатан і показники // Економіка АПК, 2003. – № 6. – С. 9-15.
196. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні. – К., 1998, с.298.
197. Чабан В.Г. Лізинг в АПК як інструмент запровадження інновацій // Економіка АПК, 2006. – № 3.
198. Чеботарьов В.А. Інноваційна трансформація структури АПК як сутнісна ознака аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини // Економіка АПК, 2004. – № 8. – С. 31-37
199. Черевко Г.В., Гарасим П.М., Колодійчук В.А. та ін. Економіка зерно–продуктового підкомплексу АПК. – Львів: Українські технології, 2000. – 196 с.
200. Черниш С. Про рівень розвитку конкуренції на регіональному ринку зерна // Вісник ТАНГ, 2001. – Вип. 12. – С. 14-141.
201. Чирков В. Показники концентрації ринку, - Конкуренція, 2004. – №1 – С. 19-23
202. Чмирь С.М. Виробництво ячменю у контексті розвитку основних зернових культур в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 2. – С. 6-14
203. Чмирь С.М. Особливості формування ринку продовольчого зерна в південному регіоні // Економіка АПК, 2004. – № 3. – С. 56-62..
204. Шебаніна О.В. Розвиток аграрного підприємництва як основи формування продовольчого ринку // Економіка АПК, 2005. – № 10. – С. 42-50.

205. Шкляр В.Б. Основні форми державної підтримки розвитку сільського господарства України // Економіка АПК, 2005. – № 1. – С. 9-20.
206. Шкляр В.Б. Соціально-економічні мотиви формування ат реалізації державної аграрної політики в Україні // Економіка АПК, 2004. – № 12. – С. 28-36.
207. Шмига О.О. Роль ринкової інфраструктури у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції // Економіка АПК, 2005. – № 7. – С. 128-124.
208. Шморгун Л.Г. Основні принципи та механізм захисту с/г товаровиробників від моносонії // Економіка АПК, 2004. – № 8. – С. 129-134.
209. Шморгун Л.Г., Гедзь Т.М., Оцінка моносоністичної ринкової влади на первинному аграрному ринку // Економіка АПК, 2006. – № 12. – С. 111-118.
210. Шпик О.Р. Методологічні та методичні основи формування і прогнозування ціни на ринку зерна // Агро інком, 2004. – №5-6. – С. 49-55.
211. Шпик О.Р. Механізм формування попиту та пропозиції на регіональному ринку зерна Львівської області // Економіка АПК, 2003. – 12. – С. 111-117.
212. Шпик О.Р. Оцінка цінового механізму на зерновому ринку // Ринкова трансформація економіки АПК: Колективна монографія у чотирьох частинах / За ред.. П.Т.Саблука, В.Я.Амбросова, Г.Є.Мазнева. Ч.: Стабілізація доходів сільських товаровиробників. – К.: ІАЕ, 2002. – С. 333-335.
213. Юрчишин В.В. Розбудова системного державного управління сільським господарством // Економіка АПК, 2005. – № 6. – С. 6-15.
214. Ядгаров Я.С. История экономических учений. – М.: Экономика, 1996. – 246 с.
215. Яценко В.М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні // Економіка АПК, 2004 р. – № 1. – с.54-60.
216. Яценко В.М. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства // Економіка АПК, 2004. – № 12. – С. 68-75

ДОДАТКИ

Виробництво пшениці в світі за 1996-2005 рр., млн. тонн

Країна	Роки										В середньому за 10 років	Місце	Співвідношення макс. і мін. Значення за винятком найбільш- і найменш сприятливих значень
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005			
Китай	110,6	123,3	109,7	113,9	99,6	93,9	90,3	86,5	91,3	96,3	101,5	1	122,5
Індія	62,1	69,4	66,3	71,3	76,4	69,7	72,8	65,1	72,1	72,0	69,7	2	111,8
США	62	67,6	69,3	62,6	60,8	53,3	44,1	63,8	58,9	57,1	60,0	3	126,8
Росія	36	44,3	27	31	34,5	47	50,6	34,1	42,2	47,6	39,4	4	158,2
Франція	35	33,8	39,8	37	37,4	31,5	39	30,5	39,6	36,9	36,1	5	128,2
Канада	29,8	24,3	24,1	26,9	26,5	20,6	16,2	23,6	24,5	25,5	24,2	6	130,6
Австралія	23,7	19,2	22,1	24,8	22,1	24,9	10	24,9	22,5	24,1	21,8	7	150,9
Німеччина	18,9	19,8	20,2	19,6	21,6	22,8	20,8	19,3	25,3	23,6	21,2	8	124,8
Туреччина	18,5	18,7	21	18	21	19	19,5	19	21	21,0	19,7	9	116,7
Пакистан	16,9	16,7	18,7	17,9	21,1	19	18,2	19,2	19,8	21,6	18,9	10	117,2
Україна	13,5	18,4	14,9	13,6	10,2	21,3	20,6	3,5	20,2	18,7	15,5	11	202,0
Великобританія	16,1	15	15,4	14,9	16,7	11,6	16	14,3	15,7	15,0	15,1	12	107,7
Аргентина	16,1	15,1	12,6	15,5	16,1	15,4	12,3	14,5	14,8	16,0	14,8	13	130,9
Іран	10	10	12	8,7	8,1	9,5	12,4	13,5	14	5,5	10,4	14	166,7
Казахстан	7,7	9	4,5	11,2	9,1	12,7	12,7	11,5	9,6	11,1	9,9	15	164,9

Джерело: Інтернет: FAOSTAT

Додаток Б

Виробництво ячменю в світі за 1996-2005 рр., тис. тонн

Країна	Роки										В середньому за 10 років	Місце
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005		
Росія	15933	20786	9798	10603	14079	19535	18739	17968	18000	15773	16121,4	1
Канада	15562	12527	12709	13196	12229	10846	7489	12328	13040	12133	12205,9	3
Німеччина	12074	13399	12512	13300	12106	13495	10928	10596	12967	11773	12315,0	2
Україна	5726	7407	5870	6425	6872	10186	10364	6833	11076	9000	7975,9	7
Франція	9519	10124	10591	9378	9709	9799	10976	9844	10999	10357	10129,6	4
Іспанія	10697	8549	10895	7434	11063	6249	8333	8698	10583	4448	8694,9	5
Туреччина	8000	8200	9000	7700	8000	7500	8300	8100	9000	9000	8280,0	6
Австралія	6696	6482	5987	5043	6743	8280	3713	8525	7792	6640	6590,1	8
США	8544	7835	7667	6103	6939	5430	4933	6059	6099	4620	6422,9	9
Великобританія	7790	7828	6623	6581	6492	6660	3713	6370	5860	5545	6346,2	10

Джерело: Інтернет: FAOSTAT

Групування орних земель Тернопільської області за еколого-агрохімічним складом станом на 2006 рік [70, 21]

Райони	Бали	Дуже високої якості				Високої якості		Підвищеної якості		Середньої якості				Низької якості				Дуже низької якості		Непридатні землі	
		I клас Більше 90		II клас 81-90		III клас 71-80		IV клас 61-70		V клас 51-60		VI клас 41-50		VII клас 31-40		VIII клас 21-30		IX клас 11-20		X клас Ниже 10	
		Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%
Бережанський	32	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	2	0,7	5	6,6	50	5,0	38	0,7	5	-	-
Борщівський	33	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7	2	3,3	12	12,8	45	10,1	36	1,3	5	-	-
Бучацький	35	-	-	-	-	-	-	0,04	0,1	2,1	6,8	3,6	11,5	16,5	33	8,4	27	0,5	1,6	-	-
Гусятинський	42	-	-	-	-	-	-	1,2	2,9	8,5	17	18,1	7	18,3	37	3,2	6	0,1	0,1	-	-
Заліщицький	35	-	-	-	-	-	-	-	-	1,3	5,5	2,3	9,7	14,5	61	5,3	22	0,4	1,7	-	-
Збаразький	41	-	-	-	-	-	-	0,8	3	5,4	19	7,2	26	12,1	43	2,6	9	-	-	-	-
Зборівський	36	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	2,6	7,0	18	25,9	64	6,	15	0,1	0,4	-	-
Козівський	39	-	-	-	-	-	-	1,0	3	1,9	6	7,0	23	18,5	60	2,3	8	-	-	-	-
Кременецький	36	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7	3	5,8	2	16,1	56	5,9	20	0,3	1	-	-
Лановецький	48	-	-	-	-	-	-	0,5	3,57	5,0	36	5,8	41	2,7	19	0,04	0,3	-	-	-	-
Монастирський	31	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	2	0,5	3	7,5	46	7,4	46	0,6	3	-	-
Підволочиський	50	-	-	-	-	-	-	2,1	5	21,0	48	14,0	33	5,6	13	0,4	1	-	-	-	-
Підгаєцький	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	5,5	7,3	34	3,4	30	0,1	0,8	-	-
Теребовлянський	43	-	-	-	-	-	-	2,9	5	10,8	18	19,2	32	24,5	41	2,3	3,8	0,1	0,2	-	-
Тернопільський	43	-	-	-	-	-	-	0,9	3,4	6,6	25	6,4	24	11,1	41	1,9	7,2	-	-	-	-
Чортківський	38	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	4,3	9,2	27	21,7	63	5,0	5,8	0,2	0,4	-	-
Шумський	41	-	-	-	-	-	-	0,3	1	4,9	18	7,6	27	11,8	43	2,8	10	0,2	1	-	-
Всього по області	40	-	-	-	-	-	-	9,7	1,9	72,0	14	118,3	23	233,5	46	69,0	13,6	4,6	0,9	-	-

Визначення залежності між показниками внесення мінеральних та органічних добрив і урожайністю озимої пшениці

Часовий інтервал: 1993-2006 рр.

Об'єкт вибірки: зведені статистичні дані сільськогосподарських підприємств по районах Тернопільської області

Об'єм вибірки: 237 значень

Вихідні дані:

Внесено органічних добрив під пшеницю на 1 га площі в поживних речовинах, кг	Внесено мінеральних добрив під пшеницю на 1 га площі в поживних речовинах, кг	Урожайність озимої пшениці, ц/га
1	2	3
34,1	145,7	30,0
45,5	113,0	30,6
30,9	89,0	27,8
16,4	65,0	29,8
1,8	41,0	17,4
1,8	42,0	21,6
1,7	43,0	19,8
1,5	43,0	17,8
1,2	43,0	18,1
0,8	22,0	14,0
1,7	23,0	19,4
1,6	34,0	20,4
0,7	41,0	22,9
1,0	55,0	16,9
1,8	105,0	40,6
1,3	54,0	48,0
1,0	45,3	41,3
0,8	36,7	36,1
0,5	28,0	17,8
0,3	28,0	34,5
0,0	28,0	26,5
0,0	21,5	21,3
0,0	15,0	19,1
0,0	30,0	18,9
0,0	29,0	26,0
1,7	45,0	8,6
0,0	47,0	26,2
0,0	60,0	22,1
0,9	151,0	38,7

коефіцієнт кореляції

	<i>орг добр</i>	<i>мін добр</i>	<i>урож</i>
орг добр	1		
мін добр	0,43588	1	
урож	0,26682	0,65625	1

коефіцієнт детермінації

	<i>орг добр</i>	<i>мін добр</i>	<i>урож</i>
орг добр	1		
мін добр	0,18999	1	
урож	0,07119	0,43067	1

1	2	3
0,8	105,0	45,9
0,9	90,3	43,6
0,9	75,7	40,0
1,0	61,0	25,2
0,7	57,5	32,8
0,3	54,0	25,0
0,2	41,0	19,6
0,1	28,0	20,0
0,0	38,0	14,5
0,0	50,0	25,8
0,2	68,0	24,2
0,4	72,0	33,2
0,0	61,0	23,5
0,2	108,0	40,9
0,0	70,0	50,2
0,6	61,0	46,2
1,1	52,0	40,3
1,7	43,0	27,9
1,1	48,5	41,9
0,4	54,0	29,4
0,2	34,0	28,3
0,0	14,0	25,4
0,4	40,0	21,3
0,1	46,0	35,4
2,3	50,0	20,8
0,9	74,0	41,4
0,2	76,0	28,6
1,9	140,0	43,4
2,0	138,0	33,6
1,5	111,3	43,2
1,0	84,7	39,7
0,5	58,0	20,9
0,3	56,5	37,3
0,0	55,0	28,6
0,0	35,5	20,2
0,0	16,0	17,8
0,0	21,0	17,2
0,0	59,0	26,4
0,0	21,0	9,7
0,0	43,0	22,3
0,0	70,0	22,2
14,7	113,3	43,2
12,5	66,0	42,7
11,2	51,3	38,9

1	2	3
9,8	36,7	39,6
8,5	22,0	27,9
7,1	30,0	31,0
5,6	38,0	21,7
4,7	33,5	21,5
3,7	29,0	25,1
2,8	23,0	15,7
2,6	18,0	24,4
4,7	55,0	20,7
0,2	51,0	27,6
1,9	54,0	20,1
7,7	168,0	38,7
5,8	141,0	41,6
5,3	106,0	36,3
4,7	71,0	35,4
4,2	36,0	25,1
2,3	38,0	28,2
0,3	40,0	21,1
0,5	27,0	16,3
0,6	14,0	19,9
0,6	33,0	16,3
0,8	30,0	21,9
0,4	20,0	22,5
0,3	74,0	27,5
0,4	55,0	20,3
1,4	133,3	39,7
0,8	83,0	41,3
0,7	61,3	42,4
0,7	39,7	37,7
0,6	18,0	27,5
0,3	27,0	31,1
0,0	36,0	22,3
0,0	25,5	21,8
0,0	15,0	24,6
0,0	31,0	17,6
0,0	13,0	24,8
1,6	27,0	22,0
1,0	54,0	30,7
0,5	59,0	22,0
1,0	169,0	33,8
1,1	145,0	35,1
0,7	112,3	32,7
0,4	79,7	32,5

1	2	3
0,0	47,0	18,6
0,5	52,0	25,1
1,0	57,0	19,8
0,5	38,5	18,4
0,0	20,0	16,1
0,3	25,0	11,3
0,0	17,0	12,6
2,8	20,0	14,0
0,8	52,0	18,7
0,3	50,0	12,4
21,7	206,7	44,2
20,6	192,0	46,3
18,6	152,0	45,1
16,7	112,0	40,7
14,7	72,0	31,2
11,5	73,0	36,1
8,2	74,0	29,4
7,0	68,5	26,4
5,7	63,0	32,1
5,0	63,0	17,5
2,4	69,0	28,5
3,6	42,0	19,7
0,8	61,0	30,7
1,2	64,0	23,1
2,2	112,3	31,3
0,9	85,0	37,5
1,0	72,7	29,5
1,1	60,3	33,4
1,2	48,0	18,5
0,6	43,5	23,8
0,0	39,0	20,4
0,4	27,5	17,2
0,7	16,0	19,5
1,7	25,0	12,0
0,0	24,0	17,0
0,0	43,0	16,4
0,0	51,0	20,6
0,1	60,0	16,3
10,6	131,0	46,4
8,2	106,0	49,7
8,7	85,0	49,6
9,3	64,0	40,2
9,8	43,0	35,8

1	2	3
6,6	53,5	39,6
3,4	64,0	31,3
2,7	43,0	31,5
1,9	22,0	28,0
0,3	53,0	20,1
2,0	40,0	30,0
0,6	62,0	25,6
0,0	74,0	43,9
0,0	89,0	30,6
2,6	90,0	32,4
3,9	135,0	32,7
3,1	95,0	31,0
2,2	55,0	31,9
1,4	15,0	17,1
1,0	25,0	24,9
0,6	35,0	16,7
0,7	32,5	13,6
0,8	30,0	17,4
0,0	7,0	11,9
0,0	24,0	14,7
0,0	30,0	19,8
0,0	55,0	20,9
0,0	33,0	18,8
2,0	109,7	39,6
1,4	83,0	40,1
1,2	66,3	41,1
0,9	49,7	37,3
0,7	33,0	24,2
0,4	39,5	35,6
0,0	46,0	22,2
0,5	35,5	23,1
1,0	25,0	19,0
0,0	23,0	15,6
0,0	30,0	27,3
0,9	44,0	22,1
0,0	69,0	34,9
0,1	78,0	25,3
3,0	121,7	47,8
3,5	84,0	47,9
3,3	81,7	48,5
3,0	79,3	43,8
2,8	77,0	36,0
2,8	70,5	43,7

1	2	3
2,8	64,0	31,1
2,2	46,5	29,4
1,6	29,0	25,8
2,3	41,0	20,7
1,2	44,0	31,2
0,5	62,0	24,4
0,3	79,0	39,5
0,1	79,0	25,8
0,8	129,7	42,3
0,8	113,0	50,8
0,6	95,0	48,8
0,3	77,0	42,2
0,1	59,0	26,6
0,1	64,5	42,0
0,0	70,0	33,4
0,0	46,0	29,1
0,0	22,0	27,5
0,0	44,0	21,9
1,2	60,0	33,3
0,1	68,0	17,4
0,2	77,0	39,8
0,0	71,0	28,0
7,3	143,7	39,3
5,5	119,0	40,4
4,8	93,0	36,8
4,1	67,0	33,8
3,4	41,0	25,7
5,2	53,0	26,7
6,9	65,0	23,0
3,8	45,5	21,7
0,7	26,0	23,4
0,6	24,0	14,4
0,0	21,0	19,1
1,4	43,0	17,8
0,9	53,0	23,3
2,5	50,0	15,8

Джерело: Розраховано за даними державного комітету статистики Тернопільської області.

Динаміка внесення гербіцидів сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області під озиму пшеницю, га

Райони	Роки								2006 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Бережанський	1540	1120	1056	600	619	856	1046	1080	70,1
Борщівський	5339	4500	9500	5600	4500	6866	9057	6000	112,4
Бучацький	5457	2625	5672	6345	4416	9144	8725	5396	98,9
Гусятинський	7850	5800	12080	9409	5200	12110	10420	10774	137,2
Заліщицький	3402	2670	4799	4348	3168	5200	4815	3489	102,6
Збаразький	2636	1342	4364	2147	1781	3174	4298	4054	153,8
Зборівський	4665	2100	7075	4550	3068	5930	7506	7980	171,1
Козівський	1511	3370	5600	4698	2469	4003	4200	3714	245,8
Кременецький	5700	3200	8230	3675	1520	3200	2980	2255	39,6
Лановецький	5050	4100	7543	2682	2425	5042	4490	4142	82,0
Монастириський	3780	2100	5560	3010	1720	2510	2880	2418	64,0
Підволочиський	9390	6530	10500	8900	4770	11250	9980	7437	79,2
Підгаецький	1600	900	3560	1530	810	2190	1830	1410	88,1
Теребовлянський	7653	4283	10885	7864	7080	11980	13115	12690	165,8
Тернопільський	5400	5400	10426	7315	4950	10301	10568	8210	152,0
Чортківський	8620	6780	11586	8320	3100	10000	11000	10022	116,3
Шумський	1492	930	5850	4032	1599	4830	3270	3992	267,6
По області	81085	57750	124286	85026	53195	108586	110180	95063	117,2

Джерело: Тернопільський обласний центр захисту рослин

**Частка оригінального (ОН) та елітного (ЕН) насіння у загальному
обсязі використаного насіння озимих культур**

Райони	2003 р.			2004 р.			2005 р.			2006 р.		
	Висіяно, всього	В т.ч.ч ОН та ЕН	% від висіяного	Висіяно, всього	В т.ч.ч ОН та ЕН	% від висіяного	Висіяно, всього	В т.ч.ч ОН та ЕН	% від висіяного	Висіяно, всього	В т.ч.ч ОН та ЕН	% від висіяного
Бережанський	6,9	0,0	0,0	8,5	0,1	1,6	5,7	0,0	0,5	4,2	0,1	2,4
Борщівський	22,5	1,8	7,9	25,6	0,0	0,2	16,1	0,1	0,5	20,6	2,4	11,8
Бучацький	25,3	2,9	11,4	28,9	8,4	29,0	19,7	4,3	21,9	18,9	6,2	32,8
Гусятинський	37,7	13	33,3	35,5	8,4	23,7	28,6	8,0	28,1	30,3	5,9	19,5
Заліщицький	17,0	0,6	3,3	15,1	0,7	4,4	8,7	0,2	2,5	8,9	0,0	0,1
Збаразький	23,0	1,7	7,5	26,2	2,1	7,9	16,9	1,0	5,9	19,8	1,0	5,0
Зборівський	20,7	5,4	26,1	22,8	0,7	3,1	20,9	1,0	4,7	23,5	0,2	0,9
Козівський	15,5	1,6	10,6	11,8	0,3	2,2	8,4	0,0	0,2	8,5	0,3	3,0
Кременецький	14,0	0,2	1,5	14,9	0,2	1,2	8,7	0,5	5,5	6,7	0,2	3,0
Лановецький	17,4	2,4	13,8	17,3	0,0	0,0	14,9	0,1	0,4	17,4	0,4	2,3
Монастириський	96,0	0,6	0,6	9,5	0,1	0,7	7,9	0,0	0,0	6,2	0,5	7,6
Підволочиський	33,0	15	44,4	35,7	5,6	15,7	27,0	5,1	18,9	25,1	8,1	32,3
Підгаєцький	6,1	0,5	8,6	5,8	0,1	1,6	4,1	0,0	0,0	5,9	0,1	1,4
Теребовлянський	36,6	2,4	6,7	39,3	2,1	5,3	30,2	0,3	0,8	31,9	0,6	1,8
Тернопільський	29,7	8,8	29,6	33,1	2,0	5,9	22,1	1,8	8,2	24,5	1,8	7,2
Чортківський	26,1	4,0	15,4	32,0	2,8	8,6	24,5	2,1	8,7	29,4	2,8	9,6
Шумський	14,9	2,1	14,4	19,5	2,4	12,2	14,3	0,7	5,1	11,4	2,2	19,5
Разом :	356	62	17,5	382	36	9,4	279	25	9,1	293	33	11,2

Джерело: Тернопільська обласна державна насіннева інспекція

Групування регіонів України за коефіцієнтом уточненої зернової спеціалізації за 2005-2006 рр.

Ранг	Регіон (область)	Вся посівна площа, тис. Га	Посівна площа під зерновими, тис. Га	Частка посівної площі під зерновими в структурі посівних, %	Частка посівної площі під зерновими від загальної, %	Коефіцієнт уточненої зернової спеціалізації
1	Одеська	1778	1151	64,7	7,5	482,8
2	Дніпропетровська	1834	1109	60,5	7,2	434,5
3	Миколаївська	1493	970	65,0	6,3	408,4
4	Полтавська	1607	993	61,8	6,4	397,6
5	Кіровоградська	1523	908	59,6	5,9	350,8
6	Донецька	1488	822	55,2	5,3	294,2
7	Харківська	1554	831	53,5	5,4	287,9
8	Вінницька	1457	803	55,1	5,2	286,8
9	Черкаська	1212	715	59,0	4,6	273,3
10	Херсонська	1335	744	55,7	4,8	268,7
11	Київська	1182	696	58,9	4,5	265,6
12	Запорізька	1535	785	51,1	5,1	260,1
13	АР Крим	800	562	70,3	3,6	255,8
14	Чернігівська	1056	636	60,2	4,1	248,2
15	Хмельницька	989	578	58,4	3,7	218,9
16	Сумська	928	534	57,5	3,5	199,1
17	Луганська	963	528	54,8	3,4	187,6
18	Тернопільська	695	446	64,2	2,9	185,5
19	Житомирська	879	424	48,2	2,7	132,5
20	Волинська	522	285	54,6	1,8	100,8
21	Рівненська	509	266	52,3	1,7	90,1
22	Львівська	603	276	45,8	1,8	81,9
23	Чернівецька	292	147	50,3	1,0	48,0
24	Івано-Франківська	327	138	42,2	0,9	37,7
25	Закарпатська	191	86	45,0	0,6	25,1
	Всього	26752	15433	-	100	-

Додаток И

Структура посівних площ зернових по районах за категоріями господарств Тернопільської області у 2006 р., га

	По всіх категоріях господарств			У сільськогосподарських господарствах			У господарствах населення		
	Вся посівна площа	У т.ч. під зерновими	Частка посівних площ під зерновими, %	Вся посівна площа	У т.ч. під зерновими	Частка посівних площ під зерновими, %	Вся посівна площа	У т.ч. під зерновими	Частка посівних площ під зерновими, %
По області	694822	445523	64,1	415093	318252	76,7	279729	127271,0	45,5
Бережанський	18871	8404	44,5	7525	5161	68,6	11346	3243,0	28,6
Борщівський	52640	35567	67,6	28747	20777	72,3	23893	14790,0	61,9
Бучацький	45664	30710	67,3	30724	23897	77,8	14940	6813,0	45,6
Гусятинський	62659	43873	70,0	42024	33974	80,8	20635	9899,0	48,0
Заліщицький	35601	24642	69,2	22061	16978	77,0	13540	7664,0	56,6
Збаразький	41625	25742	61,8	24248	18486	76,2	17377	7256,0	41,8
Зборівський	35454	21493	60,6	19977	15628	78,2	15477	5865,0	37,9
Козівський	37635	22105	58,7	16997	12650	74,4	20638	9455,0	45,8
Кременецький	32296	18862	58,4	14064	10917	77,6	18232	7945,0	43,6
Лановецький	32678	19269	59,0	21061	14927	70,9	11617	4342,0	37,4
Монастириський	18704	9937	53,1	8352	6692	80,1	10352	3245,0	31,3
Підволочиський	55266	35242	63,8	38635	26933	69,7	16631	8309,0	50,0
Підгаєцький	18478	10839	58,7	6166	5013	81,3	12312	5826,0	47,3
Теребовлянський	63162	44727	70,8	40046	32389	80,9	23116	12338,0	53,4
Тернопільський	46351	30740	66,3	32083	25337	79,0	14268	5403,0	37,9
Чортківський	59575	44753	75,1	41623	34913	83,9	17952	9840,0	54,8
Шумський	36964	17972	48,6	19825	12934	65,2	17139	5038,0	29,4
м. Тернопіль	1199	646	53,9	935	646	69,1	264	0,0	0,0

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Групування регіонів України за рівнем виробництва зерна на душу населення

Ранг	Регіон (область)	Виробництво зернових культур на одну особу, кг						№ групи
		2002	2003	2004	2005	2006	В середньому за 2002-2006	
1	Кіровоградська	2306	1070	2453	2305	2274	2081,6	I
2	Полтавська	1706	955	1902	1823	1581	1593,4	II
3	Миколаївська	1933	642	2184	1440	1605	1560,8	II
4	Черкаська	1397	895	1714	1643	1580	1445,8	III
5	Херсонська	1317	350	1692	1359	1314	1206,4	III
6	Чернігівська	1003	869	1560	1354	1118	1180,8	III
7	Вінницька	1318	695	1213	1189	1225	1128	IV
8	Одеська	1179	498	1505	1108	1171	1092,2	IV
9	Сумська	1013	635	1025	906	730	861,8	IV
10	Запорізька	989	327	974	966	950	841,2	V
11	Хмельницька	988	590	1023	873	686	832	V
12	Тернопільська	798	651	921	936	816	824,4	V
13	Дніпропетровська	840	363	876	840	767	737,2	V
14	Харківська	912	374	751	848	609	698,8	V
15	Волинська	650	533	745	649	505	616,4	V
16	Житомирська	644	349	607	561	548	541,8	V
17	Рівненська	582	352	547	517	418	483,2	VI
18	Автономна Республіка Крим	460	278	507	490	517	450,4	VI
19	Чернівецька	481	354	468	469	411	436,6	VI
20	Київська	417	309	521	513	416	435,2	VI
21	Луганська	406	252	462	541	353	402,8	VI
22	Донецька	417	147	436	411	358	353,8	VI
23	Львівська	261	222	261	243	228	243	VI
24	Закарпатська	208	217	284	237	230	235,2	VI
25	Івано-Франківська	228	188	257	241	211	225	VI

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Динаміка валового збору зернових в регіонах України, тис. тонн*

1	Роки							Середнє значення
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
2	3	4	5	6	7	8	9	
Україна	24459	39706	38804	20234	41809	38016	34258	33838
Іб	-	162,3	158,6	82,7	170,9	155,4	140,1	146
Іл	-	162,3	97,7	52,1	206,6	90,9	90,1	122
АР Крим	1064	1413	1106	665	1205	1160	1221	1102
Іб	-	132,8	103,9	62,5	113,3	109,0	114,7	104,3
Іл	-	132,8	78,3	60,1	181,2	96,3	105,2	109,7
Вінницька	1745	2141	2322	1213	2097	2035	2075	1926
Іб	-	122,7	133,1	69,5	120,2	116,6	118,9	112,4
Іл	-	122,7	108,5	52,2	172,9	97,0	102,0	110,7
Волинська	503	609	687	560	780	677	524	636
Іб	-	121,1	136,6	111,3	155,1	134,6	104,3	131,7
Іл	-	121,1	112,8	81,5	139,3	86,8	77,5	108,3
Дніпропетровська	1571	3272	2979	1279	3057	2908	2635	2511
Іб	-	208,3	189,6	81,4	194,6	185,1	167,7	171,8
Іл	-	208,3	91,0	42,9	239,0	95,1	90,6	135,3
Донецька	1011	2183	2001	699	2045	1912	1646	1642
Іб	-	215,9	197,9	69,1	202,3	189,1	162,8	174,9
Іл	-	215,9	91,7	34,9	292,6	93,5	86,1	145,7
Житомирська	721	832	890	478	821	750	725	749
Іб	-	115,4	123,4	66,3	113,9	104,0	100,6	104,6
Іл	-	115,4	107,0	53,7	171,8	91,4	96,7	107,8
Закарпатська	167	244	261	272	355	296	287	266
Іб	-	146,1	156,3	162,9	212,6	177,2	171,7	171
Іл	-	146,1	107,0	104,2	130,5	83,4	96,9	114,2
Запорізька	1150	2516	1897	621	1837	1806	1762	1638
Іб	-	218,8	165,0	54,0	159,7	157,0	153,2	150,9
Іл	-	218,8	75,4	32,7	295,8	98,3	97,6	144,2
Івано-Франківська	253	317	320	263	358	335	293	308
Іб	-	125,3	126,5	104,0	141,5	132,4	115,7	125,9
Іл	-	125,3	100,9	82,2	136,1	93,6	87,3	107,6
Київська	1431	1662	1848	1370	2314	2284	1857	1818
Іб	-	116,1	129,1	95,7	161,7	159,6	129,7	132,5
Іл	-	116,1	111,2	74,1	168,9	98,7	81,3	113,8
Кіровоградська	1378	2744	2591	1186	2679	2479	2411	2176
Іб	-	199,1	188,0	86,1	194,4	179,9	174,9	169,5
Іл	-	199,1	94,4	45,8	225,9	92,5	97,2	131,5
Луганська	442	962	1025	627	1134	1311	845	917
Іб	-	217,6	231,9	141,9	256,6	296,6	191,3	228,9
Іл	-	217,6	106,5	61,2	180,9	115,6	64,5	136,4

Продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська	481	598	683	577	678	627	587	607
Іб	-	124,3	142,0	120,0	141,0	130,4	122,1	131,5
Іл	-	124,3	114,2	84,5	117,5	92,5	93,7	106,6
Миколаївська	921	2718	2430	800	2697	1763	1951	1888
Іб	-	295,1	263,8	86,9	292,8	191,4	211,8	226
Іл	-	295,1	89,4	32,9	337,1	65,4	110,6	164
Одеська	1581	3215	2897	1214	3647	2669	2808	2537
Іб	-	203,4	183,2	76,8	230,7	168,8	177,6	172,6
Іл	-	203,4	90,1	41,9	300,4	73,2	105,2	141,8
Полтавська	1408	2302	2761	1529	3008	2851	2447	2310
Іб	-	163,5	196,1	108,6	213,6	202,5	173,8	176,9
Іл	-	163,5	119,9	55,4	196,7	94,8	85,8	126,1
Рівненська	495	540	681	410	636	599	483	560
Іб	-	109,1	137,6	82,8	128,5	121,0	97,6	115,8
Іл	-	109,1	126,1	60,2	155,1	94,2	80,6	108,9
Сумська	968	1208	1305	807	128	1119	890	923
Іб	-	124,8	134,8	83,4	13,2	115,6	91,9	94,4
Іл	-	124,8	108,0	61,8	15,9	874,2	79,5	236,9
Тернопільська	741	806	908	736	1035	1045	905	879
Іб	-	108,8	122,5	99,3	139,7	141,0	122,2	122,3
Іл	-	108,8	112,7	81,1	140,6	101,0	86,6	108,8
Харківська	1268	2435	2643	1076	2145	2407	1717	1996
Іб	-	192,0	208,4	84,9	169,2	189,8	135,4	168,9
Іл	-	192,0	108,5	40,7	199,3	112,2	71,3	130,6
Херсонська	1166	2180	1537	405	1936	1539	1474	1461
Іб	-	187,0	131,8	34,7	166,0	132,0	126,4	130,3
Іл	-	187,0	70,5	26,4	478,0	79,5	95,8	168,3
Хмельницька	1242	1275	1405	830	1427	1205	938	1231
Іб	-	102,7	113,1	66,8	114,9	97,0	75,5	98,9
Іл	-	102,7	110,2	59,1	171,9	84,4	77,8	105,7
Черкаська	1594	2013	1947	1235	2339	2217	2109	1891
Іб	-	126,3	122,1	77,5	146,7	139,1	132,3	122,3
Іл	-	126,3	96,7	63,4	189,4	94,8	95,1	114,1
Чернівецька	326	438	442	325	427	427	373	398
Іб	-	134,4	135,6	99,7	131,0	131,0	114,4	126,3
Іл	-	134,4	100,9	73,5	131,4	100,0	87,3	108
Чернігівська	832	1083	1238	1057	1868	1595	1297	1279
Іб	-	130,2	148,8	127,0	224,5	191,7	155,9	164,4
Іл	-	130,2	114,3	85,4	176,7	85,4	81,3	118,4

*Іб - Базовий індекс; Іл. – лінійний індекс; базовий рік – 2000.

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Додаток М

Співвідношення виробленого та реалізованого зерна сільськогосподарськими підприємствами України

	Роки																	
	2000			2002			2003			2004			2005			2006		
	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Частка реалізованого зерна, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Україна	24459	10726	43,9	39706	16967	42,7	38804	18979	48,9	20234	8999	44,5	41809	16698	39,9	34258	17814	52,0
АР Крим	1064	619	58,2	1413	761	53,9	1106	621	56,1	665	312	46,9	1205	534	44,3	1221	593	48,6
Вінницька	1745	818	46,9	2141	1030	48,1	2322	1247	53,7	1213	628	51,8	2097	952	45,4	2075	1181	56,9
Волинська	503	156	31,0	609	153	25,1	687	184	26,8	560	154	27,5	780	198	25,4	524	161	30,7
Дніпропетровська	1571	602	38,3	3272	1360	41,6	2979	1508	50,6	1279	611	47,8	3057	1220	39,9	2635	1382	52,4
Донецька	1011	401	39,7	2183	968	44,3	2001	1004	50,2	699	336	48,1	2045	684	33,4	1646	775	47,1
Житомирська	721	283	39,3	832	308	37,0	890	348	39,1	478	212	44,4	821	319	38,9	725	311	42,9
Закарпатська	167	20	12,0	244	30	12,3	261	41	15,7	272	29	10,7	355	40	11,3	287	27	9,3
Запорізька	1150	566	49,2	2516	1089	43,3	1897	1096	57,8	621	350	56,4	1837	814	44,3	1762	1030	58,5
Івано-Франківська	253	62	24,5	317	59	18,6	320	60	18,8	263	39	14,8	358	52	14,5	293	56	19,0
Київська	1431	635	44,4	1662	714	43,0	1848	970	52,5	1370	685	50,0	2314	965	41,7	1857	1113	60,0
Кіровоградська	1378	591	42,9	2744	1180	43,0	2591	1232	47,5	1186	592	49,9	2679	1168	43,6	2411	1371	56,9
Луганська	442	194	43,9	962	415	43,1	1025	586	57,2	627	312	49,8	1134	486	42,9	845	501	59,3
Львівська	481	123	25,6	598	109	18,2	683	126	18,4	577	116	20,1	678	134	19,8	587	154	26,2
Миколаївська	921	474	51,5	2718	1258	46,3	2430	1184	48,7	800	308	38,5	2697	903	33,5	1951	831	42,6

Продовження додатку М

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Одеська	1581	756	47,8	3215	1444	44,9	2897	1479	51,1	1214	407	33,5	3647	1480	40,6	2808	1410	50,2
Полтавська	1408	657	46,7	2302	949	41,2	2761	1377	49,9	1529	726	47,5	3008	1240	41,2	2447	1247	50,9
Рівненська	495	165	33,3	540	162	30,0	681	185	27,2	410	144	35,1	636	216	34,0	483	184	38,0
Сумська	968	488	50,4	1208	669	55,4	1305	843	64,6	807	466	57,7	1280	730	57,0	890	619	69,6
Тернопільська	741	274	37,0	806	301	37,3	908	347	38,2	736	316	42,9	1035	442	42,7	905	450	49,8
Харківська	1268	590	46,5	2435	1090	44,8	2643	1337	50,6	1076	542	50,4	2145	997	46,5	1717	1136	66,2
Херсонська	1166	554	47,5	2180	935	42,9	1537	716	46,6	405	159	39,3	1936	603	31,1	1474	591	40,1
Хмельницька	1242	533	42,9	1275	511	40,1	1405	668	47,5	830	392	47,2	1427	603	42,3	938	480	51,1
Черкаська	1594	767	48,1	2013	947	47,0	1947	1059	54,4	1235	628	50,9	2339	1031	44,1	2109	1236	58,6
Чернівецька	326	89	27,3	438	107	24,4	442	112	25,3	325	47	14,5	427	82	19,2	373	71	19,2
Чернігівська	832	309	37,1	1083	418	38,6	1238	649	52,4	1057	488	46,2	1868	805	43,1	1297	905	69,8

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Додаток Н

**Розрахунок впливу валового збору зернових на зміну обсягів їх
реалізації за індексами Лайспераса та Пааше**

	Роки				Індекс Лайспераса		Індекс Пааше	
	2000		2006					
	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	Валовий збір зернових	Обсяг реалізації зернових	q0*p1	q0*p0	q1*p1	q1*p0
	q0	p0	q1	p1				
Україна	24459	10726	34258	17814	435717518	262347234	610284208	367454526
АР Крим	1064	619	1221	593	630739	658616	723690	755675
Вінницька	1745	818	2075	1181	2061020	1427410	2451019	1697514
Волинська	503	156	524	161	81084	78468	84533	81806
Дніпропетровська	1571	602	2635	1382	2170651	945742	3641194	1586451
Донецька	1011	401	1646	775	783828	405411	1275989	659966
Житомирська	721	283	725	311	224159	204043	225496	205260
Закарпатська	167	20	287	27	4476	3340	7684	5734
Запорізька	1150	566	1762	1030	1184385	650900	1814684	997292
Івано-Франківська	253	62	293	56	14042	15686	16239	18141
Київська	1431	635	1857	1113	1592846	908685	2066470	1178878
Кіровоградська	1378	591	2411	1371	1888825	814398	3304072	1424606
Луганська	442	194	845	501	221486	85748	423630	164008
Львівська	481	123	587	154	73978	59163	90342	72250
Миколаївська	921	474	1951	831	765167	436554	1620558	924584
Одеська	1581	756	2808	1410	2229368	1195236	3959561	2122848
Полтавська	1408	657	2447	1247	1755072	925056	3050061	1607613
Рівненська	495	165	483	184	90833	81675	88631	79695
Сумська	968	488	890	619	599579	472384	551080	434174
Тернопільська	741	274	905	450	333746	203034	407702	248025
Харківська	1268	590	1717	1136	1440828	748120	1950800	1012912
Херсонська	1166	554	1474	591	688989	645964	871105	816707
Хмельницька	1242	533	938	480	595663	661986	449817	499901
Черкаська	1594	767	2109	1236	1970343	1222598	2606440	1617296
Чернівецька	326	89	373	71	23276	29014	26618	33179
Чернігівська	832	309	1297	905	753210	257088	1173903	400680
Всього	24459	10726	34258	17814	22177592	13136319	32881317	18645194
Значення індексів					1,688		1,764	

Додаток П

**Визначення залежностей у структурі реалізації зернових сільськогосподарськими підприємствами
Тернопільської області, в середньому за 2005-06 рр.**

		Вироблено зерна, тонн.	Реалізовано зерна, тонн	Вироблено зерна на душу населення, тонн/люд.рік	Бали оцінки якості землі	Реалізовано за каналами реалізації, %				
						Переробним підприємствам	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку через власні магазини, ларки, палатки	За іншими каналами
1	Бережанський	6777,8	4479,5	0,309	32	12,58	12,99	17,65	40,09	16,69
2	Борщівський	35033,6	27188,5	0,929	33	4,42	5,89	19,96	22,27	47,46
3	Буцацький	49473	45497	0,987	35	1,71	9,41	9,14	9,33	70,40
4	Гусятинський	80012	72507	1,582	42	3,99	5,90	14,15	11,38	64,56
5	Заліщицький	34825,6	21386,5	0,848	35	11,80	7,57	15,19	14,47	50,97
6	Збаразький	28987,1	20020	0,778	41	27,96	10,37	16,36	15,50	29,80
7	Зборівський	29340,7	16993,5	0,860	36	22,99	8,20	10,98	24,16	33,67
8	Козівський	23070,7	9398,5	0,997	39	8,61	8,88	18,28	19,38	44,52
9	Кременецький	11359,5	9674	0,401	36	6,64	10,94	11,26	13,02	58,13
10	Лановецький	27034,2	16133,5	1,190	48	3,48	19,25	11,43	2,61	62,91
11	Монастириський	10607,1	5698	0,543	31	11,97	21,71	14,77	24,00	27,54
12	Підволочиський	72747,2	43825	1,846	50	0,20	5,37	12,28	0,05	82,11
13	Підгаєцький	7020,25	3238,5	0,887	33	4,41	21,98	7,93	39,27	26,42
14	Теребовлянський	84851,9	52427,5	1,387	43	14,29	3,15	17,80	7,38	57,38
15	Тернопільський	52780,7	40981	0,960	43	4,24	5,39	17,93	8,35	63,92
16	Чортківський	77103,5	63581	1,253	38	11,04	2,52	15,38	19,67	51,39
17	Шумський	17869,3	12365,5	0,877	41	8,70	8,04	11,93	24,56	46,77
По області		650257	466689	0,803	40	8,12	6,78	14,61	12,85	57,62

Продовження додатку П

Значення коефіцієнтів кореляції

	Вироблено зерна, тонн.	Реалізовано зерна, тонн	Вироблено зерна на душу населення, тонн/люд.рік	Бали оцінки якості землі	Реалізовано за каналами реалізації:				
					Переробним підприємствам	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку через власні магазини, ларки, палатки	За іншими каналами
<i>Вироблено зерна, тонн.</i>	1								
<i>Реалізовано зерна, тонн</i>	0,998	1							
<i>Вироблено зерна на душу населення, тонн/люд.рік</i>	0,039	0,041	1						
<i>Бали оцінки якості землі</i>	0,157	0,145	0,726	1					
<i>Реалізовано за каналами реалізації:</i>	<i>Переробним підприємствам</i>	-0,071	-0,085	-0,350	-0,206	1			
	<i>Населенню в рахунок оплати праці</i>	-0,249	-0,258	-0,439	-0,328	-0,039	1		
	<i>Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв</i>	0,059	0,052	-0,050	-0,027	0,226	-0,432	1	
	<i>На ринку через власні магазини, ларки, палатки</i>	-0,206	-0,204	-0,604	-0,758	0,271	0,407	-0,007	1
	<i>За іншими каналами</i>	0,232	0,241	0,683	0,676	-0,615	-0,494	-0,141	-0,876

Реалізація зернових сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області по каналах реалізації за 2006 р, %

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

	Реалізація пшениці, тонн						Реалізація ячменю, тонн						Реалізація жита, тонн					
	Частка по каналах реалізації																	
	Переробним підприємствам	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку через власні магазини, ларьки, палатки	Через біржі, аукціони	За іншими каналами	Переробним підприємствам	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку через власні магазини, ларьки, палатки	Через біржі, аукціони	За іншими каналами	Переробним підприємствам	Населенню в рахунок оплати праці	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	На ринку через власні магазини, ларьки, палатки	Через біржі, аукціони	За іншими каналами
Бережанський	17,4	12,1	18,0	41,5	0,0	10,9	0,0	6,1	6,6	69,1	0,0	18,2	30,3	4,9	1,6	45,9	0,0	17,2
Борщівський	2,7	5,7	23,6	20,3	0,0	47,7	8,6	2,0	11,8	26,8	0,0	50,9	0,0	16,7	50,0	0,0	0,0	33,3
Бучацький	1,0	8,1	9,3	8,2	0,0	73,5	0,3	11,8	7,9	12,4	0,0	67,5	5,5	2,2	1,9	8,4	0,0	82,0
Гусятинський	4,5	8,1	22,6	10,4	0,1	54,1	6,0	8,9	4,7	13,1	0,0	67,3	0,0	1,0	0,0	43,9	0,0	55,1
Заліщицький	8,5	7,9	26,6	11,9	0,0	45,1	0,0	14,9	10,1	25,1	0,0	50,0						
Збаразький	17,4	7,4	15,9	17,7	0,0	41,5	14,8	9,1	29,1	18,1	0,0	28,9	62,8	2,7	2,5	13,7	0,0	18,3
Зборівський	22,3	5,6	15,7	10,5	0,0	45,9	0,4	7,3	4,9	17,6	0,0	69,8	39,4	1,5	0,3	5,0	0,0	53,7
Козівський	3,4	9,8	24,2	17,7	0,0	44,8	0,0	3,7	0,5	26,5	0,0	69,3	34,4	0,0	13,6	9,3	0,0	42,6
Кременецький	3,1	5,3	5,3	11,6	0,0	74,7	0,2	13,3	9,1	21,6	0,0	55,9	21,0	8,2	5,7	13,2	0,0	51,8
Лановецький	3,8	27,2	6,5	3,5	0,0	59,1	5,6	20,7	19,3	7,4	0,0	47,0	0,0	47,0	3,7	11,2	0,0	38,1
Монастирський	5,3	21,7	18,5	24,3	0,0	30,2	1,1	11,7	5,9	28,6	0,0	52,7	53,9	9,8	8,1	15,9	0,0	12,2
Підволочиський	0,5	3,5	18,2	0,0	0,0	77,9	0,0	2,4	5,5	0,0	0,0	92,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
Підгаєцький	0,0	20,6	7,3	61,8	0,0	10,3	0,0	25,3	1,7	55,2	0,0	17,8	19,2	4,8	2,4	13,0	0,0	60,6
Теребовлянський	2,8	2,7	29,9	9,7	0,0	54,8	16,4	0,9	13,7	13,4	0,0	55,6	11,9	0,0	0,0	0,0	0,0	88,1
Тернопільський	2,8	4,0	19,8	12,2	0,0	61,3	1,0	6,5	27,4	11,4	0,0	53,7	0,3	0,0	0,0	15,9	0,0	83,8
Чортківський	15,5	1,9	25,0	23,1	0,0	34,5	0,1	1,7	9,7	43,0	0,0	45,5	14,0	0,0	0,6	61,7	0,0	23,7
Шумський	9,2	6,5	10,3	28,5	0,0	45,6	11,0	7,8	5,0	25,6	0,0	50,5	3,6	10,6	16,4	20,6	0,0	48,9
По області	6,5	6,6	19,4	13,1	0,01	54,3	5,3	6,3	11,2	17,4	0,0	59,8	20,3	4,4	4,4	14,9	0,0	55,9

Розрахунок гіпотетичної конкурентної ціни на основі олігопсонічного індексу*

ІО	1-ІО піднесено до степеня										
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0,1	5263	3690	2908	2442	2134	1917	1756	1632	1535	1457	1394
0,2	2778	2049	1694	1487	1355	1265	1202	1155	1120	1094	1074
0,3	1961	1522	1316	1202	1133	1090	1061	1042	1029	1020	1014
0,4	1563	1276	1149	1084	1049	1029	1017	1010	1006	1004	1002
0,5	1333	1143	1067	1032	1016	1008	1004	1002	1001	1000	1000
0,6	1190	1068	1026	1010	1004	1002	1001	1000	1000	1000	1000
0,7	1099	1028	1008	1002	1001	1000	1000	1000	1000	1000	1000
0,8	1042	1008	1002	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
0,9	1010	1001	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

* гіпотетичну конкурентну ціну розраховано за формулою $CP = \frac{OP}{1 - OI^k}$,

де СР – ціна, яка могла би існувати на ринку за умови чистої конкуренції;

ОР – ціна, яка існує на ринку в умовах олігопсонії (для даного розрахунку ОР=1000 грн);

ОІ – олігопсонічний індекс, що визначає силу покупців на ринку;

k – корегуючий коефіцієнт.

Додаток Т

АВС-аналіз регіонів України за валовим збором зернових

	Регіони (області)	Роки							Середнє занчченн 2000-2005 рр.	Наростаючий підсумок, тис. тонн	Наростаючий відсоток, %	Група/кількість регіонів у групі
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006				
1	Одеська	1581	3215	2897	1214	3647	2669	2808	2576	2576	7,6	
2	Дніпропетровська	1571	3272	2979	1279	3057	2908	2635	2529	5105	15,1	
3	Полтавська	1408	2302	2761	1529	3008	2851	2447	2329	7434	21,9	
4	Кіровоградська	1378	2744	2591	1186	2679	2479	2411	2210	9644	28,4	А/7
5	Харківська	1268	2435	2643	1076	2145	2407	1717	1956	11600	34,2	
6	Вінницька	1745	2141	2322	1213	2097	2035	2075	1947	13546	40,0	
7	Черкаська	1594	2013	1947	1235	2339	2217	2109	1922	15468	45,6	
8	Миколаївська	921	2718	2430	800	2697	1763	1951	1897	17365	51,2	
9	Київська	1431	1662	1848	1370	2314	2284	1857	1824	19189	56,6	
10	Запорізька	1150	2516	1897	621	1837	1806	1762	1656	20845	61,5	В/7
11	Донецька	1011	2183	2001	699	2045	1912	1646	1642	22487	66,3	
12	Херсонська	1166	2180	1537	405	1936	1539	1474	1462	23949	70,7	
13	Чернігівська	832	1083	1238	1057	1868	1595	1297	1281	25231	74,4	
14	Хмельницька	1242	1275	1405	830	1427	1205	938	1189	26420	77,9	
15	АР Крим	1064	1413	1106	665	1205	1160	1221	1119	27539	81,2	
16	Сумська	968	1208	1305	807	1280	1119	890	1082	28621	84,4	
17	Луганська	442	962	1025	627	1134	1311	845	907	29528	87,1	
18	Тернопільська	741	806	908	736	1035	1045	905	882	30410	89,7	
19	Житомирська	721	832	890	478	821	750	725	745	31155	91,9	
20	Волинська	503	609	687	560	780	677	524	620	31776	93,7	С/11
21	Львівська	481	598	683	577	678	627	587	604	32380	95,5	
22	Рівненська	495	540	681	410	636	599	483	549	32929	97,1	
23	Чернівецька	326	438	442	325	427	427	373	394	33323	98,3	
24	Івано- Франківська	253	317	320	263	358	335	293	306	33629	99,2	
25	Закарпатська	167	244	261	272	355	296	287	269	33897	100	

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Додаток У

XYZ-аналіз регіонів України за валовим збором зернових, тис. тонн

	Регіони (області)	Роки							Коефіцієнт варіації	Група / кількість регіонів в групі
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
1	Львівська	481	598	683	577	678	627	587	10,5	
2	Івано- Франківська	253	317	320	263	358	335	293	11,5	
3	Чернівецька	326	438	442	325	427	427	373	12,2	
4	Тернопільська	741	806	908	736	1035	1045	905	13,4	
5	Волинська	503	609	687	560	780	677	524	14,9	
6	Рівненська	495	540	681	410	636	599	483	16,0	
7	Житомирська	721	832	890	478	821	750	725	16,6	Y/13
8	Вінницька	1745	2141	2322	1213	2097	2035	2075	17,4	
9	Хмельницька	1242	1275	1405	830	1427	1205	938	17,6	
10	Черкаська	1594	2013	1947	1235	2339	2217	2109	18,5	
11	АР Крим	1064	1413	1106	665	1205	1160	1221	19,0	
12	Київська	1431	1662	1848	1370	2314	2284	1857	19,0	
13	Закарпатська	167	244	261	272	355	296	287	19,7	
14	Полтавська	1408	2302	2761	1529	3008	2851	2447	25,3	
15	Чернігівська	832	1083	1238	1057	1868	1595	1297	25,3	
16	Кіровоградська	1378	2744	2591	1186	2679	2479	2411	27,1	
17	Дніпропетровська	1571	3272	2979	1279	3057	2908	2635	28,6	
18	Харківська	1268	2435	2643	1076	2145	2407	1717	29,0	
19	Луганська	442	962	1025	627	1134	1311	845	30,4	
20	Одеська	1581	3215	2897	1214	3647	2669	2808	31,4	Z/12
21	Донецька	1011	2183	2001	699	2045	1912	1646	32,1	
22	Запорізька	1150	2516	1897	621	1837	1806	1762	33,8	
23	Херсонська	1166	2180	1537	405	1936	1539	1474	36,2	
24	Миколаївська	921	2718	2430	800	2697	1763	1951	38,7	
25	Сумська	968	1208	1305	807	128	1119	890	39,4	

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Ранжування регіонів України на основі зведення ABC- та XYZ-аналізів регіонів України за валовим збором зернових у 2000-2006 рр.

Ранг	Регіон (область)	Група
1	Вінницька	AУ
2	Черкаська	AУ
3	Одеська	AZ
4	Дніпропетровська	AZ
5	Полтавська	AZ
6	Кіровоградська	AZ
7	Харківська	AZ
8	Київська	ВУ
9	Хмельницька	ВУ
10	Миколаївська	BZ
11	Запорізька	BZ
12	Донецька	BZ
13	Херсонська	BZ
14	Чернігівська	BZ
15	АР Крим	СУ
16	Тернопільська	СУ
17	Житомирська	СУ
18	Волинська	СУ
19	Львівська	СУ
20	Рівненська	СУ
21	Чернівецька	СУ
22	Івано-Франківська	СУ
23	Закарпатська	СУ
24	Сумська	СZ
25	Луганська	СZ

Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України